

magazin istoric

ANUL XVII Nr. 5 (194) MAI 1983

magazin istoric

Revistă de cultură

istorică

Anul XVII

Nr. 5 (194)

mai 1983

Redactor șef
CRISTIAN POPIȘTEANU

Colegiul redacției
DUMITRU ALMAȘ
CONSTANTIN ANTIP
VIRGIL CANDEA
NICOLAE COPOIU
LUDOVIC DEMÉNY
TITU GEORGESCU
DINU C. GIURESCU

ȘTEFAN PASCU
M. PETRESCU-DIMBOVIȚA
ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU

SUMAR

1848 — O revoluție a libertății naționale: <i>Mircea Mușat</i>	2
• L-am cunoscut pe Dobrogeanu-Gherea: <i>Ilie Diacovide</i> • Socialismul are rădăcini istorice în România (III): <i>Marian Ștefan, Valeriu Buduru</i>	4
O alianță moldo-tătără în vremea lui Bogdan I: <i>Lia Bătrina, Adrian Bătrina</i>	12
Cantacuzinii moldoveni (II): <i>Ștefan S. Gorovei</i>	15
Tezaurul de la Hodîș: <i>Ștefan Burda</i>	19
Pe urmele cumanilor și varegilor: <i>Ghenrih Anohin</i>	21
Hiperboreenii — între legendă și adevăr: <i>Gabriel Iliescu</i>	24
Gh. I. Brătianu către N. Iorga: <i>Petre Țurlea</i>	25
Vechile scrieri chineze	28
Istorici din 19 țări în dialog: <i>Cristian Popișteanu</i>	31
Urișul din Cardiff: <i>Roger Delorme</i>	33
În plin vălmășag: <i>Paul Reynaud</i>	36
„Mileniul întunecat” — o mistificare: <i>Vasile Drăguț</i>	44
Drumul spre Pearl Harbor: <i>Gordon W. Prange</i>	45
Viața sclavilor în Imperiul bizantin: <i>Anna Hadjinicolau-Marava</i>	51
În București, acum 50 ani	56

• Concursul Magazin istoric, ediția 1983... 35 • Cărți sosite la redacție... 50 • Poșta Magazin istoric... 62

COPERTELE NOASTRE

① Bogdan I — al cărui portret îl reproducem după un tablou din sec. XIX aflat în colecțiile Muzeului Moldovei din Iași — a susținut o diplomatie activă în vederea consolidării independenței statului feudal Moldova. El a încheiat, se pare, o alianță și cu tătarii, al căror han a dăruit domnitorului român înelul-talisman, descoperit recent împreună cu nasturii de argint aurit de la fastuosul costum voleyodal în necropola de la Rădăuți. (O alianță moldo-tătără în vremea lui Bogdan I, p. 12)

Macheta artistică: arhitect Ascanio Damian

② Bunele relații dintre strămoșii noștri geto-daci și diferite popoare din sud-estul european sînt ilustrate nu numai de numeroase dovezi materiale, ci și de legende, așa cum este și aceea despre hiperboreenii, reflectată în opera scriitorilor antici. În imagini: templul lui Apollo — zeul soarelui — din Delphi și carul votiv solar de la Bujoru — Alexandria (Hiperboreenii — între legendă și adevăr, p. 24)

③ În ziua de 30 aprilie 1933, a încetat din viață scriitoarea română de limbă franceză Anna, contesă de Noailles, născută (1876) Brincoveanu, laureată a Marelui premiu al poeziei, decernat de Academia franceză (1921), membră a Academiei regale de limbă și literatură din Belgia (1922), membră de onoare a Academiei române (1925); fotografie publicată de *l'Illustration* și reproducă în *Le Million, l'encyclopédie de tous les pays du monde*, vol. IV, Paris, 1970. (În București, acum 50 ani, p. 56)

④ În fruntea trupelor sale, Mahomed II se pregătește să asedieze Constantinopolul. Miniatură din sec. XVI, aflată în colecțiile Muzeului Lufru, Paris (Viața sclavilor în Imperiul bizantin, p. 51)

Revoluția de la 1848 a pus în evidență cu putere uriașul potențial revoluționar al poporului român, receptivitatea lui la ideile inovatoare, de progres, năzuința fierbinte spre libertate socială și națională, spre unitate.

NICOLAE CEAUȘESCU

1848 — O REVOLUȚIE A LIBERTĂȚII NAȚIONALE

Conf. univ. dr. MIRCEA MUȘAT

Primăvara anului 1848... O primăvară a revoluției, o primăvară de foc, ce avea să se înscrie la loc de cinstă în marea carte a fundamentalelor împliniri ale poporului român. Căci acea primăvară însemna un început de drum, un început de istorie. Acea primăvară care avea să adune toate marile conștiințe românești ale timpului sub același steag, semnul acelorași mari, înălțătoare idei. O primăvară ce avea să cunoască proclamarea ideilor de unitate și independență națională, de demnitate și libertate, idealuri de secole ale poporului nostru, idealuri pentru care, de-a lungul unei zbuciumate istorii, oamii acestor pământuri cuprinse între Carpați, Dunăre și Mare, s-au ridicat mereu la luptă. Era, învolburată primăvară a anului 1848, o primăvară a revoluției române, fenomen istoric pe care Bălcescu, cu o impresionantă clarviziune, îl definea astfel: „Revoluția română ... n-a fost un fenomen neregulat, efemer, fără trecut și viitor, fără altă cauză decât voința întâmplătoare a unei minorități sau mișcarea generală europeană. Revoluția generală fu ocazia, iar nu cauza revoluției române. Căuza ei se pierde în zilele veacurilor”.

În același timp, exprimând ideea centrală a programelor politice ale revoluționarilor din Muntenia, Transilvania și Moldova, Bălcescu releva: „Ținta noastră socotesc că nu poate fi alta decât unitatea națională, a tuturor românilor”, preconizând și argumentând această necesitate istorică, „unire la care [românii] sînt meniți prin naționalitate, prin

aceeași limbă, religie, obiceiuri, sentimente”, prin interese și aspirații, idealuri ce-i uneau pe fiii aceluiași popor, în pofida hotarelor despărțitoare, artificiale și vremelnice trase pe trupul țării de marile imperii vecine.

Prin această prismă, revoluția română de la 1848, lupta comună a întregului popor român ridicat sub steagul dreptății și frăției ne apare și astăzi, după 135 ani, ca o filă de aur în zbuciumata și glorioasă istorie a poporului nostru. Idealurile exprimate în programele pașoptiste¹, preluau cele mai înalte idei și revendicări social-politice, economice, culturale și naționale — înscrise cu litere de sînge în istoria marilor ridicări populare pentru libertate, demnitate și o viață mai bună. La acel început de secol XIX, idealul unității naționale apare formulat cu din ce în ce mai mare claritate, publicațiile progresiste ale vremii purtînd titluri profund semnificative, evocînd unitatea teritorială și de aspirații a tuturor românilor, ca *Dacia literară* sau *Magazin istoric pentru Dacia, Poporul suveran* etc. Gazetele de peste Carpați, în ciuda cenzurii stricte a autorităților habsburgice, adresau apeluri înflăcărâte tuturor românilor, tuturor fraților din România. Gazeta *Foarte pentru minte, inimă și literatură* anunța prin pana lui George Barițiu: „Popoarele Europei pricep și cunosc cum că țaria și puterea unui popor, baza sa, politica sa, nădejile sale, prezentul și viitorul său zac în unirea națională”.

¹ *Magazin istoric*, nr. 1-6/1978.

O frăție grandioasă a tuturor fiilor acestui pământ, a tuturor celor care voiau schimbarea unei orînduiri nedrepte, a tuturor celor ce voiau libertate, egalitate și dreptate. Proclamația redactată de Aron Pumnul la 10 aprilie 1848, pentru convocarea primei adunări de la Blaj, releva puternica dorință a românilor de a colabora strîns cu maghiarii, sașii și secuii pentru obținerea acelorasi mari deziderate ale revoluției: „Spuneți-le ungarilor, săcuilor și sașilor că noi îi iubim ca pe frații noștri, cu cari lăcuim într-o țară. Spuneți-le cu cuvîntul și le arătați cu fapta că noi îi iubim, însă e drept ca și ei să ne iubească și să corespundă iubirei noastre ce o avem către ei. Spuneți-le să urmeze și dinșii aceste principii care cheamă pe toți fiii țării să se îmbrățișăm și să ne sărutăm frățește, strigînd: Să trăiască frățietatea! Aceasta e frățietatea cea adevărată pe care e întemeiată fericirea țării”. Vorbînd la Blaj în fața marii adunări populare, Simion Bărnuțiu spunea: „Națiunea, adunîndu-se din toate părțile la această sărbătoare a libertății, arată că nu mai va a fi supusă altor națiuni.... adunarea să o îmbrace în veșmîntul cel mai sărbătorească, adică să proclame libertatea și independența națiunii române”, adăugînd: „Națiune de sine stătătoare și politică nu e cu puțință fără de aceste trei elemente: națiune... ca persoană juridică, teritoriu național și putere națională... Națiunea română s-a legat cu jurămînt că nu-și va da altora nici țara, nici dreptul, nici puterea, cu un cuvînt statul ei”.

Atmosfera marii adunări care, a avut loc la Blaj, la 3/15 mai ne este redată și de scriitorul maghiar Károly Mészáros, martor ocular, care spunea: „Cît privește aspectul exterior al acestei mărețe adunări populare, așa ceva n-a prea văzut vreodată Europa”; iar cărturarul sas din Transilvania Stefan Ludwig Roth scria: „Ideea de naționalitate era atît de adînc înrădăcinată în inimile tuturor, încît nu va mai putea fi niciodată stinsă. Acest sentiment puternic de a trăi și de a muri pentru naționalitatea lor l-au exteriorizat și l-au consfințit cu numele de român; și unde este puterea care să le poată lua această naționalitate, unde se află dreptul care ar putea să le-o conteste?”

Toate marile idei progresiste-democratice ce au constituit platforma politică a revoluției române din Transilvania avem să le reîntîlnim în programul pe care revoluționarii moldoveni l-au publicat puțin timp mai tîrziu, la Brașov, sub titlul de *Prinipiile noastre pentru reformarea patriei*, și al căror crez politic fusese admirabil exprimat de cuvintele lui Alexandru Ioan Cuza, victorul domn al Principatelor Unite: „Cu moartea noastră trebuie să deschidem un viitor

nației române vrednic de mărirea trecutului strămoșilor noștri”. Ei cereau, printre altele — așa cum, dealtfel, se prevedea și în *Petiția națională* de la Blaj, Lutița sau Izlaz — „întemeierea instituțiilor țării pe toate principiile de libertate, de egalitate și de frățietate”, ca și dezideratul unirii Moldovei cu Muntenia „într-un singur stat neatrînat românesc”. În același timp, George Barițiu, în *Gazeta de Transilvania*, animat de spiritul de „frățietate și unitate” cerea „independență moldavo-română, Dunăre liberă sau moarte este deviza tuturor românilor. Să jurăm că oștiri străine pe pămînt românesc nu vor mai fi suferite. Să jurăm că România nu va mai fi teatru de război în interesele străine. Să jurăm că sclavi nu mai rămînem! Să jurăm că juguri nu mai schimbăm!”

Aceleași idei și principii le regăsim și în textele și publicațiile din Muntenia. La 26 iunie 1848 apărea decizia privind steagul național și deviza română: „Steagul național va avea trei culori — albastru, galben și roșu. Deviza română se va compune din aceste două cuvinte: Dreptate. Frăție. Dreptate, această stea strălucitoare, care luminează omenirea și o povățuiește în calea binelui, voiesce ca oamenii să fie mai înțeli slobozi și deopotrivă, și frăția, acest sentiment străbun românesc, leagă inimile pentru obștescul folos”.

O autentică frăție lega pe românii din Muntenia, Transilvania și Moldova, ridicăți, asemeni unui singur om, asemeni unei uriașe și unice ființe în lupta afirmării naționale, în lupta pentru victoria revoluției române. Revoluționarii munteni se simțeau solidari cu frații lor de dincolo de Carpați, cu cei de dincolo de Milcov, acestora din urmă adresîndu-le un emoționant și înflăcărat apel la unire națională publicat în ziarul *Pruncul român*: Veniți „ca toată nația română să alcătuiască un singur stat, un singur popor de frați!... Veniți să formăm o singură nație, o singură Românie”.

„Un popor de frați”, așa cum spunea Bălcescu, un popor ce a crezut cu tărie în primăvara revoluționară, un popor ce a înțeles să se ridice la luptă atunci cînd drepturile cucerite au fost puse în pericol. Revoluția va fi înăbușită în sînge datorită împotrivirii forțelor reacționare interne sprijinite prin intervenția brutală armată a imperiilor vecine — otoman, habsburgic și țarist — profund ostile emancipării și dezvoltării democratice a poporului român. Jertfele eroice ale poporului, luptele de pe Dealul Spirii, arătau că nația întreagă era pregătită să se sacrifice pentru marile idei ale revoluției. În Muntenia, invazia avea să culmineze cu ceea ce Marx a denumit „baia de sînge de la București”.

Dar în Oltenia, în tabăra de la Rîureni, generalul Gheorghe Magheru a încercat să organizeze rezistența armată împotriva invadatorilor, mii de voluntari și de soldați din armata regulată alergînd la patriotica sa chemare: „Veniți, fraților, veniți de priviți

(Continuare în p. 50)

Făurirea Partidului Comunist Român — momeșut de însemnătate crucială în istoria României — a încununat îndelungatul proces de maturizare, clarificare ideologică și organizare politică parcurs de mișcarea noastră muncitorească după înființarea, în 1893, a Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România în legătură indisolubilă cu răspândirea ideilor socialismului științific. Zămislit, într-o perioadă de avânt revoluționar, Partidul Comunist Român — creat prin hotărîrea Congresului de la 8 Mai 1921 de transformare a partidului socialist în partid comunist — a ridicat pe o treaptă superioară lupta proletariatului și a celorlalte mase muncitoare, a dat un puternic impuls dezvoltării conștiinței lor de clasă, exercitînd o puternică influență asupra evoluției ulterioare a României contemporane.

NICOLAE CEAUȘESCU

L-AM CUNOSCUȚ PE DOBROGEANU-GHEREA

ILIE DIACONIDE

În urmă cu cîțva timp, am primit la redacția noastră o scrisoare semnată de Leo J. van Rossum, șeful secției Europa de Est de la Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (Institutul internațional de istorie socială) din Amsterdam. Leo van Rossum ne pune la dispoziție un articol scris de socialistul român I. Diaconide și apărut în 1938 în revista olandeză Neophilologus¹.

¹ Neophilologus, XXIII, 1938, nr. 4, pp. 83-89. Cîte o fotocopie a textului original a fost trimisă Bibliotecii Academiei R.S. România și Bibliotecii centrale de stat. Nu am reprodus începutul articolului, care prezintă pe Dobrogeanu-Gherea cititorilor olandezi. Au mai fost suprimate cîteva adnotări ale lui Diaconide, referitoare la momente binecunoscute cititorului român.

Socialismul are rădăcini istorice în România (III)

MARIAN ȘTEFAN, VALERIU BUDURU

Mai 1921. Au trecut 28 ani de cînd, în acele zile din martie-aprilie 1893, delegații cluburilor muncitorești și ai organizațiilor profesionale din toată țara se adunau în sala Sotir din Piața Amzei și constăteau, prin hotărîrea lor, existența partidului revoluționar al clasei muncitoare. Ani în care partidul statuat atunci s-a dovedit — cum arătăm și în ultimele două numere ale revistei noastre — cea mai înaltă forță politică a societății românești, implicată profund și exprimîndu-și atitudinea față de marile probleme ale istoriei țării în acele decenii.

De pe întreg cuprinsul României întregite

În noua etapă istorică deschisă prin înfăptuirea, în decembrie 1918, a Marii Uniri, în fața poporului și a țării se ridică probleme noi și complexe. Perioada ce urmează realizării unirii se caracterizează prin consolidarea și dezvoltarea statului național unitar, a forțelor de producție și, totodată, prin puternicul avînt revoluționar al maselor pentru

Dobrogeanu-Gherea și Zürichul, la începutul secolului XX

dezvoltarea democratică a țării, pentru apărarea intereselor clasei muncitoare, ale maselor populare, a libertăților democratice. În aceste împrejurări se pune problema reorganizării și transformării Partidului Socialist într-un partid nou, care să asigure conducerea luptei revoluționare în noua etapă ce se deschide în fața clasei muncitoare, a poporului român.

Acestui scop urmează să-i răspundă cei peste 70 delegați, purtători a 540 mandate ale organizațiilor muncitorești de pe întregul cuprins al României întregite, prezenți în Capitală, în această zi de 8 Mai 1921, pentru a participa la lucrările Congresului General al Partidului Socialist din România. Este în ordine cronologică, așa cum s-a ilustrat în serialul publicat timp de doi ani de revista noastră, al XVI-lea congres de la întemeierea partidului clasei muncitoare și, totodată, primul forum care are la ordine de zi organizarea unui partid politic din România în cadrul statului național unitar.

Congresul își începe lucrările duminică, 8 mai, dimineața. În a patra zi, după ample și însuflețite dezbateri, este votată cu o majoritate covârșitoare de voturi și într-o atmosferă de uriaș entuziasm, hotărârea de impor-

tanță istorică privind transformarea partidului socialist în partidul comunist. Istoria înregistrează astfel un eveniment cu profunde rezonanțe în destinele națiunii, a tuturor fiilor patriei, indiferent de naționalitate, activitatea partidului comunist, existența sa fiind de cea mai mare însemnătate, cum se sublinia încă atunci într-un editorial apărut în ziarul *Socialismul*, pentru „interesele de luptă și înfăptuiri ale muncitorimii adunată sub steagul comunismului”. Și, prin aceasta, pentru întregul popor român. Tănarul partid comunist, relevă același ziar, ia ființă prin voința a zeci de mii de oameni din toate colțurile țării, ceea ce-i conferă forță în lupta pentru înfăptuirea revoluției socialiste și pentru propășirea societății românești.

Clasa muncitoare, opinia publică românească urmărește cu atenție lucrările congresului. Mărturii ale acestui interes, ca și recunoașteri semnificative privind forța ideilor noi, revoluționare, răzbat și în paginile presei burgheze a timpului. Într-un comentariu consacrat creării P.C.R. și apărut în numărul din 14 mai, *Adevărul*, ziar de orientare progresistă, dar care își manifestă deseori adversitatea față de comunism, după ce arată că „situația este astfel clarificată în

„Distinsul cercetător Leo J. van Rossum — precizează istoricul literar Z. Ornea — își desăvârșea activitatea la Institutul internațional de istorie socială din Amsterdam, instituție științifică a Internaționalei Socialiste. Alături de alte laborioase cercetări, dl. Leo J. van Rossum se îngrijește de publicarea unui compact volum conținând corespondența primită și emisă de Karl Kautsky cu personalități din sud-estul Europei. În acest volum vor apărea, cum m-a anunțat în septembrie 1981, aproape 60 scrisori primite de Kautsky de la personalități din țara noastră (Gherea, C. Rădulescu-Motru, B. Brănișteanu, G. Grigorovici, Șerban Voinea, Max Vexler, Cr. Racovski ș.a.). Cum în nr. 6/1981 din revista Magazin istoric am publicat articolul Originalitatea sociologiei lui Gherea în lumina unei corespondențe inedite, care conținea o scrisoare a lui Kautsky către Șerban Voinea, dl. Leo J. van Rossum, după ce l-a citit, mi-a solicitat o copie xerografată a acestor scrisori și câteva informații bibliografice despre unul fruntași socialiști români. Nu mică mi-a fost surpriza când, în august 1982, dl. van Rossum mi-a trimis copia unui neștiut articol al unui autor I. Diaconide, pe care îl încredințase spre publicare — în exclusivitate — revistei Magazin istoric. Această descoperire a eminentului cercetător olandez, cu deosebire prețioasă, e o nobilă mărturisire a interesului pe care d-sa îl poartă fenomenului românesc. Din păcate, nu am putut folosi — cum s-ar fi cuvenit — informațiile acestui articol în cartea mea Viața lui C. Dobrogeanu-Gherea care se afla, atunci, în corectura a II-a (bun de tipar). Cum lesne se va convinge cititorul, evocarea lui I. Diaconide oferă informații utile despre episodul — puțin cunoscut — al autoexilului elvețian al lui Gherea, din anii 1916-1919. Interesantă este, desigur, nota d-lui Leo J. van Rossum despre autorul acestor evocări. Un adaos precizator mi se pare însă necesar. Numele originar al acestui I. Diaconide este — credem — I. Segal. Cum se vede din evocarea lui Diaconide, el a fost cel care — la solicitarea lui Gherea — a tradus în limba franceză Neoiobăgia. Îmi întemeiez această atribuire pe un fragment dintr-o scrisoare a lui Gherea către K. Kautsky din 9 octombrie 1919 (scrisoarea se află în Arhiva Institutului internațional de istorie socială și dl. Leo J. van Rossum a avut amabilitatea să-mi trimită, în decembrie 1981, o copie xerografată). În această scrisoare, Gherea precizează într-un post-scriptum: «Correspondența cu România fiind în prezent extrem de dificilă, vă rog să corespondanți în legătură cu acest subiect [opinia lui Kautsky despre calitatea traducerii și oportunitatea publicării în limba franceză a Neoiobăgiei — n.n.] cu traducătorul meu, a cărui adresă este: Dr. I. Segal, Freiestrasse 192. Tot lui îi puteți

sînul partidului socialist de la noi”, subliniază: „Au fost de ajuns trei zile de libertate de adunare și de discuție pentru ca acest bun rezultat să fie atins... Nimeni în lume nu mai este astăzi atât de reacționar încît să creadă că socialismul poate fi extirpat”. Pentru ecoul pe care-l au lucrările congresului este relevant și faptul că un ziar reacționar ca *Ora*, publică un articol cu titlul *O forță virtuală: socialismul*.

Congresul din 8-12 mai se bucură, de asemenea, de o largă atenție din partea presei comuniste și a altor publicații de peste hotare. Relatări despre atmosfera de entuziasm cu care este adoptată hotărîrea privind crearea Partidului Comunist Român, ca și celelalte evenimente care au loc în aceste zile apar în ziare din numeroase țări ale lumii.

Domnul ministru recunoaște

Cum se știe, lucrările congresului au fost brutal întrerupte din ordinul autorităților civile și militare, care au pătruns în sala unde se desfășurau dezbaterile și au arestat pe toți delegații ce votaseră afilierea fără rezerve la Internaționala a III-a comunistă, afilierea fiind, în împrejurările istorice de atunci, una din condițiile necesare traducerii în viață a

hotărîrii de transformare a partidului. „Era în după-amiaza celei de-a 5-a zi a lucrărilor — își amintește Mihail Cruceanu, participant la congres; se luase tocmai în dezbateri programul agrar, cînd, deodată, prin ferestre, am zărit camioane militare pline de soldați înarmați care înconjurau clădirea. În sală a intrat un «comisar regal», colonelul Georgescu, șeful parchetului militar, însoțit de 10-15 ofițeri și de un pluton de soldați..., cu baionete la armă și cu puști mitraliere. Comisarul regal, cu o alură marțială, strigă:

— Domnilor, în numele legii, congresul încetează și vă ordon: minile sus!

— Cei care au votat afilierea — a strigat colonelul, înțelegînd prin aceasta afilierea fără rezerve — să treacă la stînga, iar ceilalți la dreapta.

Ministrul de interne Argetoianu, trimisese armata să ne aresteze pentru a împiedica, după cum spusese, «existența unui partid comunist în țara noastră». Ni s-a prezentat un registru, în care cei ce votaserăm afilierea necondiționată trebuia să semnăm. Ne dădeam seama că vom fi arestați, și, fiind nevoie ca unii din delegați să rămînă în libertate, s-a stăruit pe șoptite ca ei să nu-și declare votul adevărat. Dar tovarășii erau atît de porniți în a mărturisii cu mindrie votul, încît nu consimțeau să-l tăgăduiască. Aceasta a fost, de fapt, o a doua votare, într-un fel și mai impresionantă, căci avea loc în fața baionetelor și știam cu toții că «votăm totodată și

adresa toate scrisorile pe care mi le veți destina». Probabil că apoi acest I. Segal și-a ales pseudonimul I. Diaconide. Precizarea lui Gherea din scrisoarea mai sus menționată conferă, credem, ipotezei noastre certitudine. Să încheiem cu regretul că tragicul sfârșit al acestui mai tânăr prieten al lui Gherea a determinat pierderea — probabil pentru totdeauna — a corespondenței primite în Elveția de autorul Neoiobăgiei. Singurele piese salvate (deocamdată?) din acest naufragiu sînt cele inserate în evocarea lui I. Diaconide, atît de norocos descoperite de dl. Leo J. van Rossum¹.

Reproducem mai jos în traducere, într-o formă întrucîtva prescurtată (vezi punctele de suspensie) și cu notele de subsol ale originalului, cuvîntul introductiv al lui Leo J. van Rossum și articolul lui I. Diaconide.

O simplă întîmplare ne-a făcut să descoperim într-o revistă neerlandeză memoriile unui socialist român, Ilie Diaconide, care a avut strînse legături cu Constantin Dobrogeanu-Gherea¹, în timpul șederii acestuia din urmă în Elveția (1916-1919). Gherea i-a încredințat tînărului Diaconide traducerea în franceză a capodoperei sale Neoiobăgia. În noiembrie 1919, cînd s-a înapoiat în România, el i-a lăsat lui Diaconide un dosar cu întreaga corespondență primită în Elveția. Pe conținutul acestui dosar se sprijină articolul din 1938 al lui Diaconide, ceea ce dă memoriilor sale o valoare documentară excepțională, deoarece există puține surse legate direct de șederea

lui Gherea în Elveția. Pînă acum, memoriile lui Diaconide au scăpat atenției biografilor lui Gherea, lucru cu atît mai important cu cît dosarul cu documente originale s-a pierdut în anii celui de-al doilea război mondial.

Nu deținem prea multe informații despre viața lui Diaconide. Născut la 19 mai 1891, într-o familie de evrei din Huși, el a intrat în mișcarea socialistă pe vremea cînd studia dreptul. Nu se cunosc motivele prezenței sale în Elveția în vremea primului război mondial; știm doar că era foarte apropiat de Gherea, pe plan atît politic cît și personal. Înapoiat în România în mai 1920, Diaconide a colaborat la cotidianul L'Orient, pentru a emigra din nou în anul '30, stabilindu-se de data aceasta în Olanda. Acolo a publicat în 1934 un compendiu de literatură română în limba neer-

¹ Pentru viața și activitatea lui Constantin Dobrogeanu-Gherea, vezi *Magazin istoric*, nr. 10/1970, 8, 12/1971, 4/1974, 4/1976, 4/1978, 2/1981.

pentru propria noastră înțemnițare. A fost un moment de înaltă conștiință revoluționară. Rînd pe rînd, cei mai mulți congreșiști, cu ochii strălucind de o bucurie lăuntrică, treceau în partea stîngă, punîndu-și cu mindrie semnătura în registru, ca pentru a pecetlui marea operă înfăptuită².

Autoritățile au făcut percheziții și în celelalte săli ale Clubului socialist din strada Sf. Ionică, unde avea loc congresul, și au arestat un mare număr de membri de partid ce participaseră ca invitați la lucrări. Cei arestați au fost transportați cu ducele la închisorile Jilava și Văcărești.

Arestarea marii majorități a participanților la congres, modul în care a decurs și a fost pregătită această acțiune reprezintă ele însele fapte semnificative care atestă forța pe care, în noile condiții, o reprezenta partidul revoluționar al clasei muncitoare și, în același timp, spaima pe care această forță o crea în rîndul celor mai reacționare cercuri ale clasei dominante. O asemenea stare de spirit o exprimă însuși cel care a inițiat și a patronat acțiunea represivă, fostul ministru de interne în guvernul de atunci, Constantin Argetoianu. În cîteva pagini de însemnări, redactate, cum consideră unii cercetători, în 1940, Argetoianu povestește cu lux de amănunte cum a conceput și a dus la îndeplinire planul menit, în intenția lui, de a decapita mișcarea comunistă. Aceste însemnări, scrise de pe

pozițiile clasei din care făcea parte și cu cinismul și aroganța ce i-au caracterizat întreaga activitate, evidențiază zelul cu care el s-a străduit să slujească interesele cercurilor dominante. Dar dincolo de acest scop, ele atestă, alături de numeroase alte mărturii ale epocii — multe din ele vizitate și în paginile *Magazinului istoric* — vigoarea cu care se afirma mișcarea revoluționară și rapiditatea cu care ea se reorganiza pe temelia principiilor comuniste.

Încă din 1920, după greva generală din octombrie¹, Argetoianu inițiasă un șir de măsuri pentru stăvilirea procesului revoluționar, măsuri care s-au dovedit, însă, cum spune el însuși, ineficiente: „Făcîndu-mi bilanțul unui an de luptă zilnică [este vorba de anul 1920], am fost nevoit să constat că... reușisem pînă la un punct să reduc mișcarea grevistă... Dar mișcarea comunistă, amînînd și ea acțiunea «directă» pînă la făturaiea unui instrument mai puternic de luptă, se întărise prin înmulțirea celulelor și prin disciplinarea conducătorilor lor. Deși în aparență loviturile ei slăbiseră, organizația comunistă era mai puternică în primăvara anului 1921, decît în anul 1920 [subl. ns.]”².

¹ *Magazin istoric*, nr. 8/1980.

² Textul din însemnările lui C. Argetoianu, din care am extras fragmentele prezente în acest articol, ne-a fost pus la dispoziție de dr. M.C. Stănescu, căruii îi mulțumim și pe această cale. Acolo unde a fost cazul, interperțiile le-am marcat prin trei puncte, iar explicațiile noastre prin paranteze drepte.

landează. Peste doi ani, a devenit conferențiar la Catedra de limbă și literatură română de la Universitatea din Amsterdam, în tot acest timp rămânând credincios ideilor socialismului, așa cum dovedesc studiile lui despre Herbert Spencer și Ferdinand Lasalle, apărute în 1938. Invazia hitleristă din mai 1940 a pus capăt activității sale științifice și publicistice. În 1942 a fost deportat în lagărul de exterminare de la Bergen-Belsen, unde a murit la 1 februarie 1945, cu trei luni și o săptămână înainte de sfârșitul războiului.

Devenit român, Gherea nu a încetat nici o clipă să urască regimul țarist. Împreună cu tovarășii săi de idei, el a participat adesea la manifestații ostile organizate în fața Legației țariste din București. Iată de ce, în 1916, odată cu intrarea în război a României, devenită astfel aliata Rusiei, criticul literar, în vîrstă de 61 ani și mai bolnav ca oricînd — ne vorbea mereu de cele „șapte boli” ale sale — a trebuit să reia drumul exilului, la care cu 40 ani în urmă crezuse că poate renunța definitiv. Într-adevăr, Rusia țaristă nu recunoștea niciodată naturalizarea într-o țară străină a foștilor săi supuși. Gherea putea să se teamă deci de represalii asupra propriei sale persoane, dar nu și asupra soției și celor

trei copii ai săi, născuți în România, pe care guvernul de la București nu i-ar fi lăsat pradă răzbunării țariste.

Instalat într-un sanatoriu din Zürich, Gherea nu ar dori altceva decît să rămînă neluat în seamă și să-și consacre vacanța forțată dragilor sale lecturi: beletristică, critică literară, economie politică, sociologie. Dar există nenorocirea de a fi celebru, de care se plîngea încă Voltaire! La Zürich există români și ruși pe care, dintr-un motiv sau altul, patriile respective nu i-au mobilizat în conflagrație. Mai sînt, de asemenea, tovarăși germani și austriaci, care cunosc de mult pe acest Kautsky al Balcanilor. În mica încăpere albă din sanatoriul doctorului Huber, e un pelerinaj permanent. Degeaba strigă infirmiera:

— Herr Dobrogeanu, Sie dürfen nicht so viel sprechen. Sie sind Patient! (Nu aveți voie să vorbiți așa mult. Sînteți pacient!).

Conversația continuă la fel de însuflețită, în toate limbile, pe toate temele, după gustul și dispoziția fiecărui oaspete. Cu Axelrod¹ își împăspătează amintirile de tinerețe, cînd

¹ Pavel Borisovici Axelrod (1850-1928), narodnic rus, după 1883 social-democrat. Gherea l-a cunoscut în anii '70.

Fostul ministru de interne prezintă apoi diferitele încercări ale guvernului de a abate mișcarea muncitorească de pe făgașul ei firesc, revoluționar, prin crearea unor așa-zise sindicate naționale și elaborarea unei legislații reacționare, ca și printr-o serie de măsuri polițienești. Dar, spune el, în continuare, „încercarea n-a reușit... Cu toată supravegherea poliției, nu izbutisem, repet, să distrug comunismul... Trebuia terminat cu comunismul pe o cale mai directă și printr-un atac mai drastic”.

Pentru atingerea acestui țel, autoritățile, sub conducerea directă a ministrului de interne, temîndu-se de o confruntare directă cu masele muncitoare, au trecut la alcătuirea unui plan pentru a lovi în mișcarea revoluționară în mod mai abil, prin arestarea conducătorilor partidului, a militanților săi revoluționari din toate centrele: „Toată problema era cum să pun mîna pe șefi. Nu aveam motive legale să urmăresc pe cea mai mare parte din ei și n-aș fi putut nici să-i arestez în masă, oricît aș fi întins pretextul ordinei publice, fiindcă nu li cunoșteam pe toți și chiar dacă i-aș fi cunoscut, nu puteam să-i arestez pe toți, individual, într-o singură zi. Era însă de ajuns să-mi scape și să se ascundă jumătate din ei și chiar mai puțini, pentru ca celulele, decapitate să fie reorganizate la loc de către „șefii” rămași în libertate”.

În cel mai deplin secret

Modul în care să-i aresteze pe conducătorii mișcării revoluționare a fost premeditat de Argetoianu în ziua cînd Gheorghe Cristescu, secretar al partidului și deputat, s-a prezentat, în numele Partidului Socialist din România, la Ministerul de interne spre a-i aduce la cunoștință că va cere autorizația legală pentru a convoca, la 8 mai, congresul partidului. Data convocării și ordinea de zi a acestuia fuseseră făcute publice încă de la începutul lunii februarie. Ministrul i-a spus că, în principiu, este de acord, dar, între altele, ar dori să i se aducă o cerere oficială și să i se prezinte ordinea de zi.

„A doua zi — notează Argetoianu — Cristescu și Mișu Macavei au venit și mi-au adus următoarea cerere oficială:

«Domnule ministru,

Subsemnații delegați ai Partidului Socialist din România ne luăm angajamentul, în vederea congresului general, să păstrăm cea mai desăvîrșită ordine, în sala partidului din str. Sf. Ionică nr. 12, menținînd discuțiile în cadrul doctrinar și științific, fără să organizăm nici manifestații, nici întruniri.

(ss) D. Stoiculescu, Ev. Stanev, C.I. Stoev, Mih. Macavei, M. Cruceanu, T. Iordăchescu».

Cei trei d-ntîi erau și deputați...

Cristescu și Macavei mi-au înfățișat totodată și ordinea de zi. Erau vreo 12 puncte...”

amîndoi credeau într-un ideal și erau niște revoluțai fără fraze, fără considerații teoretice... Cu Charles Rappoport¹ repune la loc de cinste marxismul clasic. Că soția lui Friedrich Adler² cîntărește șansele electorale ale soțului ei. După Revoluția din Octombrie, Gherea și vizitatorii săi recunosc înalta onestitate a lui Lenin...

Dar Gherea merge, de asemenea, la muzee și concerte, discută despre formulele estetice noi pe care le-a generat războiul, nu cruță de proverbiala și mușcătoarea sa ironie dadaismul, căruia îi prezice o moarte prematură. Citește cu atenție pe Gottfried Keller³, dar îl găsește superior pe Caragiale. Gherea evocă cu emoție toate momentele din trecut care îl leagă de acest Moliere român.

Și pentru că a venit vorba despre emoție, să subliniem aci o trăsătură dominantă a

¹ Revoluționar rus, Charles Rappoport (1865-1940) a militat, începînd din 1895, în mișcarea socialistă franceză.

² Friedrich Adler (1879-1960) a fost unul dintre conducătorii social-democrației austriece și teoretician al austro-marxismului; la 21 octombrie 1916, l-a asasinat pe primul ministru austriac, contele Stürgkh, ca o formă de protest împotriva războiului.

³ Poet, prozator și dramaturg elvețian (1819-1890), născut și mort la Zürich, autor de opere cu caracter liric și social; critic al societății burgheze dotat cu o mare doză de ironie.

caracterului său: sentimentalitatea. Judecînd după eticheta oficială de critic științific, de discipol al lui Taine, ți-ai putea închipui un Gherea impasibil, înarmat cu un enorm și nelîndurător bisturiu. Departe de asta! Gherea nu își aplică metoda științifică decît fenomenului literar în ansamblul său. Cînd are de-a face cu o anume operă, criticul se comportă însă cu multă sensibilitate. Iată o dovadă în acest sens: aflîndu-se odată la Nisa, în holul unui hotel, Gherea remarcă în ziarul vienez *Neue Freie Presse* un nou roman al lui Tolstoi, apărut în foileton. Ca totdeauna cînd e vorba de ceva scris de autorul lui *Război și pace*, el se cufundă în lectura textului. După cîtva timp, cei din jur privesc cu uimire chipul unui bătrîn scăldat în lacrimi: Gherea a făcut cunoștință cu *Hași Murad*.

Dar acum, la Zürich, escapadele estetice nu formează decît intermezzo-uri în suferința fizică, morală și socială a lui Gherea: e bolnav, foarte bolnav chiar, e despărțit de cei dragi, de soția, de fiica, de cei doi fii, de nepoții săi și, mai presus de orice, e profund rînit de masacrul în care s-a cufundat omenirea. Din toate puterile care îi rămîn, vrea să reacționeze, vrea să-și facă datoria. Într-o zi ne spune:

Argetoianu pretinde că el ar fi șters de pe ordinea de zi două puncte, între care și pe cel privind afilierea la Internaționala a III-a, deși știa că, „în realitate congresul era convocat tocmai în vederea acestor două puncte și a la suprima *realmente* ar fi însemnat zădărnicierea congresului. Eu însă trebuia să le interzic și, fără să am aerul, să îi las să creadă că îi voi lăsa să le discute, fără să figureze însă pe ordinea de zi prealabilă...”

Documentul publicat de *Magazin istoric*, în nr. 5/1971, infirmă această declarație din însemnările lui Argetoianu. Documentul, respectiv cererea de acordare a autorizației pentru înfrunirea forumului socialist, cerere pe care se află apostila ministerială, atestă că ministrul a aprobat ținerea congresului pentru zilele de 9-12 mai fără a șterge nici unul din punctele ordinii de zi. Să urmărim îndeaproape desfășurarea evenimentelor, așa cum le relatează autorul însemnărilor: „Congresul s-a deschis conform programului, și ce s-a discutat în el duminică și luni nu mai prezintă nici un interes. S-a discutat cu vivacitate. În ce privea ordinea publică, oamenii s-au ținut de cuvînt — dar, conform așteptărilor și dorințelor mele, au nesocotit angajamentul luat față de mine: să nu discute afilierea la Internaționala din Moscova... Am trăit zile de intensă emoție, căci trebuia să aleg eu momentul loviturii și să-mi iau *numai* eu răspunderea ei...”

Luni la amiază a venit Cristescu să-mi ceară o prelungire a congresului pînă marți seara, fiindcă nu sosiseră toți delegații...

Știrea adusă de Cristescu mă tulburase. Pentru ca lovitura să fie «ce trebuie», trebuia să prind în plasă pe toți sau aproape pe toți conducătorii mișcării. Numai cu jumătate din ei, n-aș fi făcut nimic... Sub pretext să-mi aducă știri despre cele discutate în congres am pus agenți de la Siguranță să-mi numere din două în două ceasuri pe noii sosiți... Dar nu se adunaseră toți nici marți, pînă la amiază. Șefii mișcării voiau să voteze la sfîrșitul congresului afilierea la Moscova și pentru acest vot aveau nevoie de toți conducătorii din provincie...”

În sfîrșit, momentul așteptat de cînicul ministru de interne a sosit: „Joi dimineața mi s-a raportat că congresiștii erau în păr și că la sfîrșitul după-amiezii trebuia să aibă loc votările. Sosise în fine momentul meu! Pe la orele 11 am chemat la minister pe [Romulus] Voinescu, pe [generalul] Mărgineanu și pe [generalul] Nicoleanu și le-am destăinuit planul meu: la orele 3 p.m. tot congresul trebuie ridicat și transportat la Văcărești și Jilava. Acolo urma să se facă triajul: tot ce era comunist, reținut — ce era numai socialist și împotriva afilierei la Internaționala a III-a, pus în libertate. «Acum pricepeți, domnilor, pentru ce am autorizat congresul și pentru ce am acordat ședințe suplimentare, pînă i-am prins pe toți

— O să public o carte. Îi știu de pe-acum titlul, ceea ce e esențial pentru o lucrare. O să-i spun: *Die Kritik des reinen Unsinn*¹.

Bineînțeles, proiectul nu se materializează: epoca nu este propice lucrărilor de acest gen și vitalitatea foarte compromisă a lui Gherea nu-i permite să scrie. Îi trebuie un imens efort pentru a revedea traducerea în franceză pe care i-am făcut-o monumentalei sale opere *Neoiobăgia*.

În lipsă de ceva mai bun, Gherea se mulțumește să servească drept trăsătură de unire între tovarășii țărilor beligerante, doritori să grăbească încheierea păcii, lucru la care el aspiră mai mult ca la orice. Socialiștii din diferite țări se duc la Stockholm, pentru a reînnoia relațiile internaționale, rupte odată cu izbucnirea războiului și pentru a găsi calea cea mai bună, spre a pune capăt ostilităților. Ei îl vor la Stockholm și pe tovarășul Dobrogeanu-Gherea, așa cum dovedește o telegramă expediată din Copenhaga și înregistrată la Zürich în ziua de 5 iunie 1917:

¹ Critică nebuniei pure, parafrază ironică după opera kantiană *Critica rațiunii pure*.

„Constantin Dobrogeanu, Akazienstrasse, Zürich

O telegramă a Sovietului de muncitori și soldați din Rusia, semnată de Racovski, vă roagă să veniți imediat la Conferința de la Stockholm. Răspundeți telegrafic pe adresa ministrului Stauning², la Copenhaga, indicând data și ora plecării din Zürich. Ar fi de dorit, dacă e posibil, să vă opriți la Copenhaga.

Ministru Stauning”

Gherea nu dă curs acestei cereri, care, după cum se vede, provine de la Racovski. Între cei doi socialiști exista o deosebire de concepție ireductibilă, peste care Gherea nu poate trece, în ciuda prieteniei care îi leagă de mult... Ruptura este numai de ordin politic, deoarece în viața particulară Racovski va continua să nutrească față de Gherea și față de familia acestuia o afecțiune dintre cele mai calde. Printre nenumăratele scrisori pe care Gherea

² Thorvald Stauning (1873-1942) om de stat socialist danez, ministru și prim-ministru în cîteva rînduri.

în capcană? Vă atrag atențiunea asupra unui punct de importanță capitală: nimeni n-a cunoscut planul meu, nici chiar primul ministru, pe care-l voi pune în curent abia acum — sinteți primele trei persoane cu care vorbesc. De discreția dv. depinde reușita loviturii: cea mai mică indiscrețiune colportată, va ajunge la urechea celor interesați și vor scăpa cu toții. Trebuie să prevedem însă toate posibilitățile: s-ar putea întâmpla ca oamenii să reziste și să lupte. D-ta, domnle general Mărgineanu, să ai armata necesară ascunsă prin curțile din jurul localului din strada Sf. Ionică. D-ta, domnle general Nicoleanu, vei pătrunde la ora 3 fix în club, cu poliția d-tale, și vei declara toată lumea arestată fiindcă congresul a depășit ordinea de zi și a pus în discuție afilierea la Internaționala a III-a și hotărîse să o voteze. Dacă congresiștii nu se opun, îi veți transporta, plicuri-plicuri, cu dube și cu automobile la închisori. Dacă se opun, va interveni armata, și arestările se vor face *manu militari*. La nevoie veți face uz de arme, dacă rezistența va fi și ea înarmată. Veți preveni pe comisarul regal Cernat, în ultimul minut, ca să fie prezent... Veți explica dislocările forței armate și concentrarea poliției, lămurind tuturor că este vorba de măsuri de siguranță în vederea dezordinelor ce ar putea însoți un vot agitat... D-ta, domnule Voinescu, vei supraveghea întreaga operație și mă vei ține telefonic în curent cu toate

fazele ei... Închideți-vă toți trei în cabinetul de alături și hotărîți cum veți proceda. Mă încred în experiența și în vigoarea dv. și vă las liber să decideți procedurile de execuție. Dar, încă o dată: nici o vorbă nimănui — căci altfel ne facem toți de ris...”.

O unanimitate dezaprobatore

„Cei trei mușchetari — scrie mai departe autorul însemnărilor — au trecut voioși alături, să-și croiască planul, iar eu m-am urcat în automobil și m-am dus la Aversescu. L-am pus în curent cu întregul meu plan și i-am explicat pentru ce nu puseseam pe nimeni în curent, *adăugînd că pe dinșul nu-l prevenisem ca să-l pun în afară de orice răspundere, în caz de nereușită*.

Sosind însă momentul executării nu puteam proceda mai departe fără aprobarea șefului guvernului și i-o ceream. Argumentul «cu scoaterea lui din răspundere» l-a satisfăcut, căci era ieșure de două hotare. A stat puțin pe gînduri, apoi cîntărindu-și fiecare cuvînt: «Bine. Angajezi răspunderea d-tale și, în caz de insucces, vei trage natural consecințele... Dar cred că vei reuși, și doresc să reușești. Trebuie s-o sfîrșim odată cu domniile acestora... Ai luat toate măsurile?» «Da!» Și i le-am lămurit și pe acestea. «Toate bune, a replicat Aversescu. Dar sîntem un guvern constituțional:

le-a primit la Zürich de la rude și prieteni, se găsesc și cele ale lui Racovski, pline de un real atașament.

Fără a se duce la Stockholm, Gherea nu a rămas surd la apelul tovarășilor săi. El le-a trimis o scrisoare pe care am citit-o și în care îi conjură să facă abstracție de orice divergențe programatice, de orice nuanțe și disensiuni de partid, pentru a reda lumii pacea.

În termeni de o măreție și de o seninătate demne de autorii antici, Gherea zugrăvește în această scrisoare, menită să fie citită public în cadrul conferinței, binefacerile păcii...

...Într-o frumoasă zi de toamnă [a anului 1919], am condus pe soții Gherea la gara centrală din Zürich [în drum spre România]. Timp de multe minute, Gherea și-a luat rămas bun de la Axelrod, mai în vîrstă decît el cu cîțiva ani. Niciodată nu vom uita imaginea celor doi bătrîni îmbrățișîndu-se strîns pe ruinele unei lumi căreia îi consacraseră întreaga lor viață și pe care o visaseră frumoasă, mare, umană, socialistă. Ne-a venit apoi rîndul nouă, celor tineri. Gherea se ducea la

Lausanne pentru a lua de acolo Orient-Expressul, care, în acest prim an de pace, circula încă destul de rar. Ne înțelegeam că, de îndată ce îmi voi termina studiile, voi veni și eu la București. Gherea avea mari proiecte literare, voia să întemeieze o revistă, la care îmi făcea cîntec de a mă lua colaborator. Pe de altă parte, ținea neapărat să fac politică, deoarece, spunea el, nu sînt prea mulți intelectuali în partid.

În mai 1920, am luat la rîndul meu Orient-Expressul, de data aceasta la Milano. La ora 5 dimineața am ajuns la București, la ora 10 a aceleiași dimineți am ieșit pe Calea Victoriei. Primul lucru care m-a izbit au fost titlurile cu litere groase ale ziarelor: *Morțea lui Dobrogeanu-Gherea*. Decedase în urma unei operații abdominale. În mormîntarele sa a fost una dintre cele mai impunătoare pe care le-au cunoscut bucureștenii. În ce mă privește, mă voi simți toată viața onorat de faptul că primul articol pe care l-am scris și care a apărut în *L'Orient* a fost închinat lui C. Dobrogeanu-Gherea.

trebuie să avem și aprobarea Consiliului de Miniștri...

«În acest caz, partida e pierdută. Dacă discutăm în Consiliu, va ține ceasuri, se va afla în afară și vinatul nostru se va face nevăzut. Fără să mai adaug că toți miniștrii, niște fricoși, vor fi contra...». Iar s-a mai gîndit cîteva minute tata Averescu cu a replicat: «La cîte ceasuri ai hotărît să-i arestezi?» «La trei...» «Bine. Convocăm Consiliul tot la trei; îi voi ruga să fie exacti. Voi pune eu chestiunea și o voi pune așa, încît nimeni nu se va opune. D-ta începi operațiile d-tale, la ora cîvenită; pe cînd se va discuta în Consiliu — dacă discuții vor fi — operațiunile vor fi în curs. Te vei aranja să ți se telefoneze îndată ce vor fi fost executate, și vei pune pe toți în fața faptului îndeplinit...». Găsisse, vulpoii, formula constituțională, și o eventuală acoperire mai mult, în caz de insucces... «Așa merge...», am încheiat eu și l-am rugat să convoace imediat Consiliul: era ora 12. Și să nu spună o vorbă nimănui — recomandafie inutilă, căci era din fire omul cel mai discret. M-a întrebat dacă aveam nevoie de el; i-am mulțumit, i-am spus că nu și am plecat. Eram atît de enervat încît mi-a mers dejunul [cu] noduri...

La ora 3 fără cîteva minute m-am înapoiat la Președinția Consiliului, în strada Polonă. Toți miniștrii erau în pîr, cu Take Ionescu în frunte. Nici unul nu știa nimic despre cele ce urmau să se întîmple și mă întrebau pentru ce fuseseră convocați cu atîta pripă. «Veți

vedea numaidecît; o măsură de poliție de luat, pentru care vreau să am avizul Consiliului. Eu am rugat pe general să vă convoace...».

Sedinta s-a deschis la 3 și 10 minute. Averescu a lămurit motivul convocării: «Trebuie să o sfîrșim cu comuniștii...» și a explicat ce aveam de gînd să fac. Titulescu, care căsca într-una, plictisit, și tremura de frig, a început să deschidă gura. S-a încălzit brusc, s-a roșit, a vrut să ia cuvîntul — dar i-a luat-o Take înainte cu trei vorbe tăioase: «Nu se poate!». Se făcuse galben ca ceara; fiecare și exprima emoția după reflexele sale arteriale — unii roșesc, alții îngălbenesc... și pe fețele din jurul mesei — în afară de a lui Averescu și de a mea, liniștite — apăruse toată gama nuanțelor celor două culori fiziologice. «Nu se poate!», au strigat și Trancu-Iași și Cudalbu; o unanimitate dezaprobatoare se ridică contra mea... Take ne-a explicat că «propunerea ce se făcea Consiliului echivala cu începutul revoluției... După Take, Titulescu s-a declarat și el împotriva unor măsuri care pun statul în pericol, oricare ar fi rezultatul operațiunilor... S-a sculat și Trancu-Iași să-și spună «punctul de vedere...» «Comunismul este... muncitorimea etc... Geneva prevede etc. etc...». Pe cînd prietenul Grigore Trăncănea, ochiul meu urmărea acele orologii mut, se făcuse 3 și 1/2 și telefonul era tot mut.

(Continuare în p. 42)

Pe nit în fruntea cetii sale de nobili români, maramureșeanul Bogdan a pus, după cum se știe, bazele statului centralizat și independent Moldova¹. În anul următor, cu toate încercările repetate ale oștirilor maghiare, la care se referă cronicarul Ioan de Tîrnave („[Bogdan] a fost combătut adeseori de oastea regelui“), Moldova n-a mai putut fi readusă sub suzeranitatea coroanei angevine a Ungariei.

Pentru a rezista cu succes tentativelor regatului maghiar de restabilire a suveranității

sale, ținând stat moldovean a trebuit, pe de o parte, să dețină un potențial militar în măsură să se opună eficient acestor acțiuni și, pe de altă parte, să se integreze într-un ansamblu de relații politice și diplomatice cu puterile vecine, în primul rând cu acelea

care erau interesate și îi puteau sprijini în menținerea independenței.

Din păcate, izvoarele scrise nu ne oferă informații despre luptele purtate de Bogdan pentru apărarea independenței Moldovei și foarte puține date despre eventualele relații pe care voievodul le va fi întreținut cu Țara Românească, Polonia, Lituanla sau Hoarda de Aur. De un real folos în această privință ne este arheologia. Cercetările întreprinse în

ultimii ani la Rădăuți au dus la descoperiri ce permit interpretări inedite pentru o serie de probleme controversate sau insuficient de binecunoscute din istoria anterioară constituirii statului feudal Moldova și din primele decenii ale existenței sale.

OPINII

O ALIANȚĂ MOLDO-TĂTARĂ ÎN VREMEA LUI BOGDAN I

LIA BĂTRÎNA, ADRIAN BĂTRÎNA

Sub naosul actualei Biserici „Sf. Nicolae” din Rădăuți, sondajele arheologice au dezvăluit existența vestigiilor unui lăcaș de cult anterior, construit, din lemn, în primele două decade ale sec. XIV, așezarea însăși fiind mai veche și datînd de la jumătatea sec. XIII.

În vremea domnitorului Petru I (1374-1391), în cadrul unor ample lucrări de construc-

ție, capela de lemn a fost înlocuită cu un lăcaș de zid, cunoscut mai tîrziu sub numele de Biserica Domnească, datorită rolului său de necropolă voievodală². Prezența vechilor morminte domnești la Rădăuți ne este confirmată, în afară de lespezile funerare executate din porunca lui Ștefan cel Mare, și de alte izvoare scrise, între care cel mai vechi păstrat este un hrisov din 6 iulie 1413³ de la Alexandru cel Bun, care menționează

Episcopia de Rădăuți, „unde sînt îngropați moșii noștri”.

Lăcașul voievodal...

În vremea lui Ștefan cel Mare au fost puse lespezi de piatră pe mormintele voievozilor Bogdan, Lațcu, Roman și Ștefan, precum și pe cele alor doi membri ai familiei lui Alexandru cel Bun — ambii purtînd numele de Bogdan. În timpul cercetărilor arheo-

¹ „Magazin istoric”, nr. 2/1973; 2/1968.

logice efectuate aici, s-a constatat, totala neconcordanță dintre amplasamentul lespezilor funerare și cel al mormintelor din Biserica Domnească. Concluzia ce se impune: la data când Ștefan a dispus dăltuirea inscripțiilor în piatră nu se mai cunoștea locul exact al mormintelor înaintașilor săi.

Din rândul celor nouă morminte, *singurele* (subliniem această constatare) săpate în naosul celor două biserici ce se succed, numai șase s-au aflat în cel de-al doilea lăcaș de cult, primele trei aparținând vechii biserici de lemn. Or, din moment ce s-a putut stabili pe cale arheologică faptul că biserica de zid a fost ridicată abia în vremea lui Petru I (și nu în cea a lui Bogdan, cum s-a crezut până nu de mult), este lesne de înțeles că mormintele primilor doi domnitori — Bogdan I și Lațcu — se aflau inițial în lăcașul de lemn. Cel de-al treilea mormint (cel mai vechi) trebuia să aparțină, în chip firesc, ctitorului acestui lăcaș, anterior cu câteva decenii venirii lui Bogdan în Moldova.

În funcție de amplasamentul acestor trei morminte am putut stabili succesiunea lor cronologică. Cel mai vechi este cel din colțul de sud-est al naosului și, potrivit unei practici mai larg răspândite în evul mediu, acest mormint poate fi atribuit ctitorului. Urmează cel situat în poziție centrală, aparținând, după noi, lui Bogdan I și, în colțul de nord-vest cel mai recent în ordine cronologică, considerat ca fiind al lui Lațcu voievod. Inventarul mormintului atribuit lui Bogdan I (care ne interesează în mod deosebit) cuprinde elemente de mare importanță pentru cercetarea istorică. Este vorba de nasturii de argint aurit ce împodobeau costumul celui decedat și, în deosebi de un inel de aur asupra căruia vom insista mai pe larg.

Din totalul de 63 nasturii, 33 erau dispuși de-a lungul scheletului, începând de sub bărbie și continuând până aproape de genunchi. Restul de 30, asemănători celor de pe piept, dar cu un diametru mai redus, se aflau înșirați, câte 15, în lungul celor două antebrățe. Realizați prin turnare, cizelare și ambutisare (procedeu de prelucrare prin deformare plastică, la cald sau la rece, a unui metal) nasturii sînt alcătuiți din două calote sudate și acoperite în zona de sudură printr-o bandă de sîrmă torsionată și aplătizată. Partea superioară este compusă dintr-un suport de argint emailat în verde și calota propriu-zisă decorată cu un motiv ornamental ajutat din argint aurit, dispus în jurul unei imitații de perle din argint. Contrastul astfel creat între argintul pseudo-perlei centrale, auriul ajurului și emailul verde al calotei scoate în evidență calitățile artistice cu totul remarcabile ale acestor piese.

Nasturii cei mari închideau, pe mijloc, o tunică, iar cei mici împodobeau minciile acesteia pe toată lungimea antebrățului. Acest tip de veșmînt feudal, „de aparat” (cum i se spune), era un costum cavaleresc, scurt și strîmt, menit să pună în evidență silueta și să accentueze liniile verticale. Preponderent, în jurul

anilor '50 din veacul XIV, în mediul feudal occidental, acest tip de costum a fost adoptat nu numai de societatea feudală românească din Transilvania și de la sud de Carpați, ci, cum se constată, și de aceea de la răsărit de acești munți, dovadă sincronismul dintre ritmurile de civilizație din mediile românești, și totodată, integrarea tot mai pregnantă a societății feudale autohtone la formele de viață, de cultură și de artă ale Europei est-centrale și occidentale.

...și inelul talisman

Pe inelarul mîinii stîngi a celui înhumat se afla un inel masiv de aur, din așa-numita categorie a inelelor „de monură”. Decorul verigii, realizat prin turnare, incizare și nielare (ornamentare cu incrustații de email negru) este reprezentat de un ornament cruciform împletit și înscris într-un romb. De la acesta pornesc, în lungul verigii, două împletituri realizate în manieră gotică, flancate de suprafețe trapezoidale, de asemenea, nielate. Palmeta, încadrată de o rețea de linii inci-

În p. 12: Biserica Domnească din Râdăuși — necropola primilor voievozi ai Moldovei

Oșteni tălari (reconstituire)

zate, în care a fost încastrat același email negru, continuă decorația. Mai departe veriga este decorată cu semi-frunze, — (*riumi*) — motiv fundamental în orientul musulman, devenit ulterior (din sec. XIII, până în a doua jumătate a sec. XIV) o temă clasică în Occident.

Montura înaltă și de formă rectangulară este alcătuită dintr-o placă turnată, ce are dispuși în colțuri patru *gryli* zoomorfi (reprezentări stranii, rezultate din deformarea puternică a unor figuri de animale — în cazul de față, lei — reprezentate doar prin capete și labe). Întâlniți în *glyphica* (arta de a grava motive decorative sau figuri pe o piatră prețioasă sau semiprețioasă) greco-romană, aceste reprezentări au fost preluate, odată cu mitul gemelor — considerate a avea proprietăți talismanice, supranaturale — de lumea gotică care, în sec. XII, manifesta o adevărată predilecție pentru aceste ființe fantastice. Cei patru *gryli* susțin o pastilă dreptunghiulară de aur, alcătuită din chattonul inelului, pe care se află incizată o inscripție cu caractere arabe ce redă numele lui Allah, încadrat de un chenar.

Având în vedere conținutul inscripției, modul de prindere al pastilei — asemănător cu cel al gemelor și al camelelor —, precum și prezența *gryliilor*, putem socoti piesa ca făcând parte din categoria inelurilor talismanice, menite, în concepția medievală, să averse pe purtător de boli și de tot soiul de primejdii. În acele vremuri, semnele cabalistice și formulele talismanice redată în diferite limbi pe o mare diversitate de piese, între care și pe inele, invocau sprijinul divinității în apărarea sănătății și în obținerea succesului, constituind un articol răspândit și socotit a fi de primă necesitate.

După decor, inelul pare să fi fost realizat de un artist occidental, într-un atelier de felul celor ce existau în acea vreme la Pera, Caffa sau Cetaea Albă, importante centre genoveze de „civilizație portuară”. Astfel de piese ajun-

geau apoi și în lumea mongolă, ce manifesta atunci o deosebită predilecție pentru acest gen de podoabe. Contrastul evident între calitățile artistice ale inelului și modul puțin îngrijit în care a fost realizată inscripția constituie o dovadă că aceasta nu a fost incizată în atelierul și de către meșterul care a realizat piesa, ci abia după ce inelul a ajuns în posesia cumpărătorului său.

Pecetluirea unui tratat?

Este evident faptul, cum rezultă și din inscripție, că înainte de a fi intrat în posesia lui Bogdan I, inelul a mai aparținut unui personaj, care făcea parte, fără îndoială, din înalta societate mongolă. De la acesta — pe căi și în împrejurări care, deocamdată, nu pot fi elucidate pe deplin — inelul-talisman a ajuns în proprietatea celui dintâi domnitor al Moldovei.

În privința modului în care el putea ajunge în posesia lui Bogdan, se profilează trei ipoteze: schimbul cultural ce, desigur, avea loc între cele două regiuni, dobândirea inelului în urma unei lupte și, în sfârșit, dăruirea lui de către vechiul posesor. Prima ipoteză este puțin probabilă, deoarece este greu de crezut ca cineva să se fi dispensat, prin vinzare, de un obiect înzestrat, în concepția medievală, cu asemenea calități. A doua ipoteză trebuie înlăturată și ea, dată fiind semnificația deosebită pe care inelul l-a avut pentru Bogdan din moment ce a fost înmormântat cu el, ceea ce nu s-ar fi întimplat cu o simplă pradă de război. Transferul unui asemenea inel-talisman din lumea feudalilor mongoli spre cea a feudalilor est-carpatici presupune, după părerea noastră, un alt gen de legături, oferind interesante sugestii privitoare la angrenajul relațiilor politice internaționale din vremea lui Bogdan I. Acest inel, purtat de Bogdan în ultimii săi ani de viață, constituie, în ultimă instanță, o prețioasă mărturie

a legăturilor politice întreținute de primul domn al Moldovei cu un înalt personaj mongol. Ni se pare firesc ca ele să fi existat, căci mongolii — chiar dacă după moartea hanilor Jani-Bäg (1357) și Berdi Bäg (1359), Hoarda de Aur își diminuase înfructuiva forța ofensivă — continuau să țină sub autoritatea lor nominală întreaga zonă meridională a Europei răsăritene. În ciuda războaielor civile din sinul Hoardei de Aur și scindarea acesteia (1362-1363) în Hoarda Albă și Hoarda Albastră, regiunile nord-ponice, zona gurilor Dunării și sudul Moldovei au rămas sub autoritatea nominală a lui Abd Ullah, hanul Hoardei Albe. Monedele cu numele lui Abd Ullah bătute în Orașul Nou (Orheiul Vechi), unde hanul a și rezidat în anii 1364-1365, dovedesc că regiunea Nistrului inferior se afla sub stăpânirea sa, motiv pentru care nu excludem posibilitatea ca Bogdan să fi întreținut legături cu acest puternic han mongol, aflat în imediata sa vecinătate.

Existau interese comune, pentru mongoli — stăvilirea expansiunii maghiare, pentru români — păstrarea independenței de puțină vreme dobândită, care motivau o asemenea colaborare, la perfectarea căreia hanul mongol va fi dăruit un asemenea inel (între alte posibile daruri) aliatului său. Astfel, „colaborația militară între români și tătari”, cum a fost enunțată pentru prima oară de N. Iorga în 1926, poate fi urmărită nu numai în documentele papale sau în acelea ale cancelariei maghiare din sec. XII-XIV (în care sub numele de „schismatici”, românii de la est de Carpați sînt pomeniți într-o serie de acțiuni alături de tătari), ci și în documente arheologice, de felul celor prezentate în articolul de față. Ele atestă că în vremea lui Bogdan I, colaborarea româno-tătară a constituit unul din mijloacele utilizate în vederea consolidării tinărului stat moldovean și a respingerii de către Moldova a presiunilor exercitate asupra sa de regatele catolice învecinate.

CRONICI DE FAMILII

În numărul trecut, relatarea noastră despre viața și faptele Cantacuzinilor moldoveni ajunsese în anul 1709, cu descrierea împrejurărilor morții lui Ilie Cantacuzino, cel pe care Dimitrie Cantemir îl descrie în celebra sa Istorie ieroglică sub numele de Mița sălbatecă.

Vom continua, deci, cronică acestei mari familii, cu prezentarea celor mai importanți reprezentanți ai ei din generațiile care au urmat.

CANTACUZINII MOLDOVENI (II)

ȘTEFAN S. GOROVEI

Cantacuzinii moldoveni n-au fost implicați în evenimentele anului 1711 — în care însă, cei munteni au avut de jucat un rol —, întrucât la vremea aceea mai toți erau încă foarte tineri, fără rosturi în viața politică. Din generația care a urmat, s-au ilustrat fiii lui Ioniță Cantacuzino (fiul mai mic al lui Toderașco marele vistiernic, „alfa și omega” din domnia lui Dumitrașco Cantacuzino). Rămăși orfani de tată la vârste foarte mici (doi-patru ani), acești copii — trei băieți: Iordache, Șerban și Toader — au fost crescuți, se pare, de unchiul lor, Ilie vistiernicul și Vasile vornicul. Pe la 1708,

cel mai mare, Iordache, a fost înșurat cu Ecaterina Racoviță, sora lui Mihai vodă Racoviță (1703-1705; 1707-1709; 1715-1726); cînd acesta din urmă a venit în a treia sa domnie moldovenească (iarna lui 1715); și-a numit cumnatul mare comis. În această calitate, Iordache Cantacuzino a fost însărcinat cu supravegherea înălțării „Stîlpului lui vodă”, de la Vama, monument menit să glorifice victoria lui Mihai vodă asupra „cătanelor” lui Ferent, a căror incursiune în Moldova (1716-1717) a produs mari dezordini în țară („multă pradă s-a făcut bieței țări a Moldovii” — se spune

în inscripția monumentului). Incursiunea a avut loc în cursul războiului austro-turc din anii 1716-1718, desfășurat în parte pe teritoriul țărilor române.

În împrejurările amintite, frații Cantacuzino au pierdut o mare parte a actelor lor de proprietate. Dar să lăsăm documentul epocii să povestească întimplarea, foarte sugestivă pentru chipul în care, de-a lungul veacurilor, s-au pierdut atîtea comori din patrimoniul nostru cultural: „Cînd au venit nemții în această țară cu căpitantul Ferent și s-au așezat în cetatea Neamțului, fiind atunci frații lui Iordachi comis cu

toată averea lor în casele lor și avind toate ispoacele despre moși și țigani de la moși și strămoși, a scris domneului Iordache comis la frații săi să ia ispoacele și ce or mai putea și să fugă la Iași, după care fratele său Șerban a legat toate lucrurile pe un cal, dar luând calul pe gheață la vadul Siretului și spargându-se gheața, a căzut calul sub gheață cu toate cele ce au fost pe el și nu le-a rămas nici un isposoc despre acele moși”.

„Însumi cu slova me am scris...”

Iordache Cantacuzino — supranumit *Deleanul*, după principala sa moșie, Deleni, din ținutul Hîrlăului și pentru a fi deosebit de un unchi, omonim și contemporan, supranumit *Pașcanul*, după moșia Pașcani — a avut parte de o frumoasă carieră: mare vistiernic, mare spătar, mare vornic al Țării de Sus și al Țării de Jos și, la urmă, mare logofăt. Prin numele său, prin averea și poziția sa socială, el a fost unul din boierii cei mai însemnați din al doilea sfert al veacului XVIII. La curtea lui de la Deleni a fost vizitat de Grigore II Ghica (1726-1733; 1735-1739; 1739-1741; 1747-1748), domnul Moldovei, în iunie 1729, când i-a cerut pe una din fiice de soție pentru fiul său Scarlat; logodna de la Deleni a fost sărbătorită apoi la Iași, în palatul de la mănăstirea Frumoasa, cu un fast deosebit, cu jocuri de artificii noaptea, „și pre apă și pre uscat, care lucruri niciodată în Moldova n-au fost”; din motive necunoscute, nunta nu s-a mai făcut, deși relațiile marelui boier cu domnitorul au rămas bune încă mulți ani.

Atît de bune, încît în 1737, când a izbucnit o mare epidemie de ciumă, Grigore vodă s-a adăpostit, un timp, la curtea de la Deleni, iar doi ani mai târziu, în 1739, când s-a produs ocupația rusă (în cursul războiului ruso-austro-turc din 1736-1739), domnitorul s-a retras, lăsînd caimacamii pe marele logofăt Sandu Sturza și pe marele vornic Iordache Cantacuzino Deleanul. În împrejurările tulburi

ale ocupației străine, de jafuri n-au fost ocrotiți nici marii dregători; însuși caimacamului Cantacuzino „i s-au jăfuit averea dumisale din Horodinca de oștile moschicești, împrăștiind oșteanii moschicești toate scrisorile [documentele] dumisale”. Căimăcămia era să se termine rău pentru Cantacuzino, bănuît atît de feldmareșalul rus Münnich, cît și de Grigore vodă — acesta din urmă supărat mai ales de faptul că vornicul „pecetluie cu ceară roșie cînd era el caimacam în Es”, folosirea cerii roșii fiind socotită un atribut de suveranitate. Refuzînd să-l primească la reîntoarcerea sa în Iași, vodă Ghica „au pus pre baș-cihodar, cu 50 oameni, de l-au străjuit la gazda lui citeva zile, apoi l-au pornit la țară, la Deleni, la casa lui, nice să-l vad-în ochi. Și era să-l călugărească”.

Dacă Iordache a scăpat — în virtutea faptului că era cumnat cu fostul domn Mihai Racoviță, cuscru lui Ghica — în schimb, mînia domnească l-a lovit pe unul din frații săi, Șerban Cantacuzino de la Horodniceni, deși domnul avusese și cu el relații bune pînă atunci: în 1732, cînd a vizitat nordul Moldovei, Grigore Ghica a poposit și la Horodniceni, încredințînd lui Șerban Cantacuzino funcția de vornic al Cîmpulungului și însărcinîndu-l cu supravegherea reparațiilor la Biserica „Sf. Dumitru” — ctitorie a lui Petru Rareș — din centrul Sucevei. În cursul evenimentelor din 1738-1739, cînd a avut misiunea de a păzi hotarele spre Transilvania, „în secret și pe tăcute, cu pericolul vieții mele și al averilor mele, am întreținut cu corespondențe pe creștini, vecinii noștri militari, pe cei din districte și comitate, anume bistrițeni și maramureșeni, în ceea ce privește intențiile turcilor și tătarilor”. Informația îi aparține și se află într-o scrisoare a sa, din 1740, în care povestește și ce a pătimit după ce, în loc de a primi mulțumiri din partea domnului, a căzut (ca și fratele său) în dizgrație: „Într-o noapte, am fost ridicat fără motiv din porunca domnitorului, pus în lanțuri de lemn, numite butuci și aruncat la

închisoare. După trei zile, am fost din nou ridicat, suit într-o căruță și dus la mănăstirea Putna, sub paza a 30 soldați Acolo, domnitorul s-a îngrijit să mă țină trei luni sub pază ostășească, supunîndu-mă la multe și felurite ocări și batjocuri”. În cele din urmă, „m-au dus la episcopul de Rădăuți ca mă călugărească fără de voia mea”. Reușind, totuși, să fugă de sub paza ostașilor și a călugărilor, Șerban Cantacuzino s-a refugiat în Transilvania, de unde s-a adresat, în octombrie 1741, noului domn, Constantin Mavrocordat (1733-1735; 1741-1743; 1748-1749; 1769), cu rugămintea să intervină pentru a fi descălugărit și a putea reveni în țară.

Afacerea fiind de natură ecleziastică, domnul a trecut-o capilor bisericii; deși era vorba de un membru al uneia din cele mai mari familii ale țării, mitropolitul și episcopii, recunoscînd silinția care se înfăptuise din porunca fostului domn, au arătat că, totuși, descălugărirea era oprită de canoane chiar și în asemenea cazuri. Refuzînd să se întorcă în Moldova, unde ar fi trebuit să-și poarte rasa de călugăr, Șerban Cantacuzino a preferat să rămînă pribeag, dar liber (s-au păstrat citeva scrisori din pribegia sa, scrise din Sighet, în 1740 și 1741), devenind, astfel, un „hain”, un „hiclean”; averea i-a fost confiscată în folosul domniei. Principala sa moșie, Horodniceni, a fost ulterior atribuită (cum vom vedea mai încolo) altui Cantacuzin — ginerele lui Iordache —, rămînd în stăpînire acestei familii încă un veac.

Iordache Cantacuzino Deleanul a fost un adevărat cărturar: mărturiile păstrate pînă azi îngăduie să i se atribuie acest epitet. Avea o bibliotecă cu cărți grecești și românești, a inițiat traduceri din limba greacă, a sprijinit pe unul din tipografiile vremii, Duca Sotiriovi. Într-un zapis dat acestuia din urmă, marele boier scrie că „avînd trebură de citeva istorii de învățători și alte ce ne-au trebuit a le scoate [traduce] di pre cărțile grecești pre limba moldoviană”, a apelat la „dumnea-lui Duca Sotiriovi tipograf

de le-au scris și le-au tălmăcit și la alte scrisori ce ne-au trebuit, grecești, tot dumnea-lui ne-au scris". Drept răsplătă, Cantacuzino l-a cununat și l-a înzeștrăat.

Același boier a continuat o foarte interesantă condică — începută la 1678 de bunicul său, marele vistiernic Todeașco Cantacuzino și continuată apoi de fiii acestuia, Vasile și Ioan — devenită, prin aceste adaosuri care se vor urma până la a cincea generație, o adevărată cronică de familie. Consemnând amănunțit proveniența moșilor și împărțirea averilor pentru ca fiii săi „să urmază pre această așazuri, cum și noi am urmat părinților noștri", fostul mare logofăt avea sentimentul cert al continuității și nu fără mândrie arăta bucuria de a adăuga pagini în catastrul înaintașilor săi: „Insumi cu slova mē am scris și eu aice..."

Cărturari și politicieni

Respectul pentru carte a caracterizat și generația următoare a Cantacuzinilor, a cincea de la stabilirea lor în Moldova. Unul dintre nepoții de frate ai lui Iordache Cantacuzino Deleanul, *Ioan Căntă* — care a urcat în ierarhia boierească până la treapta de mare spătar (1769) — și-a adăugat numele la șirul cronicarilor moldoveni, alcătuind un *Letopiseț al Țării Moldovei* pentru anii 1741-1769, adică de la a doua până la a patra domnie a lui Constantin vodă Mavrocordat, sursă importantă întrucât relatează evenimente cu care autorul a fost contemporan. Verii săi primari, *Ioniță* și *Iordache Cantacuzino*, fiii logofătului de la Deleni, au sprijinit și ei activitatea de transcriere și multiplicare a manuscriselor de cronici. Astfel, s-a păstrat un *letopiseț* al Moldovei, copiat de unul din cărturarii vremii, Ioasaf Luca (nepot al lui Ioan Neculce), „cu toată cheltuiala dumisailor Iordachi Cantacuzino vel spatar"; dealtfel, e de presupus că în biblioteca acestuia se aflau mai multe manuscrise de cronici, unele aduse de soția sa, o strănepoată a lui Miron

Costin. Și pentru fratele său, Ioniță Cantacuzino — ajuns până la demnitatea de mare logofăt — există mărturiile ale aceluiași preocupări cărturărești: pe un manuscris, cuprinzând o traducere din limba greacă, traducătorul — care nu și-a dat decât prenumele, Thoma — a făcut o întreagă dedicație versificată pentru cel care „Îndemnătoriu sîrguitor fără îndoire/... au fost la tălmăcire", lăudându-i activitatea „întra-păzitei țării Moldovei sfat" și familia din care descindea: „Căruia niamul cel cinstit pre diplin să cunoște/ Dragosti cătră patrie și răvna să vîstește/ Faptile celi vrednice, faciri di bini/ Împodobesc sufletul său, pricum să și cuvinu/ A folosi patriia sa cu totul să silește".

Acești doi frați — o soră, Safta, devenise (1735/1736) soția unui Cantacuzino muntean — nu au jucat un mare rol în viața politică a Moldovei, deși au avut ranguri de frunte, averi mari și relații înalte. Ambii au fost amestecați în tulburările care au avut loc în Moldova în anii 1777-1778, în urma asasinării lui Grigore III Ghica (1 octombrie 1777), tulburări în care și-au pierdut viața vornicul Manolache Bogdan și spătarul Ioan Cuza², decapitați (13 august 1778) din porunca noului domn, Constantin vodă Moruzi (1777-1782). Frații Cantacuzino — logofătul Ioniță și spătarul Iordache — au scăpat cu viață, deși cel de-al doilea era cunoscut chiar de Ghica vodă ca un boier neastimpărat; un contemporan a notat aceste cuvinte ale domnului decapitat, relative la faptele în care fusese amestecat și boierul Cantacuzino: „Nebunii de ale Bălănescului [un boier din familia Rosetti] și ale spătarului Iordache Deleanul!" La 20 iulie 1778, acesta din urmă a fost ridicat de la Deleni, din porunca lui Constantin vodă Moruzi și închis la vătășie, în curtea de la Iași; două zile după decapitarea lui Bogdan și a lui Cuza, mitropolitul și marii boieri au rugat pe Moruzi să nu continue vărsarea de sînge și să elibereze pe cei arestați, între care se

afla și Iordache Cantacuzino. În legătură cu acest episod, paharnicul Costandin Sion a notat, în celebra sa *Arhondologie a Moldovei* (scrisă la mijlocul veacului XIX), un amănunt interesant pentru atmosfera epocii, nerelatat, ca atare, de alte surse: „Între boierii ce [Moruzi] avē închisi, era și un Cantacuzin Deleanu, carile avē numai o fată, Măriuța, văduvă tînără. Înfricoșindu-l și pe acela cu sabia, ca să scapi, au primit ginere pe Costachi Sulgilo, ce era tînăr holtei, frate cu doamna tiranului Moruz".

În adevăr, Costache Sulgearoglu — pe atunci agă — era unul din frații doamnei lui Moruzi, fiind, cu toții, nepoți de soră ai lui Grigore vodă Ghica decapitatul. Însemnările unui contemporan arată că la 12 zile după eliberarea spătarului Iordache Cantacuzino, s-a făcut la curtea domnească logodna Măriuței Cantacuzino cu Costache Sulgearoglu (care purta, deja, numele de Ghica, fiind unul din înaintașii Ghiculeștilor moldoveni din sec. XIX-XX). Această căsătorie a adus multe necazuri spătarului (mai apoi vornic) Iordache Cantacuzino Deleanul, din cauza neînțelegerilor care s-au născut în legătură cu averea sa. În speranța că nu va avea urmași (singura sa fiică rămasă în viață, Măriuța, fusese căsătorită anterior cu un Rosetti, fără a avea copii), moșile sale erau privity cu lăcomie de un nepot de soră, Enache Cantacuzino; căsătoria Măriuței și apoi nașterea unor copii l-au îndepărtat, însă, de presupusa succesiune. Vraja care s-a iscat în familia lui Iordache Cantacuzino este istorisită de el însuși, într-o lungă și interesantă „diată" (testament): „din pricina lui [a nepotului Enache] — se spune în acest act — m-au rădicat cu arnați de la casa mea și m-au închis aice, la Golăe [Mănăstirea Golia din Iași], vrînd ca să mă și călugărească". După ce a pătimit astfel, stînd închis „ca un vinovat spre moarte dat", Iordache Cantacuzino a anulat daniile anterioare făcute lui Enache (între care erau și moșii stăpînite cîndva de Miron Costin) și și-a lăsat

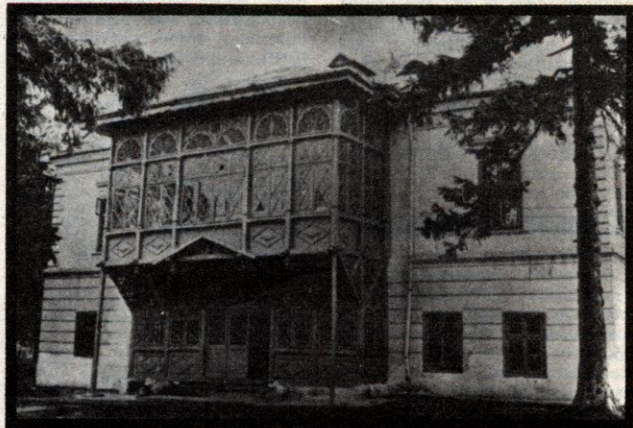
^{1,2} Magazin istoric, nr. 12/1975; 12/1977.

toată averea fiicei, Măriuța Ghica. Pînă la urmă, s-a călugărit și a murit în 1798, la 75 ani, fiind îngropat la Deleni, sat care a rămas în stăpînirea familiei Ghica, ramura numită Ghica-Deleni.

Celălalt frate, Ioniță Cantacuzino (căsătorit cu o soră a lui Grigore III Ghica), a avut un singur fiu, *Matei*, care, după ce a ocupat unele dregătorii în Moldova, căsătorindu-se cu domnița Ralu, fiica lui Grigore vodă Callimachi (1761-1764; 1767-1769) a trecut în Rusia, unde a căpătat rangul de consilier de stat. Dintre urmașii săi, unii au revenit pe pămîntul românesc, alții au rămas în Rusia, iar o altă ramură s-a strămutat în Bavaria. Doi fii, *Alexandru* și *Gheorghe*, au participat la Eterie, cel de-al doilea avînd — după mărturia aceluiași paharnic Sion, menționat mai sus — „păreri deșarte și speranțe de nebuni, că fiind de la familia Cantacuzin, din care au stătut împărat în Țarigrad, l-ar face pe mișelul împărat“. Fiii săi, care au locuit o vreme în Moldova

— unde au păstrat moșia Bălțătești, din ținutul Neamțului (moștenită din veacul XVII) — au participat la revoluția de la 1848; doi dintre ei, *Leon* și *Grigore*, au fost prezenți la adunarea care, în seara zilei de 29 martie 1848, a avut loc în casa lui Alexandru Mavrocordat din Iași, scăpînd, însă — atunci cînd au venit oamenii stăpînirii — „pe ușile și ferestrele din dosul casei“. George Sion — nepot al paharnicului arhondolog, el însuși poet și memorialist remarcabil — povestește și ceea ce a urmat după episodul de la Iași, în care „Cantacuzineștii luaseră o par-

te foarte activă“. „Frații Cantacuzinești, după ce văzură arestările și execuțiile teroristice ale guvernului, se dușeră la moșia lor [Bălțătești] și acolo adunară plăieșii de pe moșiile lor, pînă în număr de trei sute oameni, organizîndu-i militarmente și răspîndind vorba că au să meargă asupra Capitalei, pentru ca să răzbane cruzimel guvernului. Această vorbă se răspîndi pînă la Iași și mulți din nemulțămii începură a alerga și a se concentra la Bălțătești. Astfel, se duse acolo... și V. Alecsandri. Planul acesta ar fi fost realizabil, poate,

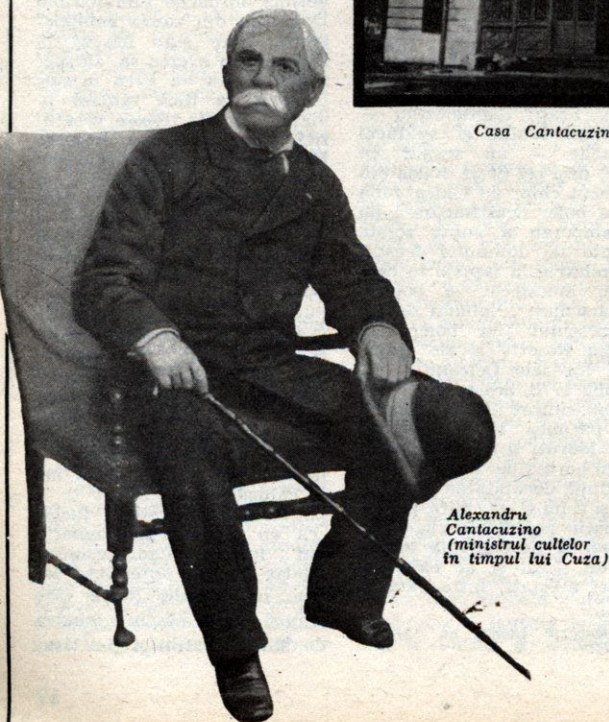

Casa Cantacuzino din Serbești (Județul Neamț)

dacă Cantacuzineștii ar fi fost oameni mai populari și mai cu sinceritate devotați ca să-l execute; a fost, însă, suficientă intervenția unui funcționar de la consulatul rus și încercarea de rezistență s-a spulberat!

Din familia celuialt eterist, s-a remarcat fiul omonim, *Alexandru Cantacuzino* (1811-1884), prieten al lui V. Alecsandri, Ion Ghica și Al.I. Cuza, în domnia acestuia din urmă fiind ministru la culte (1861-1862) și la externe și finanțe (1862-1863); romanul său *Serile de toamnă la țară* (reeditat acum zece ani) este socotit de istoricii literari ca prefigurînd *Hanul Ancuței* al lui M. Sadoveanu.

Despre alți reprezentanți ai marii familii a Cantacuzinilor, în numărul viitor al revistei.

Alexandru Cantacuzino (ministru cultelor în timpul lui Cuza)

Între secolele IX și VI [î.e.n.] ... geții dezvoltau aici în Dacia o artă proprie a aurului, ale cărei produse umpleau tot centrul și nordul Europei, concurând cu arta etruscă a bronzului și argintului.

VASILE PÂRVAN

Mărturii ale culturii și civilizației românești

TEZAURUL DE LA HODIȘ

ȘTEFAN BURDA,

Muzeul de istorie al R. S. România

În toamna anului 1970, cu prilejul lucrărilor agricole, un tractorist din comuna Hodiș, județul Bihor, a văzut lucind pe pământul proaspăt arat câteva obiecte de aur, pe care le-a adunat cu grijă. Ulterior, obiectele au intrat în patrimoniul Băncii Naționale și de aici în Tezaurul Muzeului de istorie al R.S. România. O investigație arheologică care să permită o mai bună datare a tezaurului nu s-a făcut pînă în prezent. Putem presupune însă că el datează de trei milenii și frumusețea deosebită a obiectelor, migala cu care artistul a lucrat o bună parte a pieselor, oferă date convingătoare asupra nivelului artistic atins de strămoșii noștri în acea perioadă. Valoarea cu totul deosebită a acestui tezaur în greutate totală de 550 grame aur constă în primul rînd în varietatea formelor, în semnificația isto-

rico-artistică. Tezaurul ilustrează, în chipul cel mai elocvent, momentul de trecere de la repertoriul formelor și ornamentelor specifice civilizației epocii bronzului geto-dacic la cel caracteristic perioadei fierului, materializînd evident elementele de continuitate și originalitate ale civilizației strămoșilor noștri.

Dintre cele 16 obiecte merită atenție, mai înții, două splendide brățări spiralice, care fac legătura între cele de tipul Firiteaz, definite de Vasile Pârvan ca „specifice bronzului carpatic” și cele de tipul „Săcueni-Perieni” (aș-numitele brățări „cu capete semilunare”), apreciate de un alt specialist, Dorin Popescu, ca fiind caracteristice primei etape a epocii fierului.

Prima din aceste brățări, în greutate de 136,650 grame, a fost confectionată dintr-o bară rotundă de aur, cu grosimea aproape uniformă, exceptînd zona din imediată apropiere a capetelor spiralice, care este subțiată și decorată cu un ornament compus din caneluri oblice, paralele. Decorul cel mai complicat a fost realizat însă pe cele patru discuri spiralice de la capetele brățării. La fiecare extremitate, pe o lungime de aproximativ 24 cm, bara a fost aplatizată și tăiată în cîte două fire, care au fost apoi răsucite în cîte șapte spirale, alcătuiind, astfel, două discuri ușor bombate în centru, amintind de brățările spiralice de la Firiteaz și Sacoșul Mare¹. Aceste spirale au fost împodobite apoi cu motive ornamentale ce simboliz-

¹ Magazin istoric, nr. 4/1983.

zează „brăduțul” sau cu grupuri de creștături transversale, realizate prin incizie foarte fină.

Cealaltă brătară, cântărind numai 99,200 grame, a fost confectionată dintr-o bară de aur cu secțiune poligonală, mai groasă în zona mediană și subțiată treptat spre capete. Decorul — anunțind ornamentele geometrice specifice epocii fierului — constă dintr-o nervură mediană foarte pronunțată, astfel încît creează impresia că pe fața brății a fost sudat un șirag uniform din perle de aur. Marginile brății au fost și ele decorate cu creștături rare, care, datorită îndelungatei folosiri, sînt aproape șterse.

Tezaurul cuprinde, de asemenea, patru inele din bandă de aur, foarte asemănătoare cu verigetele, rar întîlnite între descoperirile de podoabe din epoca bronzului. Sînt, de fapt, mici cilindri din tablă de aur, cu 3-5 nervuri transversale, realizate prin ciocănire pe un suport dur (tehnica numită „au repoussé”) și decorate cu incizii oblice de o deosebită finețe.

La fel de ingenios este și decorul celor șase obiecte de forma unor frunze stilizate (din păcate din unele n-au rămas decît fragmente) compuse fie din „perle”, asemănătoare celor de pe una din brățări, fie din cercuri făcute prin

împunsături foarte fine, care amintesc motivele decorative întîlnite pe obiecte asemănătoare descoperite în necropola din epoca bronzului, de la Sărata-Monteoru, jud. Buzău. Aceste înrudiri stilistice constituie un indiciu în plus privind unitatea de cultură materială și spirituală a lumii geto-dacice, care cuprindea o arie geografică ce se întindea de la Dunărea Mijlocie și Tisa, pînă spre țărmul vestic al Mării Negre.

Tezaurul de la Hodîș mai cuprinde patru lingouri-brățară (bare simple de aur), de felul celor care au fost găsite în aproape toate tezaurele de aur specifice epocii bronzului din țara noastră. Forma lor este atît de asemănătoare, încît indiferent de locul unde le întîlnim (Banat, vestul Transilvaniei, Maramureș, ori Dunărea de Jos), par produsele aceluiași atelier.

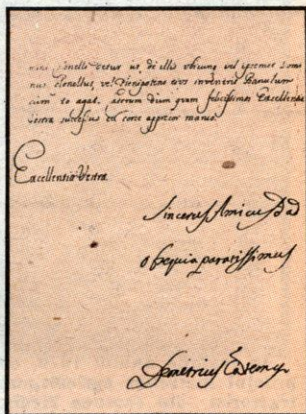
Prin trăsăturile sale specifice, tezaurul de la Hodîș se înscrie, cronologic, în perioada de la sfîrșitul epocii bronzului (sec. XIV-XIII î.e.n.), cînd se anunța o nouă expresie în domeniul artei. Vechile simboluri solare atît de caracteristice epocii bronzului sînt tot mai des însoțite de decoruri geometrice, în care predomină linia în zig-zag și semnul incizat; totodată, în această perioadă se produce trecerea de la făurirea unor obiecte masive din aur la podoabe lucrate din foaie de aur, piese mai suple, mai bine adaptate unor scopuri ce urmăreau din ce în ce mai mult să subînțieze măreția și autoritatea celor ce le purtau.

CLIO ANUNȚĂ

Dimitrie Cantemir în arhive suedeze

În cursul unei cercetări recente efectuate la Rikssarkivet (Arhiva națională) din Stockholm a fost identificată o scrisoare necunoscută semnată de Dimitrie Cantemir, domnul Moldovei.

Documentul cuprinde răspunsul domnului, datat Iași, 11 aprilie 1711, la epistola din 16 martie, a unui înalt domnitar suedez, care se găsea la Tighina (Bender), unde se refugiasc cu regele Carol XII și sulta sa după înfrîngerea suferită de suedezi la Poltava (1709). Potrivit unei note marginale, scrisoarea lui Dimitrie Cantemir a sosit la destinație la 19 aprilie 1711.

Textul propriu-zis a fost scris de un scriitor, dar formula finală de reverență și semnătura „Demetrius Cantemir” sînt autografe.

Cea mai mare parte a scrisorii se referă la datoria contractată de „banul”, (numit în scrisoare), furtive timp fugit în Polonia, la un colonel suedez. Domnitorul fusese sesizat despre această împlinare și de către comandantul suprem al trupelor turcești din această zonă. Diferențului însă fusese soluționat — cum se arată în scrisoare — de către domnitor împreună cu boierii săi, „după prevederile dreptului acestei provincii”, după cerințele sfîntei dreptăți și „după canoanele creștinilor”.

Scrisoarea are o importanță deosebită, mai ales pentru această ultimă parte a sa. Este redactată pe tonul protocolar al vremii și din text reiese poziția demnă și înțeleaptă a domnitorului, litigul fiind soluționat în spiritul normelor în vigoare în Moldova. Formulările cuprinse în document subliniază teza potrivit căreia Moldova avea o autonomie pe care totuși lumea trebuia să o respecte.

Eugen GLÜCK

Autorul articolului este candidat în științe istorice și cercetător științific principal la Institutul de Etnografie „N.N. Mikluho-Maklai” al Academiei de Științe a U.R.S.S. Specialist în istoria și etnografia popoarelor scandinave, calitate în care a maseinat în revista Magazin istoric¹. Ghenrih Anohin a publicat numeroase lucrări despre tradițiile de obște la țărani norvegieni, despre insulele Feroe și locuitorii lor etc., precum și peste o sută articole de specialitate. Pe șantierul său de lucru se află studiile Procesele etnice naționale în țările scandinave și Problema variago-rușilor.

Practicind o metodă personală de tratare a fenomenului istoric, privit într-o strînsă corelație cu procese aparținînd altor științe, cum sînt geografia, geologia, etnografia, zoologia, biologia, lingvistica, cercetătorul sovietic a reușit să aducă noi informații despre modul de viață al vechilor ruși.

Cele două „povestiri istorice cercetate de autor” care urmează, cum le intitulează Ghenrih Anohin, au fost trimise prin agenția „Novosti” în exclusivitate revistei noastre și reprezintă o demonstrație a modului cum înțelege istoria omul de știință sovietic.

Există o știință care îl obligă pe cercetător să ia în seamă chiar cea mai mărunță informație: etnografia. În obiectul ei de studiu intră și asemănările și deosebirile dintre modurile de viață ale popoarelor, originea și răspîndirea acestora din urmă, particularitățile tradiționale ale culturii lor. O ruină străveche sau un monument din veacul trecut, care glorifică un erou național, o schiță de corabie antică

**IN EXCLUSIVITATE
PENTRU
MAGAZIN ISTORIC**

PE URMELE CUMANILOR ȘI VAREGILOR

GHENRIH ANOHIN

cu un desen scrijelit în piatră de omul preistoric, feluriti martori vii ai unor vremuri apuse — un stejar, un platan, un longeviv, cu o bună memorie — etnograful trebuie să aibă în vedere toate acestea.

Babele din stepă

Cîmpie acoperită cu bogate și variate ierburi, stepa se întinde pe 100 km nord-vest de Marea Neagră și acoperă o fișie de 300 km nord și 750 km est de Marea Azov, ajungînd pînă la dunele de nisip de pe țărmul Mării Caspice. În decursul mileniilor, pe aceste necuprinse întinderi s-au perindat, unul după altul, venind din Asia, nenumărate triburi migratoare crescătoare de animale, purtîndu-și familiile în căruțe cu coviltir, urmate de herghelii, turme de oi și capre. Au trecut așa generații după generații.

Autorii antichi ne-au transmis denumirile unora dintre aceste populații: sciții și sarmații. Începînd din secolul IV e.n., la distanță de un veac-două, în locul lor au sosit altele și altele: hunii, ungurii, bulgarii, chazarii, pecenegii (sec. IX), torcii (sec. X), polovțienii (sec. XI). Fiecare dintre ele a lăsat urme de existență: așezări, morminte, movile funerare. Chiar în zilele noastre se mai zăresc asemenea movile,

¹ Magazin istoric, nr. 2/1979.

dînd farmec uniformului poisaş de cîmpie.

Cu sute de ani în urmă, pe aceste movile se înălţau străvechi sculpturi în piatră şi lemn. Prima mărturie scrisă despre astfel de sculpturi provine de la călătorul arab Ibn-Fadlan. La începutul sec. X, străbătînd zona scîldată de cursul inferior al Volgăi, unde locuiau torcii (cărora cei din Orient le spuneau guzi, iar europenii — uzi), Ibn-Fadlan a văzut nişte sculpturi în lemn ridicate de localnici pe mormintele rudelor lor. La sfîrşitul sec. XII, marele poet azerbaidjan Nizami scria — se pare, din cele ştiute de la soţia sa, Afak, de neam polovţian: „Toate triburile kipceakilor (aşa numea Orientul pe polovţienii) se pleacă pînă la pămînt în faţa acestor statui. Fie că trec călare, fie că trec pe jos prin dreptul lor, kipceakii se închină ca în faţa Atotfăcătorului. Ajuns aici cu turma, păstorul depune la picioarele idolului o oaie sacrificată”.

Călugarul franciscan flamand Wilhelm Rubrouck — care a călătorit în 1253-1255 spre Curtea împăratului mongol cu misiuni diplomatice de la Papă şi de la regele francez Ludovic IX — nota în raportul său că, în stepele din regiunea Mării Azov, „cumanii (aşa erau numiţi polovţienii în Europa) fac o movilă mare peste mormîntul celui în veci adormit şi-i înalţă o statuie orientată cu faţa spre soare-răsare, care ţine în mîini, lîngă pîntece, un pocal...”. O cronică din sec. XVI, perioadă în care stepa era locuită de slavii de răsărit, menţiona: „Iară pre un rîuleţ ce curge prin Ternovka [aşezare din regiunea Dnepropetrovsk] se nalţă un om de piatră, la picioarele căruia locuitorii Belgorodului aduc ofrande; alţii dintre ei duc jertfe la două femei de piatră de pe rîul Samara”.

În popor şi apoi în literatura de specialitate, aceste statui au fost denumite *babe* de piatră. De ce? În primul rînd, de la foştii locuitori de limbă turcică ai stepelor, slavii au adoptat denumirea idolilor, *baba* (=strămoş), care sună la fel cu cuvîntul est-slav *baba*, avînd accepţia *femeie voinică*. În al doilea rînd, mai toţi idolii erau

într-adevăr trupeşi şi, mai ales, cu un piept planturos, chiar dacă respectiva babă avea mustaţi, barbă şi armă, reprezentînd deci un ostaş.

Începînd de prin sec. XVII şi, mai ales, în veacul următor, noii locuitori ai stepelor, ţărani ucraineni şi ruşi, avînd nevoie de materiale de construcţie pentru localităţile pe care le întemeiau, coborau de pe movile aceste babe de piatră şi le foloseau la sprijinirea gardurilor, a porţilor, ca piloni pentru acoperişurile pivnîtelor sau le sfărşiau în bucăţi, punîndu-le la temelia caselor. Mosierii, în schimb, transportau idolii în parcurile lor, cărora le confereau astfel un aspect exotic. În aceste condiţii, numărul movilelor cu sculpturi a scăzut vertiginos.

De pe la mijlocul sec. XIX, oamenii de ştiinţă au început să adune sculpturile rămase întregi şi să le depună în diverse muzee. S-au constituit astfel numeroase colecţii ştiinţifice. Monumentele de piatră şi-au păstrat însă în continuare taina lor. Multimea schelelor de oi, capre, cîini, cai şi boi din gropile pentru jertfe, aflate la picioarele idolilor (în două cazuri s-au găsit şi schelete de copii), constituie o mărturie numai a timpului îndelungat cît au stat aceşti idoli pe movile, existente înainte de ridicarea lor. Oamenii de ştiinţă au aplicat metoda studierii lor din punct de vedere etnografic, slujindu-se de toate detaliile de pe suprafaţa babelor şi din gropile pentru jertfe: tipul antropologic, sexul, îmbrăcămintea, armele, obiectele de uz casnic.

Astăzi babele de piatră străjuiesc — asemenea unor paznici — ultimele lor lăcaşuri: cele peste 50 muzee din Ucraina şi R.S.F.S. Rusă (Caucazul de Nord şi Moscova), amintind oamenilor despre trecutul îndepărtat ale căror martore negrăitoare au fost. Cea mai mare colecţie de idoli de stepă, 66 babe de piatră, se află la Muzeul de istorie din Dnepropetrovsk. 60 dintre ele sînt în majoritate mongolide şi o mică parte europide. Ele datează din evul mediu timpuriu şi aparţin polovţienilor (sec. XI-XIII). Cît priveşte celelate case, care sînt stele antropomorfe, două au fost con-

struite de triburile scitice din sec. VI şi IV î.e.n., iar patru — de oameni din epoca bronzului, la sfîrşitul mileniului III î.e.n. şi reprezintă luptători cu sabie şi tolbă pentru arcuri şi săgeţi.

Pînă în prezent, se cunosc peste o sută de morminte aparţinînd polovţienilor, dar nu se ştie dacă ele au fost sau nu prevăzute cu statui de piatră. Ipoteza că asemenea statui nici nu ar fi existat vreodată deasupra movilelor contrazice afirmaţiile martorilor Ibn-Fadlan şi Rubrouck. Nefondate sînt şi opiniile unor arheologi, care afirmă că idolii constituie reprezentări ale duşmanilor ucîşi. În acest caz, nu se poate explica de ce peste 60 la sută din statui au chipuri de femei, iar una dintre ele reprezintă chiar o mamă alăptîndu-şi fetiţa.

Cea mai logică explicaţie — luînd în consideraţie totalitatea datelor de care dispun cercetătorii — conduce la concluzia că statuile constituie expresia concretă a cultului strămoşilor de seamă. Dispariţia ulterioară a cultului se poate lesne explica prin venirea altor triburi, cu propriile lor căpetenii, care nu practicau cultul idolilor. Distrugînd imaginea în piatră a fostelor virfuri conducătoare ale triburilor locale, noii conducători interziceau astfel supuşilor să-şi adore vechii idoli.

Strămoşii lui „Ra” pe Marea Caspică?

În 1978, cînd am plecat în Transcaucazia pe urmele varia-go-ruşilor (slavii de răsărit, bizantinii şi arabii îi numeau pe normanzi varegi) nici măcar nu mi-a trecut prin cap că, odată cu această expediţie, voi fi nevoit să-mi amintesc despre cercetările eminentului savant norvegian Thor Heyerdahl în Africa de Nord-Est şi între Tigru şi Eufrat, pentru a găsi protomodelele navei de papirus cu care avea să întreprindă călătoria sa din Africa peste Oceanul Atlantic în America Centrală. Am studiat oriceptic de pămînt prin care trecuseră paşnic sau pe care îl cuceriseră

vechii ruși în timpul incursiunilor lor de primăvară, din sec. IX-XI. Astfel mi-au atras atenția insula Duvan, situată la 60 km sud de capitala Azerbaidjanului sovietic, Baku, și o palmă de pămlnt aflată în dreptul ei, în apropierea țărmlui. Vechii ruși își făcuseră aici una dintre principalele lor baze, de pe care, traversind Marea Caspică, au atacat Transcaucazia și Tabaristanul (Iranul de Nord), în cel puțin cinci expediții războinice cunoscute (din anii 880, 909, 914, 978 și 1032).

Mă afluam pe un drum de caravane de-a lungul țărmlui, drum pornind din Orientul Mijlociu și India pînă în peninsula Apșeron, din vestul Mării Caspice. Oștenii aflați în pustiul ostrov Duvan aveau zilnic nevoie de alimente, pe care și le procurau din apropiere, fără prea mari eforturi: de la crescătorii de animale și de la vînători, ba uneori vînînd ei înșiși.

În anii 1939 și 1940, la poalele unor munți din zonă și pe virful Iazla, sub un strat de licheni, arheologii au descoperit reprezentări de oameni și animale în relief. Analiza a tentă a picturilor de pe stîncile Gobustanului, cum se numește regiunea, a început însă mai tîrziu, în anul 1947. Desenele pe stînci, datînd din cea mai îndepărtată antichitate, au o vechime de 12 000 ani.

Pînă în prezent, cercetătorii au înregistrat peste 22 000 petroglife. Ele reprezintă tauri, țapi, cai, cerbi, mistreți, cîini, un leu și alte animale sălbatice, revelînd bogata faună de altădată. Printre desene se întîlnesc numeroase scene de vînătoare, diferite semne și inscripții, dintre care unele cu litere arabe, datînd deci din evul mediu. Probabil că păstorii de prin partea locului au știut de existența acestor desene și inscripții, pentru că denumirea Iazla, piscul pe care se află o parte dintre aceste petroglife, înseamnă „cu inscripții”. Despre practicile vînătoare ale vechilor locuitori ai acestor locuri stă mărturie, mai ales, denumirea rîului Djeirankecimez, adică „Djeiranul (gazela) nu va trece!”. Primăvara, cînd turmele acestor ierbivore plecau în munți,

părăsind stepa pîrjolită, și toamna, cînd se întorceau pentru a ierna în stepă, pe valea rîului, printre stînci, vînătorii întindeau djeiranilor curse, de unde și respectivul toponim.

Stîncile păstrează numeroase urme ale activității umane de zi cu zi: adîncituri în forme de cupe, pentru strînsul apei de ploaie sau a stîngelui animalelor jertfite, orificii pe toată grosimea pietrei, care serveau la prigonirea animalelor etc.

Desigur că, în diverse alte zone ale globului, oamenii de

înarmat, cît și după mulțimea călătorilor nefarmați, păreau a fi corăbii mari, pentru ape adînci. Pupa și prora lor ridică foarte sus și răsucite ar fi dovada că erau confecționate din papirus.

În Gobustan există multe asemenea reprezentări de ambarcațiuni. Și nu numai pe stîncile de la poalele munților, ci și pe piscuri. Nu stă în picioare ipoteza că desenatorii antici au văzut undeva, aiurea, aceste nave de papirus, cu un echipaj numeros la bord,

Două dintre ambarcațiunile cu care s-a circulat odinioară pe Marea Caspică

În p. 21: statuie de piatră, exprimînd cultul strămoșilor de seamă

știință au descoperit și numeroase creații ale artiștilor anonimi ai antichității. Cele din Gobustan i-au surprins însă pe cercetători în primul rînd prin neconcordanța lor cu locul descoperirii. O mare uimire au produs, de pildă, figurile, de mărime aproape naturală (150 cm și chiar mai mult), reprezentînd siluete de bărbați și femei, tatuate, cu arcuri trecute peste umăr. Atît bărbații, cît și femeile astfel reprezentate sînt caracteristice triepicilor și insulelor din Oceanul Pacific. Ei nu se întîlnesc în nici un alt loc din U.R.S.S. sau din Europa. S-ar putea ca odinioară Gobustanul să fi avut o altă climă? Judecînd după desene, da: subtropicală sau tropicală.

Cercetătorii au fost surprinși și de imaginile ambarcațiunilor desenate pe stînci. După corpurile lor înclinate, parcă frînte, după echipajul numeros,

și că aici doar le-au desenat. Pe atunci, valurile înspumate ale mării ajungeau pînă la poalele acestor stînci. La pupa ambarcațiunilor, este reprezentat frecvent soarele (Ra), ceea ce dovedește că locuitorii Gobustanului aveau cultul bătrînului astru. Desene identice de nave, cu un soare la pupa, se întîlnesc și pe stîncile de lingă lacul Omega, în Karelia, și în Scandinavia, și în Africa.

Mărturii ale existenței ambarcațiunilor de papirus, strămoși ai lui „Ra” și „Tigris”, se găsesc deci nu numai în Egipt și Mesopotamia, ci și în Gobustan. În afara reprezentărilor grafice ale acestor nave, cercetătorii au găsit printre lespezi și numeroase ancore de piatră, adăpostite acum în Muzeul „Gobustan” și în Muzeul de istorie a Azerbaidjanului, din Baku.

În românește de
Valentina POPOVICI

Hiperboreenii — între legendă și adevăr

Dr. GABRIEL ILIESCU

Cu spiritul analitic propriu marilor învățați ai antichității, Diodor din Sicilia, istoricul grec din sec. I î.e.n. (90-20 î.e.n.), exprima dificultățile de informare ale vremii sale asupra unor perioade în care lipsesc datele concrete, relevând în același timp, nereceptivitatea publicului față de istorisirii ce nu se bazează pe fapte rigurose exacte: „Este foarte greu — scria el în Cartea IV, capitolul I al Bibliotecii istorice — să cercetezi și să înfățișezi întâmplări din vremurile foarte îndepărtate. Cititorii se uită cu dispreț la scrierile istorice care nu pot înșirui faptele pe temeiul unei cronologii neîndoieelnice. Oamenii ce descriu isprăvi din vremurile vechi și alcătuiesc lucrări de mitologie nu se înțeleg cîtuși de puțin între ei. Noi, însă, fiind încredințați că lucrurile stau cu totul altfel și luînd asupra noastră truda de a duce la bun sfîrșit lucrarea, ne-am dat toată silința de a arăta chiar și isprăvile din timpurile cele mai îndepărtate”.

O asemenea istorie pierdută în negura timpului și lipsită de elemente cronologice complete i se părea legenda hiperboreenilor despre care, citîndu-l pe Hecateu (540-470 î.e.n.) și pe alți autori, afirmă (Cartea II, cap. XLVIII), că sălășluiau spre miez-noapte dincolo de „țara celtilor”. „Li se spune astfel [hiperboreenii] fiindcă locuiesc dincolo de unde bate vîntul Boreas. Pe această [insulă] s-ar fi născut Leto¹, cea iubită de Zeus, care a dat naștere gemenilor Apollo și Artemis, din care pricină i se dă lui Apollo, dintre toate zeițăile, cea mai mare cinste în țara hiperboreenilor [s.n.]”. Mai există în țara hiperboreenilor — arată Diodor — o „măreată incintă” închinată lui și un templu avînd o formă rotundă și există, de asemenea, și un oraș închinat zeului, iar majoritatea locuitorilor cîntă din citere și rămin necontenit în templu, unde îl slăvesc pe Apollo, prin cîntece preamărîndu-i faptele.

Hiperboreenii — continuă istoricul grec — au o limbă „deosebită de a celorlalți oameni și sînt prietenoși cu elenii... prietenia lor dănuind din vremurile străvechi. Unii eleni spun că ar fi venit în țara hiperboreenilor, lăsînd aici ofrande de mare preț cu inscripții grecești”. La rîndul lui, un hiperborean, pe nume Abaris ar fi călătorit odinioară în Elada, reînoind cu delienii (populația din insula Delos) prietenia care lega cele două popoare. „La fiecare 19 ani, [zeul Apollo, ar vizita insula], în răstimpul acesta aștele reîntorcîndu-se la punctul de plecare...”² Cînd apare zeul Apollo la hiperboreeni, el cîntă din cîteră. În toate nopțile și dănuiește, începînd de la echinocliul de primăvară și pînă la ivirea Pleiadelor, bucurîndu-se de onorurile care i se aduc. Cîrmuitorii orașului care sînt totodată și păzitorii templului s-ar numi „boreazi, fiind urmași ai lui Boreas”.

Legenda hiperboreenilor s-a născut în lumea greacă și reflectă, în largă măsură, cunoștințele acestora

despre lumea antică. Cunoștințe care, în ce privește căile maritime din zona Europei meridionale erau foarte dezvoltate; dar total imprecise pentru zona din nordul continentului. Această imprecizie este evidentă chiar și la un călător prin excelență, cum era Herodot³, ale cărui relatări despre teritoriile din Europa Centrală și nordică sînt foarte vagi și, ca atare, trebuie folosite cu toată prudența. În acest context, o legendă greacă care menționa un cult deosebit pentru Apollo la barbari, — ascundea locul de proveniență al acestui cult, deoarece la data întocmirii legendei Apollo era socotit grec — situînd această origine undeva „dincolo de vîntul de nord [Boreas]”.

Ipoteza că Diodor ar descrie o „Insulă” aflată dincolo de țara celtilor — poate Britania, cu altarul său solar din Stonehenge⁴ — nu poate fi luată în considerație, din cauza decalajului cronologic dintre epoca preistorică „menhirică”⁵ (de cînd datează complexul de la Stonehenge) și cultul hiperboreic relativ „tardiv” pentru zeul Apollo. Pe de altă parte o seamă de autori antici, între care Homer și Pindar, menționează pe Apollo printre zeițăile tracilor, de unde l-au preluat și aheii.

Precizări importante, atît în ceea ce privește localizarea hiperboreenilor, cît și raporturile lor cu delienii aduce Herodot (Istoria, Cartea IV, XXXIII-XXXV). Deși nici el nu arată în chip expres unde anume era țara acestora, localizarea ei se poate deduce: „Mai multe vești ne dau despre hiperboreeni — spune părintele istoriei — cei din Delos; aceștia povestesc că la scîrți au ajuns prinoase tocmai de la hiperboreeni, apoi acestea au fost purtate tot spre apus pînă la Adriatică [s.n.] apoi spre miez-zi. Dodonienii [un alt trib elenic] le-au îndreptat spre Golful Malic, apoi au trecut marea în Eubee, de acolo la Carystos, de unde au ocolit Andreusul, pînă la Tenos și, în cele din urmă, la Delos”. Așadar, un prim element este acela că țara hiperboreenilor se afla undeva în răsăritul continentului, căci dacă

¹ Fiica titanului Kōrs cu Phoebe, soția lui Zeus și mama lui Apollo și Artemis. Leto reprezintă noaptea, întunericul.

² Acest interval de 19 ani, denumit și crugul lunii (cyclos lunaris) constituie perioada după care fazele lunare revin la aceleași date ale lunilor.

(Continuare în p. 27)

³ Magazin istoric, nr. 1/1978; 3/1978; 8/1970.

Gh. I. Brătianu către N. Iorga

PETRE ȚURLEA

Învățat al cărui rol în cultura românească nu este încă pe deplin precizat, dar pe care tot mai mulți specialiști îl situează printre marii istorici ai românilor, Gheorghe I. Brătianu revine treptat în atenția lumii științifice, odată cu publicarea unora dintre lucrările lui, reintrate în circuit datorită criticului și istoricului literar Valeriu Râpeanu¹. Pentru cunoașterea începuturilor lui Gh. I. Brătianu ca istoric este interesantă și corespondența pe care el a purtat-o cu Nicolae Iorga.

Relațiile dintre cei doi au cunoscut o evoluție complexă. Într-o primă etapă (1916-1921), acestea s-au caracterizat prin sprijinirea tinărului istoric de către mai vîrstnicul profesor, iar într-o a doua perioadă (1922-1940) prin relativa răcire a raporturilor dintre ei, provocată de orientările politice diferite ale celor doi. După moartea profesorului, în 1940, Gh. I. Brătianu a desfășurat însă o intensă activitate pentru sublinierea personalității marelui istoric, cărui i-a urmat la Academia română și la conducerea Institutului de istorie universală.

Scrisorile care apar acum, în Magazin istoric, pentru prima oară, datînd din perioada 1916-1920, scot în evidență rolul lui Nicolae Iorga de îndrumător și călăuzitor al primilor pași făcuți de Gh. Brătianu în domeniul cercetării istorice. Acest sprijin a mers chiar pînă la unele intervenții directe în textele elaborate și trimise de tinărul istoric spre publicare.

Prima lucrare științifică publicată de Gh. I. Brătianu a apărut în 1916, prin grija lui N. Iorga, în Revista istorică, sub titlul O oaste moldovenească acum trei veacuri. Răscoala boierimii împotriva lui Ștefan Tomșa. Autorul ei avea doar 18 ani și nu terminase încă liceul. Numele tinărului istoric a fost atunci amintit, pentru prima oară, în incinta Academiei: „Dl. Gheorghe I. Brătianu—declara N. Iorga—, deși încă în liceu, face serioase și promițătoare studii de istorie”.

Din scrisoarea pe care liceanul o trimitea, la 15 aprilie 1916, lui Iorga rezultă limpede că

inițiativa publicării studiului amintit mai sus a aparținut protectorului său spiritual.

„Iași, 15. IV. 1916

Mult stimate domnule Iorga,
Nu mă așteptam ca unica mea încercare să fie atât de favorabil apreciată și nu știu cum să vă mulțumesc pentru propunerea [domniei] voastre de-a o tipări în Revista istorică.

Aș primi îndată cu cea mai mare plăcere, dar cred că e bine să consult pe tatăl meu înainte de-a face acest pas, deoarece știu că nu i-ar conveni să dau ceva la lumina fără știrea lui. I-am și scris despre aceasta și, în așteptarea răspunsului, vă rog să primiți, dimpreună cu cele mai călduroase mulțumiri pentru toată atenția atât de binevoitoare ce mi-ați ardat-o, asigurarea recunoștinței și respectului ce vă păstrez”².

Cum se știe Gh. I. Brătianu a fost fiul lui Ion I. C. Brătianu, cu Maria Moruzi. Enciclopedia istoriografiei românești precizează că s-a născut în comuna Ruginoasa, la 21 ianuarie/3 februarie 1898. Gh. I. Brătianu și-a petrecut copilăria și adolescența lângă mama sa. A urmat cursurile liceale la Iași și în același oraș pe cele universitare (Facultatea de drept), studii pe care le-a continuat (litere) la Paris (1921); doctor în filozofie al Universității din Cernăuți (1923) și doctor în litere (Paris, 1929). Profesor universitar la catedra de istorie universală a Universității din Iași (din 1924) și București (1940-1947); membru corespondent (1928) și titular (1942) al Academiei române (discursul său de recepție, rostit la 26 mai 1943, se intitula Nicolae Iorga istoric al românilor).

Scrisoarea citată mai sus ne permite să precizăm că legăturile între Gh. I. Brătianu și tatăl său I.I.C. Brătianu fuseseră deja re-luate în acel moment, ceea ce contrazice afirmația lui Valeriu Râpeanu din studiul introductiv ce precede ediția din 1980 a lucrării *Tradiția istorică despre întemeierea statelor românești*, care acordă un rol hotărîtor lui N. Iorga în apropierea dintre cei doi Brătieni.

Faptul că astfel se făcea primii pași pe drumul cercetării istorice s-a adresat tocmai lui N. Iorga se datora, fără îndoială, credinței, împărtășite de foarte mulți contemporani, că, în acel moment pentru tinerii înclinați spre cer-

¹ Printre lucrările consacrate vieții și operei istorice a lui Gh. I. Brătianu, publicate în ultimul timp, amintim: *Gheorghe I. Brătianu (1898-1953)*, de Lucian Bologa, în *Studii și articole de istorie*, XXXVII-XXXVIII, București, 1978, pp. 163-173; *L'historiographie roumaine et l'école des Annales. Quelques interférences de Lucian Bologa, în Analele Universității din București*, an XXVIII, pp. 31-40; *Gheorghe Brătianu de Ștefan Ștefănescu, în Enciclopedia istoriografiei românești*, București, 1978, pp. 72-73; *Gheorghe I. Brătianu, de Valeriu Râpeanu, studiu introductiv la volumul Tradiția istorică despre întemeierea statelor românești*, București, 1980, pp. V-LXXVI; N. Iorga, *Gheorghe I. Brătianu, în Cultura și istorie*, vol. II, București, 1981 — n.r.

² Scrisorile pe care le reproducem în acest articol se află la Biblioteca Academiei R.S. România. Corespondența N. Iorga, vol. 258, p. 136; vol. 260, pp. 195-196; vol. 278, pp. 497-498; vol. 280, p. 369; vol. 285, pp. 1-2; vol. 286, p. 242.

cetarea istoriei, Iorga reprezenta, cum afirma esteticianul și criticul literar Mihail Dragomirescu, „axa de cristalizare suflătească a neamului”. Apropierea tinărului Gheorghe I. Brătianu de Iorga fusese determinată de originalitatea gândirii acestuia, de consecvența și patosul cu care și-a pus întreaga sa capacitate în slujba idealurilor naționale. Mult mai târziu, în 1941, Gh. I. Brătianu mărturisea că fusese impresionat de faptul că pentru Iorga „dreptul țării și al poporului român nu a fost niciodată o rece abstracțiune, o formulă juridică ce este cuprinsă doar în paragrafele unui instrument diplomatic”.

Semnificativă este și scrisoarea pe care tatăl viitorului istoric a adresat-o aceleiași Nicolae Iorga, la 3/16 iulie 1916.

„Scumpe domnule Iorga,

Sînt fericit să văd interesul simpatice-lai pentru George, mai ales că constat că mare îndemn el este pentru tîndr. Dealtfel, va veni singur [îdai cuvîntul singur] la Văleni și vei putea controla.

Am sîers „singura” căci voiam să scriu „însuși”, iar dorința mea ar fi să-l întovădăsuș. Adevărul e că doresc să te înțeleg la Florica, București sau Văleni, căci simt mare nevoie să vorbim.

La Florica nu știu niciodată cu 24 ore înainte cînd pot merge. La Văleni va fi și mai greu. La București te-am căutat de două ori la orel și mi s-a spus că nici nu să știie cînd vii. Cel mai sigur e să mă chemi la telefon cînd vii la București.

Cu sinceră afecțiune,

Ion F.C. Brătianu”.

În anii 1918 și 1919, tot în *Revista istorică* a fost publicat cel de-al doilea studiu al lui Gh. I. Brătianu (*O carte de judecată a lui Vasile Lupu*), eveniment care prilejuiește o nouă scrisoare către N. Iorga:

„Iași, 22.III.1919

Domnule profesor,

Profit de ocazia pe care mi-o dă d[omnu]l Bogrea¹ pentru ca să vă mulțumesc de toată bunăvoința ce mi-ați arătat-o în timpul din urmă — atît în ce privește studiul din *Revista istorică*, cît și în privința articolului din *Neamul românesc*. Chiar dacă n-aș fi cunoscut de mai mult timp ajutorul binevoitor pe care l-ați dat întotdeauna tineretului, încă n-aș fi putut pomeni vîileja de la Pîrlu Boghii[sapda de arme a ostașilor români în timpul primului război mondial descrisă de Gh. I. Brătianu într-un articol publicat în *Neamul românesc*] decît într-un ziar care să fi fost al neamului întreg — cum este al d[omniei] voastre.

Sper, dealtfel, să vă pot aduce mulțumiri mai de-a dreptul în curînd, dacă voi veni după Paști la București.

Aștept cu nerăbdare să-mi isprăvesc dreptul [facultatea] aici, ca să pot începe o muncă serioasă la toamnă — nădăjduiesc sub direcțiunea d[omniei] voastre. Pînd atunci, vă rog să primiți expresiunea celor mai bune sentimente de respect și recunoștință”.

Colaborarea la revistele lui N. Iorga s-a menținut pînă în 1921, inclusiv la *Neamul românesc*, pentru care a scris cîteva articole despre participarea armatei române la primul război mondial. În *Revista istorică* au apărut încă patru studii ale tinărului istoric (*Lupta de la Baia după izvoare ungurești*, în 1919, *Săpăturile de la Curtea de Argeș și Piatra de mormînt a lui Negru Vodă*, 1920 și *Scutul ungureș în armele Basarabilor*, 1921).

În acești ani de început s-a conturat definitivă orientare a lui Gh. I. Brătianu către cercetarea istorică, deși facultatea pe care o urma la Iași, tocmai în acel timp, era cea de drept. Într-un *Memoriu de studii și lucrări 1916-1941* își motiva astfel pasiunea pentru investigarea aprofundată a izvoarelor privitoare la trecut: „Se știe doar că farmecul istoriei, pentru cine îl simte și îl înțelege, își găsește temeiul mai puțin în afirmarea unui adevăr dobîndit, pe cît îl aflăm în cercetarea continuă pentru a-l descoperi și a-l defini”.

Fără îndoială că această pasiune de cercetător nu i-a fost insuflată din afară, dar i-a fost alimentată, în perioada cea mai importantă a definirii personalității sale, aceea de formare ca om de știință, de către Nicolae Iorga, care ne apare, astfel, încă o dată și în postura de modelator al multor generații de istorici patrioți.

Faptul este ilustrat și de cele trei scrisori cu care încheiem acest articol și pe care i le-a adresat Gh. I. Brătianu în anii 1919-1920:

„Iași, 5.X.1919
Domnule profesor,

Îmi permit să vă trimit prin d[omnu]l Bogrea care trece prin București, o contribuție pentru viitorul număr al *Revistei istorice* — sau pentru mai târziu, dacă ați strîns tot materialul pînă la sfîrșitul anului. Firește, dacă găsiți că „nu merge”, știți că pentru mine hotărîrile d[omniei] voastre sînt fără apel.

Sînt foarte ocupat acum cu examenul de licență [în drept] care începe peste cîteva zile... Cu atît mai mare nerăbdare aștept să pot veni la București ca să mă ocup mai serios de istorie.

Pînd atunci primiți asigurarea respectuoase mele recunoștințe”.

„12. III. 1920, Paris, 15 R. Gay Hussac (Veme)

Domnule profesor,

Voiam să vă scriu mai de mult, mai cu seamă fiindcă nici n-am avut vreme să vă văd la plecarea mea din București. Am fost însă îndeajuns de ocupat, înlîi cu găsirea locuinței, pe urmă cu orientarea prin mulțimea cursurilor de aici, ca să-mi scuzăți înțîrzierea.

După primele impresii de zăpăcălad, am început să mă descurc, mulțumită și unui fost elev al d[umne]a/voastră, d[omnu]l Mari-

¹ Vasile I. Bogrea (1881-1926), istoric, specialist în cultura clasică, cu studii la Berlin. Profesor secundar la Piatra Neam și Iași (cînd îl cunoaște pe Gh. I. Brătianu); din 1919, profesor la Universitatea din Cluj; membru corespondent al Academiei române (1920) — n.r.

HIPERBOREENII

(Urmare din p. 24)

nescu¹, ale cărui sfaturi și îndemnuri mi-au fost de cel mai mare folos. Și cu acest prilej am putut, o dată mai mult, să constat pregătirea superioară istorică pe care o au cei ieșiți din școala d'umneavoastră. E pentru mine, începător, o adevărată satisfacție națională să văd că la [École Nationale de] Cartes un român, pregătit la București de profesori români, e mult mai tare în istoria generală a Apusului decât toți francezii de acolo. De altfel, studenții francezi sînt de o necrezută slăbiciune și neștiință în tot ce privește lumea de dincolo de graniță. De abia de se mai descurcă în istoria Angliei, dar trecutul Germaniei, Italiei și Austriei nu-i interesează cituși de puțin. Nu mai vorbesc de noi sau de slavi — «pays en marge de l'Europe», d[omnul] Jordan (dacă nu mă înșel a lucrat cu d[umneavoastră] în arhivele Vaticanului) care face aici cursul de istoria evului mediu german și italian a rămas, în ce privește istoria românilor, la prima ediție a istoriei lui Xenopol (Descălcarea lui Radu Negru, în anul de la Hristos 1290 etc., etc.). Mai mult ca oricînd se simte nevoia unei cărți franceze care să împăspăteze cunoștințele celor de aici.

În schimb, sînt foarte mulțumit de cursurile d[omnului] Lot², ale cărui lecții la Hautes-Etudes alcătuiesc o pregătire serioasă pentru cunoașterea instituțiilor medievale. Îmi pare foarte rău că ați renunțat la cursurile de istorie bizantină ce voiați să le țineți la Collège de France, și sper că împrejurările vă vor îngădui să înfăptuiți acest proiect — dacă nu anul acesta, măcar anul viitor.

Dacă vă pot fi aici de vreun folos, vă rog să mă considerați totdeauna la dispoziția d[umneavoastră]. Așa fi foarte fericit să pot îndeplini măcar cît de puțin ceea ce consider ca o datorie de recunoștință.

Primiți, vă rog, asigurarea celei mai respectuoase considerațiuni.

„București, 6 octombrie 1920
Domnule profesor,

Scopul acestei scrisori este să vă mulțumesc, nu atât pentru publicarea în Revista istorică a informațiilor prea sumare care vi le trimiseseam, ci mai cu seamă pentru îndreptarea lor. Scriind în grabă, îmi scăpaseră din vedere unele presupuneri cu totul neîntemeiate, a căror suprimare nu putea fi decât bine venită.

Sper să vă văd la București înainte de a mă întoarce la Paris și vă rog să primiți, cu vtile mele mulțumiri, asigurarea respectuoasei mele considerațiuni.

¹ Constantin I. Marinescu, după studii universitare (drept, literă și filozofie) la București, în timpul cărora l-a avut profesor pe N. Iorga. În anii 1920-1923, a fost membru la École Pratique des Hautes Etudes din Paris (perioadă în care îl întâlnește și Gh. I. Brătianu); specialist în istorie universală, a funcționat ca conferențiar la Universitatea din București (1923-1924), profesor la cea din Cluj (1925-1943) și apoi din nou la București (1943-1946); membru corespondent al Academiei române (1928) — n.r.

² Magazin istoric, nr. 4/1982.

ar fi fost în insulele britanice, drumul firesc ar fi fost spre est, nu în sens opus! Mai departe, Herodot arată că darurile pentru Delos au fost trimise la început prin două fecioare: Hiperohē și Laodike, precum și prin cinci însoțitori bărbați (perperi). Trimișii nu s-au mai întors acasă și de aceea hiperboreenii au hotărât ca, pe viitor, prinoasele pentru Delos să fie duse învelite în paie pînă la hotarele țării și de acolo încredințate vecinilor, cu rugămintea de a le trimite mai departe, din neam în neam, pînă la Delos. După care, pentru a atesta credibilitatea acestor afirmații, Herodot arată: „Eu însumi știu un obicei care se apropie oarecum de aceste rituri sfinte: femeile trace și peoniene, care aduc jertfă Artemidei regina, se folosesc întotdeauna de paie de grâu”¹.

După ce descrie și alte ritualuri prin care locuitorii din Delos cinstesc pe hiperboreeni, Herodot îl amintește și el pe Abaris, preotul lui Apollo, despre care se spune că era hiperborean și ar fi făcut înconjurul lumii, călărind pe o săgeată ce o primește de la Zeus.

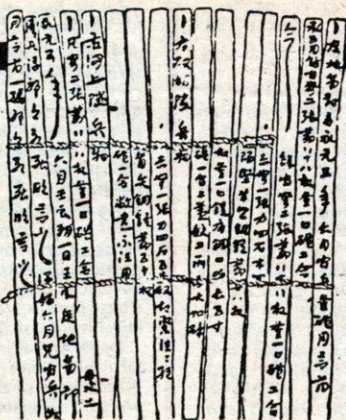
Despre originea cultului lui Apollo în lumea tracică (sud și nord dunăreană) vorbesc, de asemenea și vestigiile arheologice, îndeosebi celele solare descoperite atât în țara noastră cît și în diferite alte locuri pînă în Europa Centrală. Privind semnificația lor, acad. Emil Condurachi arată, în Cuvînt înainte la lucrarea lui Mircea Eliade De la Zamolxis la Genghis han, că „am acceptat ipoteza arheologilor iugoslavi potrivit căreia „carele solare” ca reprezentări mitologice pot fi puse în legătură cu mitul lui Apollon din Delphi. Zeul grec al soarelui și luminii trebuia să-și petreacă șase luni ale anului în țara hiperboreenilor. O astfel de legendă care face aluzie directă la lungul „popas” al vechilor greci în părțile noastre înainte de coborîrea lor pe tărîmurile însoțite ale Helladei, este desigur anterioară contactelor dintre lumea egeo-miceniă”².

Carle solare votive de bronz au fost descoperite și în România, la Alexandria și Costești-Orăște (dateabile din sec. X-IX î.e.n.)³, precum și în R.S.F. Iugoslavia, la Duplaja (acesta din urmă de lut), dintr-o vreme în care în Balcani, ca și în zona carpato-dunăreană se petrecuseră deja acele profunde transformări determinate de instalarea la greci a dorienilor, a căror divinitate preferată era tocmai Apollon.

Privită prin prisma precizărilor lui Herodot, ca și prin datele oferite de cercetările arheologice, relația lui Diodor capătă semnificații aparte pentru istoria noastră, dîndu-ne elementele necesare pentru a putea localiza atât templul rotund al hiperboreenilor în incinta sacră de la Sarmizegetusa, cît și cultul pentru Apollo și pandantul său nocturn Artemis, în lumea traco-geto-dacică. Afirmația lui Diodor că la hiperboreeni „i se dă lui Apollo, dintre toate zeitățile, cea mai mare cinstire” este un fenomen evident și în moneda geto-dacilor, unde Apollo și Artemis apar în mai mult de zece variante monetare.

În sfîrșit, o semnificație aparte o constituie afirmația făcută și de Herodot, că „hiperboreenii ar fi prietenoși cu elenii, prietenia lor dăinuind din vremurile străvechi”, dîndu-ne așadar, o imagine a vechimii și trăinicieii relațiilor de bunăvecinătate în această parte a lumii.

¹⁻³ Magazin istoric, nr. 2/1980; 6/1975.

În planul civilizației universale, China a ocupat, în lumea veche, o poziție de prim ordin. Ea a produs praful de pușcă, descoperire de considerabilă importanță în arta militară și în construcții, a folosit prima dată busola, care a permis dezvoltarea fără precedent a navigației maritime și a favorizat progresul comerțului și al schimburilor economice și culturale între Răsărit și Apus. Și tot ea a inventat tiparul și a fabricat hîrtia, care au asigurat înregistrarea, conservarea și răspîndirea pe scară largă a cunoștințelor umanității.

Strămoșii poporului chinez au consacrat eforturi îndelungate multe secole, pentru a găsi o metodă de fabricare a hîrtiei. Dar ei știau să scrie cu mult înainte de a inventa hîrtia. Care au fost suporturile primelor scrieri? Oase de animale antice, pămînt ars, carapace de broască țestoasă, ompiști de bou, obiecte de bronz, de jad, piatră — astăzi prețioase documente istorice —, pe care arheologii au descoperit desene și pictograme, reprezentînd vechile caractere chineze. Aceste feluri de „hîrtie” suvenirului ale strămoșilor chinezilor, a căror scriere încă o mai descifrează specialiștii, permit contemporanilor studierea politicii, economiei și culturii unor timpuri de mult apuse.

Din lucrarea *Les Quatre grandes decouvertes de la Chine antique* [Cele patru mari descoperiri ale Chinei antice] de Zhuang Wei, apărută la Beijing, în 1981, prezentăm un fragment consacrat scrierii și o microcronologie a unor dintre principalele realizări științifice obținute de China, pînă la revoluția burghezo-democratică din 1911.

Titlul și subtitlurile aparțin revistei Magazin istoric.

După ce utilizaseră pentru scris oasele de animale, bronzul și piatra, chinezii au folosit

În imagine: tăblițe (bețe) de lemn, folosite pentru scris încă din sec. XVI-XI î.e.n. Legate între ele, astfel de tăblițe formau un volum.

CINCI CĂRUȚE CU CĂRȚI ANTICE

● **Correspondență din bambus ● Zilnic — 50 kg documente oficiale ● Mari descoperiri tehnico-științifice**

tăblițele (bețe) de bambus și de lemn. China nu duce lipsă de copaci, iar în sud bambușii sînt foarte numeroși. În antichitate, chinezii tăiau lemnul sau bambusul în lamele subțiri, pe care scriau cu pensula. Lungimea acestor tăblițe varia între 15 și 30 cm. În general, cele mai mari erau utilizate pentru corespondență. Există și un alt fel de tăblițe, cu trei fațete, care puteau fi așezate astfel încît copiii să le poată citi ușor. Eventualele „greșeli din timpul scrierii” erau corectate prin răzuirea tăbliței cu un stilet.

Tăblițele erau legate între ele cu o sfoară de mătase sau cu o curelușă de piele. Ansamblul forma un volum. Ideograma care înseamnă volum simboliza tăblițele legate astfel între ele. Primele cărți folosite în China au fost aceste volume. De cînd au fost utilizate pentru scris tăblițele? Probabil că încă din epoca dinastiei Shang (sec. XVI-XI î.e.n.). Un pasaj din *Shangshu*¹, citind perioada dinastiei Shang, se referă la aceste volume.

Scrierea pe tăblițe se făcea cu pensula. Inventarea pensulei datează, probabil, din timpul dinastiei Shang. S-au găsit ideograme pictate, în roșu sau în negru, pe oase, pe carapace de broască țestoasă, pe plăci de jad și pe obiecte din argilă.

Era mai lesne să se scrie pe tăblițe, decît să se graveze oasele sau carapacele. În plus, fiind ușor de legat, ele permiteau redactarea unor veritabile cărți. Numeroase culegeri de acest gen au fost descoperite printre alte obiecte dezgropate.

Analele Chinei antice semnalează că în epoca dinastiei Han de Apus (206 î.e.n. - 24 e.n.) au fost descoperite în zidurile fostei locuințe a filozofului Confucius (551-479 î.e.n.) tăblițe de bambus și de lemn, cuprinzînd zeci de texte ale școlii confucianiste: *Shangshu*, *Liji* (Cartea riturilor), *Lun-ii* (Convorbirile lui Confucius), *Xiaojing* (Clasicul pietății filiale), etc. În *Istoria dinastiei Jin* (265-420), redactată în timpul dinastiei Tang (618-907), un pasaj semnalează că sub domnia împăratului Wudi, din dinastia Jin, au fost dezgropate „mai multe zeci de căruțe cu tăblițe din mormîntul regelui Xiang al statului Wei” (o

¹ *Shangshu* — Cartea documentelor (sec. IX-VI î.e.n.), culegere de arhive ale curții dinastiei Zhou (sec. XI-771 î.e.n.), precedînd perioada Chunghu și epoca Statelor combătante.

altă versiune arată că este vorba despre mormîntul regelui An Li din statul Wei).

După 1 octombrie 1949, cînd s-a proclamat Republica Populară Chineză, au fost scoase la iveală, în mai multe locuri, tăblițe de bambus sau de lemn, mai ales în regiunea fluviului Ejin. În epoca dinastiei Han de Apus, împăratul Wudi dispusese staționarea în garnizoană a unor trupe care, odată cu defrișarea pămîntului, au construit mai multe lucrări militare. Înainte de 1949, peste 10 000 tăblițe din epoca Han fuseseră deja dezgropate în regiunea fluviului Ejin. Din 1972 pînă în 1976, arheologii chinezi au întreprins noi săpături în această zonă, dezgropînd peste 20 000 tăblițe, majoritatea din lemn, datînd din epoca Han. Astăzi, aceste tăblițe au fost clasificate, peste 70 volume complete sau aproape complete fiind astfel reunite. Ele constituie documente foarte prețioase pentru studiul istoriei epocii Han.

În aceeași zonă, au fost dezgropate două picturi pe lemn, ceea ce dovedește că, în epoca amintită, se și desena pe tăblițe de bambus și de lemn, nu numai se scria.

Deși era mai ușor să se scrie pe tăblițe decît să se graveze oase sau carapace, acest sistem prezenta totuși mari inconveniente: incomode la lectură, erau prea grele și aveau un volum mare, ceea ce făcea ca transportarea lor să fie foarte dificilă. În analele istorice, se povestește că în epoca Statelor combatante (475-221 î.e.n.), gînditorul Hui Shi a avut nevoie de cinci căruțe pentru a-și transporta cărțile în cursul unei călătorii. Împăratul Shihhuangdi, (din dinastia Qin — 221-206 î.e.n.), în timpul căruia a început construcția Marelui zid chinezesc, a trebuit, după ce unificase țara, să se ocupe personal de noi treburi de stat, fiind nevoit să citească în acest scop zilnic peste 50 kg documente oficiale.

Pentru a prezenta sugestiile sale împăratului Wudi, din epoca dinastiei Han de Apus, învățatul Dongfang Shuo a scris un memoriu de 3 000 tăblițe, aduse cu mare greutate în curtea audiențelor de două persoane.

Cu 4 000 ani î.e.n.: Scriere primitivă. Cultură Banpo, la est de Xian; Provincia Shaanxi. Cerneluri naturale.

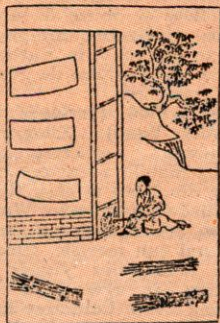
Sec. XVI-XI î.e.n. [perioada dinastiei Shang (Yin)]: Scriere pe oase de animale și pe carapace de broaște testoașe, descoperită la Anyang, provincia Henan. Topire a bronzului. Scriere pe tăblițe de bambus și de lemn. Inventare a pensulei.

Sec. XI-771 î.e.n. [perioada dinastiei Zhou de Apus]: Scriere pe mătase. Folosirea sigiliului.

770-476 î.e.n. Chunghu (Perioada „Primăvara și toamna“): Scriere pe piatră, pe dale de piatră și pe mătase. Topire a fierului. *Jurămîntul Houma*, registru de căsătorii, gravat pe jad și pe piatră. *Shangshu*, *Li*, *Lun-ii* și *Xiaojing*, lucrări clasice confucianiste, copiate pe tăblițe de bambus. *Shijing*, prima culegere de poeme publicată în China. Scriere și pictură pe mătase.

475-221 î.e.n. (perioada Statelor combatante): Scriere pe bronz. *Guanzi*, tratat de politică și economie, atribuit lui Guan Zhong. Prima menționare a magnetului. Alchimie. *Mozi*, tratat filozofic al lui Mo Zi. Inventare a busolei (lingură magnetizată) și a cata-pulței.

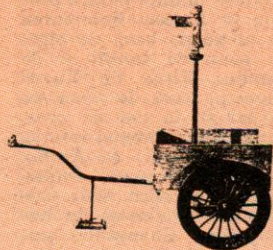
206 î.e.n.-24 e.n. (perioada dinastiei Han de Apus): Cerneluri artificiale. Imprimarea de stampe. Gra-

Cîteva dintre prioritățile chinezești în materie de descoperiri științifice: fabricarea hirtiei...

ură pe lemn. Imprimare prin ștampilare. Hirtia de mătase. Hirtie de Baqiao, fabricată din fibre de cinăpă și de in. Exploatarea minelor de sulf. *Memoriile istorice* ale lui Sima Qian¹. *Compendiul de farmacopee*, al lui Shen Nong.

25-220 (perioada dinastiei Han de Răsărit): Cai Lun fabrică hirtie pe bază de scoarță de copac. Apare primul mare dicționar chine-

...macheta unui car de orientare — un fel de busolă...

nez, *Shuowen jieri* de Xu Shen. *Zhouyi Cantongji* de Wei Boyang, prima lucrare de alchimie. Zhang Hong inventează carul de orientare, un tip de busolă terestră.

220-265 (perioada Celor trei regate): Ma Jun inventează și el un car de orientare.

265-316 (perioada dinastiei Jin de Apus): *Bowuzhi* (anale de științe naturale) scrise de Zhang Hua. Hirtie din ramuri de palmier.

317-420 (perioada dinastiei Jin de Răsărit): Imprimarea de stampe pe hirtie. Utilizarea sigiliilor de dimensiune mijlocie. *Memorii cu privire la regatele budiste*, de Fa Xian. *Baopuzi* de Ge Hong, tratind alchimia.

420-581 (perioada dinastiilor din Milază și Milazănoapte): „Hirtie de China“, fabricată pe bază de scoarță de dud. Utilizarea ștampilelor de dimensiuni mari — xilografia. *Qimin Yaoshu*, de Jia Sixie, cel mai vechi tratat agronomic păstrat pînă în zilele noastre. Apare *Bencaojing Jizhu*, comentariul lui Tao

¹Magazin istoric, nr. 10/1978.

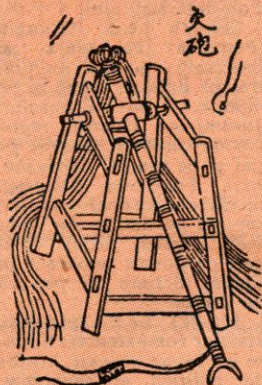
Hongjing la *Compendiul lui Shen Nong*.

581-618 (perioada dinastiei Sul): Descoperirea proprietăților inflamabile ale amestecului sulf-salpetru. În 610, călugărul coreean Dam Zeng introduce în Japonia metoda fabricării hirtiei și cernelii. Inventarea prafului de pușcă (?)

618-907 (perioada dinastiei Tang): Folosirea de produse chimice pentru protejarea hirtiei. Fabricarea de hirtie pe bază de alge, de lemn de santal și de bambus. Hirtie de Xuanzhou, pe bază de lemn de santal și de pai de orez. Introducerea hirtiei la mijlocul sec. VIII în Arabia și apoi în Europa. Imprimare xilografică. *Nuze* (Obligațiile feminine) de împărăteasa Changsun, primul text xilografiat menționat în istorie. *Culegere de poeme*, de Bai Juyi. *Istoria vechilor Tang*, de Liu Xu, tot xilografiată. *Diversele școli de alchimie*, de Sun Simiao. *Educația familială*, de Liu Pin. Imprimare xilografică a lucrării *Sătra a diamantului*, la ora actuală probabil cea mai veche xilografie păstrată în întreaga lume. Generalizarea utilizării prafului de pușcă. Primele arme de foc. Noi catapulte — lansatoare de bombe. Introducerea xilografiei în Coreea. Transmiterea alchimiei la arabi.

960-1127 (perioada dinastiei Song de Nord): Primele busole în formă de pește și broască țestoasă. Imprimarea xilografică a lucrării *Tripitaka* (Canon de scrieri budiste), pe 130 000 planșe gravate. Săgeți explozive. Hirtie-monedă în trei culori. Inventarea de către Bi Sheng, la mijlocul sec. XI, a caracterelor mobile. Shen Gua descoperă declinația magnetică. *Shilin Guangji* (Cronici de fapte diverse) menționează metoda de fabricare a busolei, cu acul în gura unui pește făcut din lemn. *Taiping Guangji* (culegere de povestiri și istorii străine, în 500 capitole) de Zhou Fang. *Bencao*

Yanyi (Note asupra folosirii plantelor) de Kou Zongshi. *Pingzhou Ketan* (Conversațiile lui Pingzhou), de Zhu Yu, menționează pentru prima oară utilizarea busolei în navigația maritimă. *Raport al unei ambasade în Coreea*, de Xu Jing. Săgeți incendiare cu încărcătură explozivă. Primele rachete. Bombe incendiare. Grenade de fragmentare. *Wujing Zongyao* (Principiile generale ale războiului clasic), de Zeng Gongliang. Grenade explozive cu mare putere de distrugere.

...catapultă din vremea dinastiei Song...

1127-1279 (perioada dinastiei Song de Sud): În *Meng Liang Lu* (Marea descriere a orașului Hangzhou, capitala dinastiei Song de Sud), de Wu Zimu, se menționează compasul. Apar primele tunuri. Primul aruncător de flăcări chinez. Mortiere și obuze de artilerie. Utilizarea compasului în Arabia și în Europa. Aplicarea prafului de pușcă în pirotehnie.

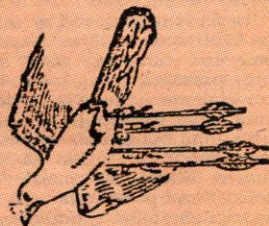
1279-1368 (perioada dinastiei Yuan): Xilografia policromă. Caractere metalice mobile; caractere mobile din lemn și casa tipografică turnantă a lui Wang Zhen. *Istoria dinastiei Song*. Primul tun metalic. *Croniclele districtului Jingde* și *Tratat de agricultură* de Wang Zhen. Caractere mobile din bronz, plumb și fier, topite în Coreea. Primele imprimări xilografice în Europa, sec. XIV.

1368-1644 (perioada dinastiei Ming): Începutul imprimării tipografice în Europa, în sec. XV. *Shizhusai Huapu* și *Shizhuzhai Jianpu*, culegeri de picturi imprimate în xilografie po-

...selecționarea caracterelor tipografice...

licromă. Călătoriile lui Zheng He în „Oceanele occidentale”, între 1405 și 1433. *Wubeizhi* (Tratat de artă militară) de Mao Yuan-yi. „Trăsnetul care zguduie cerul”, unul dintre primele proiectile explozive cu înveliș metalic. „Corbul de foc”, primă rachetă cu tragere automată. „Balaurul de foc”, rachetă cu două etaje. Rachetă-bumerang. Noi tehnici de reproducere xilografică policromă. Introducerea xilogra-

...„corbul de foc”, prima rachetă cu lansare automată

fiei în Vietnam, în sec. XV, a caracterelor mobile în Japonia, în sec. XVI.

1644-1911 (perioada dinastiei Qing): Introducerea hirtiei în America, la sfârșitul sec. XVII. Primele studii făcute de Wang Yirong cu privire la scrierea pe oase și pe carapace de broaște țestoase. *Colecția edițiilor de lux ale Palatului Wuying*, imprimată cu ajutorul a 253 500 caractere mobile, numără peste 2 300 volume.

În românește de ANCA LĂZĂREANU

ISTORICI DIN 19 ȚĂRI ÎN DIALOG

În drum spre casă, venind din R.P. Bulgaria unde s-a discutat programul apropiatei conferințe internaționale de istorie „Război și societate”, prof. Stephen Fischer-Galați, de la Universitatea Boulder, Colorado, unul dintre directorii și coordonatorii programului internațional științific Societatea în schimbare, ne-a evocat, pe larg, aspecte din activitatea programului precum și aparițiile editoriale privind istoria țărilor din Europa de Est, în Statele Unite.

Programul științific amintit a devenit, pentru șase ani (1978-1984), unul din cele mai ambițioase și cunoscute proiecte din domeniul istoriografiei pluridisciplinare contemporane. În legătură cu aceasta, s-a specificat că tematica *Război și societate*, din cadrul programului, localizată pe perioada din sec. XVII pînă după primul război mondial, s-a dovedit un bun focalizator al interesului unei largi comunități de istorici. În acest an, a XIII-a și a XIV-a conferință internațională vor fi organizate la Varna — Bulgaria (*Situația sud-estului european în perioada 1877-1878*) și, respectiv, Bellagio — Italia (*Primul război mondial*).

În 1984, va avea loc, la Belgrad, o a XV-a reuniune internațională, consacrată războaielor balcanice. Programul va atinge apogeul în mai 1984, cu cea de-a XVI-a conferință, organizată la București, pentru a sintetiza întregul stadiu al cercetărilor. Programul amintit va atinge apogeul la București deoarece, deși Brook-

lin College, în frunte cu dr. Robert L. Hess, directorul său, este inițiatorul și principalul promotor al acestei activități deosebit de complexe, istoricii români sînt și ei părinții săi.

Capitala românească a fost recomandată drept sediu al ultimei conferințe, pentru a încununa, și în acest fel, activitatea și excepționalul spirit de cooperare acordate de către istoricii români, în toate cele trei sectoare ale programului: cercetare, participare la conferințe internaționale, publicații. Istoricii români au fost prezenți cu rezultatele cercetărilor lor importante la toate reuniunile și ei sînt prezenți, de asemenea, în cele două volume deja apărute, prin nume cunoscute ale istoriografiei românești (general-locotenent dr. Ilie Ceaușescu, colonel Constantin Căzănișteanu, dr. Florin Constantiniu). Următoarele două volume includ alte nouă studii ample privind istoria României.

Prof. St. Fischer-Galați m-a pus la curent cu apariția unui volum compact (în seria celor 20 volume care vor include rezultatele cercetărilor și conferințelor acestei tematici), scris de autori români. Titlul exact al volumului este: *Război, revoluție și societate, lupta poporului român pentru libertate și independență*. Autori, în ordinea din lucrare: Mihnea Gheorghiu, general-locotenent dr. Ilie Ceaușescu, Florin Constantiniu, Nicolae Stoicescu,

Ștefan Ștefănescu, Sergiu Iosipescu, căpitan Mihail E. Ionescu, căpitan dr. Ioan Talpeș, David Prodan, general-maior Constantin Antip, colonel Constantin Căzănișteanu, Dan Berindei, colonel Florian Tucă, Nicolae Ciachir, Ștefan Pascu, Gheorghe Zaharia, Ion Ardeleanu, Mircea Mușat, general-colonel Constantin Olteanu.

Instituția care finanțează, în cea mai mare parte, programul este National Endowment for the Humanities, iar Brooklin College este „Casa programului”, cum o numesc istoricii americani. Columbia University Press se ocupă de sistemul de distribuție a lucrărilor științifice.

Printre acestea figurează și lucrările din colecția de monografii istorice Boulder, consacrate istoriei popoarelor și țărilor din Europa de Răsărit.

Începută în urmă cu 12 ani, colecția va ajunge anul acesta la volumul 150. Volumul 117 este o sinteză, *Transilvania în istoria românilor*, și aparține cercetătorilor Cornelia Bodea și Virgil Cîndea. Volumul 103 este dedicat istoricului român C.C. Giurescu și reunește studii semnate de istorici străini și români: Stephen Fischer-Galați, Radu R. Florescu, I. Constantin Drăgan, Paul E. Michelson, Raymond McNally, Demetrius Dvoichenko-Markov, Bruce C. Fryer, John E. Jessup, Lloyd A. Cohen, George R. Ursul, James F. Clarke, Victoria F. Brown, Glenn E. Torrey, Gerald Bobango, Paul D. Quinn-

Ian, Robert Forrest, Dinu C. Giurescu, Cristian Popișteanu, Virgil Căndea, Gh. Buzatu, Paul Cernovodeanu, Ion Stanciu.

Referindu-se la volumul dedicat memoriei academicianului Constantin C. Giurescu, prof. Fischer-Galați a adăugat:

L-am apreciat în mod deosebit pe profesorul Constantin C. Giurescu încă din anii dinaintea celui de-al doilea război mondial. Noi „toceam” pentru examenele de capacitate și bacalaureat pe cărțile lui Giurescu. Apoi l-am văzut și cunoscut în 1968, când a vizitat prima oară Universitatea Boulder și a conferențiat acolo. Pot spune că profesorul Giurescu era deosebit de prețuit în S.U.A. — unde a revenit de mai multe ori, timp de aproape un deceniu —, deoarece reprezenta o valoare de primă mărime în istoriografia românească. El dobîndise și o pondere în lumea universitară americană.

Mi s-a părut un lucru necesar să-i cinstim și noi memoria în S.U.A., cu o dovadă de afecțiune personală față de valoarea omului, patriotului, savantului. Totodată, cred că asemenea volume realizate în colaborare cu istorici din S.U.A. și Republica Socialistă România sînt punți ale cooperării științifice, extrem de necesare în întreaga comunitate intelectuală. Cred însă că este bine să vă reamintesc ce am scris în prefață:

„Volumul de față cinstește amintirea omului și istoricului Constantin C. Giurescu.

El a fost conceput de îndată ce vestea morții sale a ajuns printre prietenii, elevii și admiratorii săi din Statele Unite. Cum se întîmplă în cele mai multe din cazurile lucrărilor colective, există o întîrziere și în pregătirea volumului acesta pentru tipar. Dar, datorită sprijinului și eforturilor celor apropiați de Constantin C. Giurescu, sîntem în stadiul să dăm bunul de tipar în această lună, octombrie 1981, cînd profesorul ar fi împlinit 80 ani.

Paginile volumului cuprind o culegere de amintiri și studii despre personalitatea, activitatea și rolul lui Constantin C. Giurescu în istoria României. Mi se pare potrivit să spun că el nu numai că a plasat și analizat rolul românilor în istoria universală, dar, în primul rînd, el a situat România în contextul istoriei secolului XX. Și el a făcut-o cu autoritate și eleganță”.

Dealtfel, pe lângă aceste trei volume menționate, în colecția Boulder au mai apărut, de-a lungul anilor, cîteva monografii în care este prezentă și prezentată istoria României, iar în revista ce o conduc, *East European Quarterly*, o serie de articole, inclusiv din partea colegilor din București, a ținut să precizeze profesorul Stephen Fischer-Galați.

Revenind la tematica conferințelor *Război și societate*, ea a fost realizată prin co-

operarea istoricilor din numeroase țări: S.U.A., România, U.R.S.S., Bulgaria, Grecia, Marea Britanie, Iugoslavia, Turcia, Ungaria, Polonia, Franța, Italia, Canada, Belgia, R.D.G., R.F.G., Austria, Israel, Cehoslovacia.

Succesul programului a determinat un interes crescînd pentru acest fel de colaborare științifică internațională, de pe urma căreia beneficiază progresul adevărului istoric și toate națiunile interesate să se cunoască și să se înțeleagă mai bine, chiar mult mai bine decît pînă acum. O dovadă este recenta scrisoare primită de dr. Robert L. Hess, directorul Colegiului Brooklin, în care, istorici din diferite țări propun noi subiecte în cadrul aceleiași tematici, *Război și societate*. De pildă, *Comerțul maritim și forțele militare navale — 1728-1920 și Invădămintul militar în sec. XVII-XVIII-XIX și XX*.

Sînt semne, apreciate de organizatorii programului ca încurajatoare, ale unei activități care duce mai departe istoriografia contemporană și contribuie la stringerea relațiilor dintre istorici în multiplele discipline ale acestei științe. Este o activitate căreia România i-a acordat o deosebită atenție, inclusiv prin condițiile de organizare ale celui de-al XV-lea Congres internațional de științe istorice, din august 1980, la care una dintre secțiuni a fost tocmai *Război și societate*.

Consemnări de
Cristian POPIȘTEANU

PLANSELE NOASTRE

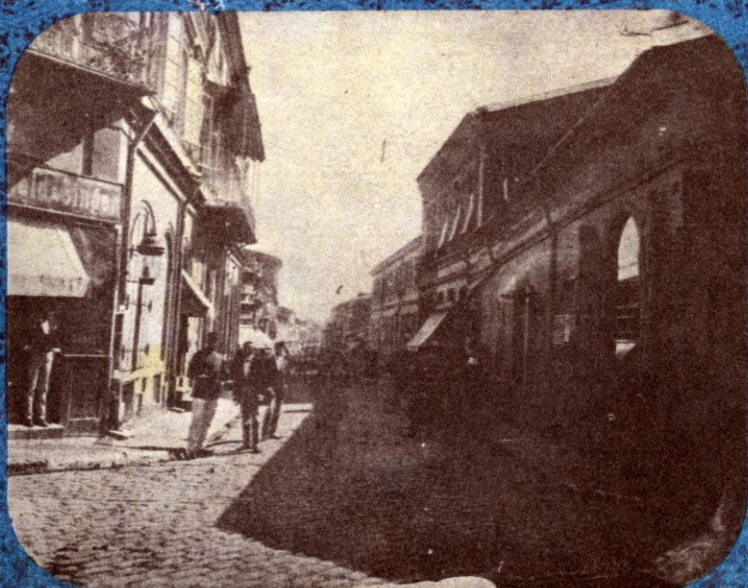
①②③④ Imagini din deceniile 6-7 din veacul trecut, realizate de Carol Popp de Szathmări, cel dintîi fotograf român și unul dintre pionierii acestei arte pe plan mondial. Fotografii din fondurile Bibliotecii Academiei R.S. România.

Macheta artistică a planșelor: arhitect Alexandra Tușui

Carol Popa de Lathamări
Album inedit (IV)

Piața Teatrului Național

Strada Șelari

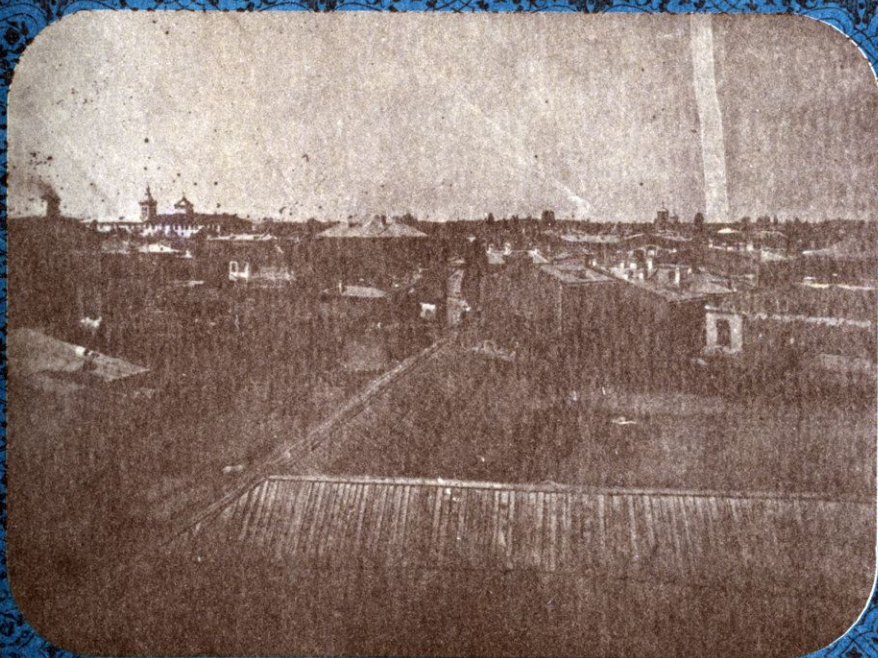
Mănăstirea Hurezi (Vilcea)

Trei Ierarhi din Iasi

Pod peste Dimbovita pe strada Craiovei din Capitală

Uzina de apa și manăstirea Mihai Voda

Charlotte — soția artistului

**Portret de bărbat, lângă o machetă
a statuii lui Mihai Vodă**

Intr-unul din numerele trecute ale revistei noastre, l-am evocat pe Darwin*, cu prilejul centenarului nașterii sale. Arătam atunci că lucrările lui despre evoluția vieții pe pământ au stîrnit o violentă reacție din partea anumitor virțuri bisericești din Anglia și din alte țări ale lumii. Tezele sale, care contraziceau versiunea biblică despre geneza omului și a celorlalte ființe vii de pe Terra, au fost combătute cu înverșunare. Savantulul britanic i s-au adus învinuiri dintre cele mai fanteziste și i s-au aplicat epitete dintre cele mai jigitoare. Dar atît nu era de ajuns. „Cabala

bigoșilor“ avea nevoie de contraprobe, pe care să le opună dovezilor din Originea speciilor. Vinătoarea după argumente antidarviniste a dat loc la numeroase episoade pline de neprevăzut, unele dramatice, altele amuzante. Din această ultimă categorie am ales pe cel evocat într-un recent articol de istoricul francez Roger Delorme, autorul paginilor despre Rudolf Diesel, apărute în nr. 2/1981 al revistei noastre. Cititorii care ne-au adresat întrebări în legătură cu controversele generate de teoria darvinistă găsesc un răspuns în articolul lui Roger Delorme.

URIAȘUL DIN CARDIFF

ROGER DELORME

RĂSPUNSURI
LA ÎNTREBĂRI

Într-o seară de toamnă a anului 1868, un anume reverend Turk — un evanghelist ambulant de tipul celor ce mișună prin Statele Unite — ținea o predică în tîrgușorul Ackley din statul Iowa. Din cine știe ce motive, Turk a insistat cu precădere asupra versetului IV din capitolul VI al *Genezei*, unde e vorba despre uriașii care ar fi sălășluit odinioară pe pămînt. În auditoriu se afla și George Hull, fabricant de țigări de foi din Binghamton, statul New York. Sceptic și ironic, el l-a întrebat pe predicator ce înălțime aveau exact acești uriași. Fără să se intimidaze, Turk i-a răspuns cu multă

precizie: între 10 și 12 picioare (3,02-3,62 m).

Fabricantul de țigări nu a stăruit, cu atît mai mult cu cît restul publicului nu apreciasse intervenția sa. I-a venit în schimb o idee. Din moment ce ascultătorii pastorului se arătau atît de creduli, existau mari șanse ca ei — și mulți semenii ai lor — să accepte dovezile materiale ale poveștilor ce li se debitau. În consecință, Hull s-a decis să fabrice unul dintre uriașii despre care vorbește *Biblia*.

Cîteva zile mai tîrziu, el a cumpărat de la o carieră de piatră un bloc de ghips lung de 3,65 m, lat de 1,22 m și gros de 0,91 m. L-a transpor-

tat apoi la Chicago, unde l-a depozitat în șopronul unui prieten, și a angajat un sculptor, căruia i-a cerut să-i dăltuiască un nud gigantic de bărbat.

Peste patru luni, comanda era gata. Uriașul era înalt de 3,16 m și cîntărea 1356 kg. Pielea prezenta pori și striaii venoase cu un aspect foarte natural, iar cîteva „freccii“ cu acid sulfuric îi dădeau o culoare brună, care pleda în favoarea unui sejur subteran multimilenar. Transportată într-o ladă căptușită cu cupru, statuia a sosit la ferma unui văr al lui Hull, Willard M. Newell, din apropierea cătunului Cardiff. Acolo, ea a fost

* Pe marginea articolului Așa s-a născut evoluționismul (nr. 12/1982), prof. Victor Hulțea, din București, face următoarele precizări: „În mod științific, cu o jumătate de veac înainte de Darwin, un alt savant, Charles Lamarck (1744-1822) este considerat întemeietorul teoriilor despre generația spontană și despre evoluționism (transformism). Posibilitatea lui Darwin a adus și alte ipoteze cu privire la originea omului. El rămîne însă un mare om și savant prin descoperirile sale numeroase privind geologia, paleontologia, botanica, științele naturale, fiind creatorul etnologiei și ecologiei. «Ceea ce dă teoriei selecției a lui Darwin atît de mare valoare — arăta marele botanist olandez De Vries (1848-1935) — este faptul că prin ea se explică dualitatea în natura organică cu mijlocul unor principii strict naturale, fără ajutorul unei idei teologice superioare.“

Pe marginea aceluiași articol din nr. 12/1982, mai mulți cititori au relevat valoarea ideilor științifice susținute de Charles Darwin, iar alții ne-au adresat întrebări referitoare la modul în care este prezentat darvinismul în enciclopediile din Anglia, țara sa de origine. Iată ce scrie cea mai recentă ediție (1977) a *Enciclopediei britanice* (The New Encyclopedia Britannica, Micropædia, vol. III, p. 358): „Darwinism, teorie biologică a mecanismului evoluționist expusă de Charles Darwin ca o explicație a modificărilor organice. Această teorie exprimă punctul de vedere al lui Darwin asupra modului în care se desfășoară procesul evoluției.

Începînd din 1837, Darwin a purces la edificarea teoriei, binecunoscută astăzi, că evoluția este, în mod esențial, rezultatul interacțiunii a

trei principii: (1) schimbarea — un factor pe care Darwin nici nu a mai încercat să-l explice, prezent în toate formele de viață; (2) ereditatea — forța conservatoare care transmite forme organice similare de la o generație la alta; (3) lupta pentru existență — care determină schimbările ce urmează să se petreacă într-un mediu dat, modificînd astfel viața printr-o mortalitate selectivă.

Datorită acumulării de noi cunoștințe, neodarvinismul a depășit și înălțatură vechiului concept ilustrînd stăruitoarea adevine a lui Darwin la teoria lamarciană a moștenirii caracterelor dobîndite (ereditatea). Cunoștințele actuale privind mecanismul moștenirii permit cercetătorilor moderni să distingă, mai bine decît Darwin, între schimbările ne-transmisibile și schimbările de, într-adevăr, pot fi moștenite de organisme“.

ingropată la un metru adîncime și lăsată să se odihnească în pace.

În primăvara anului 1869, adică la exact zece ani după apariția *Originii speciilor*, înțimplarea a făcut ca un fermier din vecinătate să găsească pe ogorul său vestigii ale unei vechi civilizații indiene. Presa a comentat pe larg acest eveniment, ceea ce l-a determinat pe Hull să considere momentul propice pentru marea sa „revelație”. Conform scenariului întocmit de el, în vara aceleuiași an, Newell a început săpături în căutarea unei surse de apă. În ziua cînd echipa de săpători urma să atingă locul unde fusese înmormîntată statuia, fermierul a plecat sub un pretext oarecare la oraș: Hull ajunsese la concluzia că efectul va fi mai mare dacă descoperirea va fi efectuată de niște oameni, care nu știau nimic despre farsa pusă la cale.

Înapoiindu-se acasă, Newell a găsit o mulțime de oameni adunată în jurul unei gropi. Așa cum era și de prevăzut, muncitorii dăduseră peste statuie și răspîndiseră prin împrejurimi vestea despre această neașteptată descoperire. Încă din dimineața următoare, tot statul New York era în fierbere. Om practic, Newell a construit un cort deasupra gropii, atîrnînd la intrare un afiș pe care scria: „Admirați pe uriașul împietrit. Taxa — numai 50 cenți!” Era o duminică și sute de curioși s-au perindat pe sub cort. Patru pastori din împrejurimi s-au prezentat în grup, întrebînd pe fermier dacă nu face reducere pentru oamenii bisericii. Newell s-a declarat imediat de acord, luîndu-le numai cîte 25 cenți de cap. La ieșirea din cort, cvartetul de slujitori ai Domnului a declarat în cor ziaristilor care erau de față că uriașul aflat acolo data din vremuri antebiblice. Prezența lui dovedea că Sfînta Scriptură avea dreptate și că cei de altă părere (numele lui Darwin nu era încă menționat) se înșelau sau mințeau cu bună știință.

Această autenticare făcută de experți în materie a sporit și mai mult popularitatea colosului de ghips. Companiile de diligențe și de cale ferată au organizat curse speciale între New York și Cardiff. Încă din primele săptămîni, Willard Newell încasa în medie 26 dolari pe zi, din care își reținea 10 la sută, restul depunînd la bancă pe numele lui Hull.

Fabricantul de țigări nu a intrat în scenă decît mult mai tîrziu. Cînd prietenii i-au adus la cunoștință fantastică descoperire de pe terenul vărului său, Hull a replicat cu dispreț că la mijloc trebuie să fie un truc. Au fost necesare multe insistențe pentru a fi adus la Cardiff. Dar, odată ajuns aici, și-a jucat cu mult talent rolul — rolul unui Toma necredinciosul, pe care evidența incontestabilă a adevărului îl convinge în cele din urmă. În aceeași seară, el l-a instruit pe Newell să ridice taxa de intrare la un dolar.

În toamna anului 1869, uriașul a fost instalat într-o sală de expoziții din orașul Syracuse. Publicul a continuat să se înghesuie, dar au apărut și cîțiva oameni de știință. Hull era convins că acum subterfugiul va ieși la iveală. Dar nu s-a înțîmplat așa. Doi iluștri profesori ai celebrei Universități Yale, paleontologul Othniel G. Marsh și chimistul Benjamin Silliman, au examinat statuia și au declarat-o... fosilă de om preistoric. E drept că amîndoi nutreau convingeri profund cucerice.

Printre puținii care au văzut limpede a fost dr. Andrew D. White. Dar nimeni nu a acordat nici o atenție afirmațiilor lui cu privire la originea recentă a statuii și la ghipsul din care fusese ea construită.

Între timp, un mare specialist în materie de credulitate umană, Phineas T. Barnum, care ulterior avea să înființeze cel mai mare circ din lume, a încercat să cumpere uriașul din Cardiff cu 10 000 dolari și să-l expună în muzeul său de curiozități de pe Broadway. În fața refuzului lui Newell, el a comandat unui sculptor o copie, pe care a expus-o imediat.

Mai mult noroc a avut un grup de financiari, în frunte

cu bancherul David Hannum, care, în decembrie 1869, a achiziționat trei sferturi din drepturile de proprietate asupra statuii contra sumei, uriașe pentru acea vreme, de 40 000 dolari. Hannum a transportat-o la New York și a expus-o tot pe Broadway, anunțînd că oferă publicului „singurul și adevăratul colos din Cardiff”. Cei doi impresari s-au dat în judecată reciproc, dar justiția nu s-a pronunțat în favoarea nici unuia dintre ei.

In februarie 1870, statuia a pornit în turnee prin toată regiunea de est a Statelor Unite, bucurîndu-se prețuțindeni de un imens succes. Hannum și grupul său de acționari încasau 75 la sută din beneficii, iar Hull restul de 25 la sută. La Boston, marele anatomist Oliver Wende Holmes a constatat și el că omul preistoric nu era decît un impostor din ghips, dar afluența publicului nu a scăzut. În schimb, presa s-a sesizat și, după investigații intense, ziaristii au dat de urma lui George Hull. Ducîndu-se să-l intervievez la Binghamton, ei au avut marea surpriză să audă din gura gazdei rolul mărturisiri complete și amănunțite. Fabricantul de țigări le-a dezvăluit că mica lui farsă, inițiată fără nici un scop lucrativ, îi adusese pînă atunci un profit de 100 000 dolari.

Un grup de cetățeni, pare-se invidioși pe bunăstarea lui Hull, l-au dat în judecată pentru escrocherie. Tribunalul din New York a refuzat însă să-l inculpe pe autorul farsei, deoarece acesta nu călcăse nici o lege, nu pretinsese că uriașul era autentic și, mai mult decît atît, în prima sa declarație publică recunoscuse adevărul.

Culmea este că nici dezvăluirea acestui adevăr nu a stîrbit popularitatea statuii. Hannum și asociații săi au continuat să perceapă taxa de intrare, în numeroasele localități pe unde s-a plimbat răndura de ghips. Decenii de-a rîndul, curioșii au continuat să defileze prin fața ei. În 1948, Asociația istoricilor din statul New York a achiziționat-o, instalînd-o la Farmers' Museum, unde se mai află și astăzi... firește, sub autentică ei identitate.

Bucureștii în 500 fotografii

Bucureștii de altădată în fotografii. Sub acest titlu Muzeul de Istorie a Municipiului București a deschis în luna martie a.c. o expoziție de fotografii cu imagini din Capitală din a doua jumătate a sec. XIX și primul deceniu al sec. XX. Au fost selectate 500 fotografii din fondul de peste 10 000 din perioada respectivă aflate în colecțiile muzeului și datorate unor fotografi vestiti ai epocii: Szathmari, Duschek, Mandy, Spirescu, Volnescu ș.a.

Între ele, cea mai veche imagine fotografică a Bucureștilor, realizată în 1856 de Angerev.

Dintre fotografiile dedicate unor edificii și locuri familiare bucureștenilor de altădată și prezente în expoziție amintim: Cismigiu, Biserica Bucur, Dimbovița, Turnul Colței, vechile hanuri (Șerban Vodă, Krețulescu, Stavropoleos), Palatul funcționarilor publici, Palatul Sturdza, Monastirea statului, Poșta veche, Teatrul Național. Alte imagini surprind aspecte ale străzii în vremea tramvalului cu cai sau ale primului automobil a cărui viteză nu depășea „trapul obligat al calilor”, după cum prevedea, în 1906, unul din primele regulamente de circulație.

Sînt evocate, de asemenea, personalități și momente semnificative din trecutul cultural bucureștean. Prin intermediul imaginilor fotografice, multe dintre ele rarități de arhivă, vizitatorul se înfățișează cu mari personalități ale artei și științei românești: Mihai Eminescu, Vasile Alecsandri, B.P. Hasdeu, D. Bolintineanu, Cezar Bolliac. Alte fotografii evocă viața politică a Capitalei, în cumpăna dintre cele două veacuri, (imagini colective ale Senatului sau Camerei Deputaților, precum și portretele lui C.A. Rosetti, I.C. Brătianu, N. Golescu, Al. Lahovary, Take Ionescu etc.).

Războiul de independență este prezent în expoziție prin fotografiile surprinzând plecarea unor unități militare în campanie, ca și prin chipurile eroilor Soșu, Giurescu, Ene, Mărcineanu, generalilor I. Em. Florescu, E. Arion, St. Fălcoianu ș.a.

Prin intermediul imaginilor păstrate în colecțiile muzeului, vizitatorul de astăzi poate face astfel o emoționantă călătorie în viața de zi cu zi a locuitorilor Capitalei din urmă cu aproape un secol, cunoscîndu-le interioarele locuințelor, îmbrăcămintea, văzîndu-l cum se plimbă la șosea sau în parcuri, cum se distrează la baluri, spectacole, banchete, sau... la Tirgul moșilor, concursuri cicliste, cum participă la sărbătorii, înmormîntări etc.

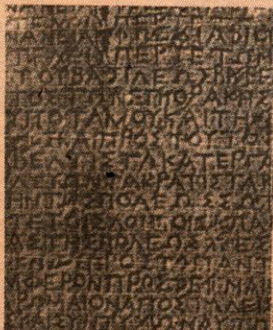
Valoarea documentară a fotografiilor prezentate în expoziție, precum și calitățile artistice deosebite ale multora dintre exponate, fac din aceste imagini ale Bucureștilor de odinioară mărturii pline de farmec și culoare.

Aurel DUȚU

Întrebări cu... imagini

SERIA A DOUA DE ÎNTREBĂRI

1. Document epigrafic care se referă la un strălucit conducător al geto-dacilor, „cel dintîi și cel mai mare rege al tracilor”.

Despre ce rege este vorba?

- a) Burebista
- b) Dromichete
- c) Decebal

2. Între publicațiile avînd în titlul lor înșuși numele țării, s-a aflat și primul ziar cotidian: România.

În ce an a apărut?

- a) 1854
- b) 1850
- c) 1838

3. La 700 ani de la vizita lui Marco Polo la Curtea lui Kublai Khan, povestea călătoriei sale este evocată de o echipă internațională de cinești.

Cîți ani a stat Marco Polo în China?

- a) 13
- b) 17
- c) 15

4. Această gravură înfățișează un oraș românesc din sec. XVIII.

Care?

- a) Bistrița
- b) Cîmpina
- c) Focșani

5. Trecutul de luptă anti-colonialistă a poporului guineez a păstrat în cronică lui numele unui remarcabil conducător: Samori.

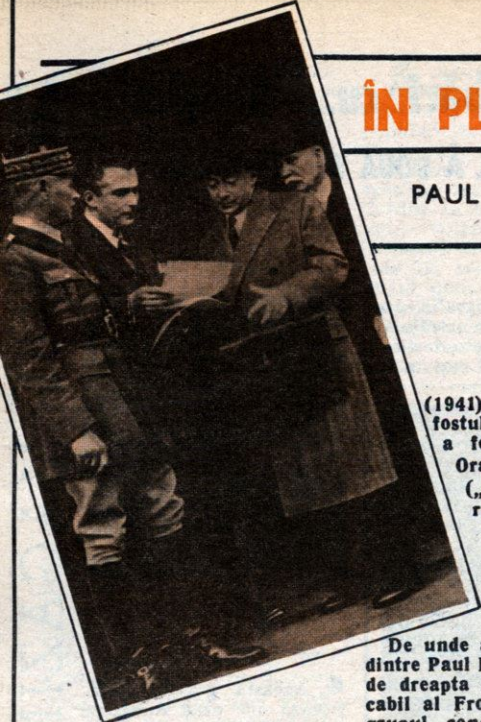

Între ce ani a trăit?

- a) 1835-1899
- b) 1840-1900
- c) 1830-1900

ÎN PLIN VĂLMĂȘAG

PAUL REYNAUD

(1941). Predat naziștilor, fostul premier francez a fost întemnițat la Oranienburg și Itter, („sucursală” a lagărului de concentrare Dachau). A fost pus în libertate, în mai 1945, de trupele americane.

De unde a izvorit conflictul dintre Paul Reynaud, politician de dreapta și adversar implacabil al Frontului Popular, și grupul condus de Pétain și Laval, al capitulaștilor și viltorilor colaborașioniști, pacifiștilor cu naziștii?

Pentru alcătuirea unui fundal semnificativ sînt foarte valoroase mărturiile generalului Charles de Gaulle. În primul volum al Memoriilor de război¹, apărut și în limba română în Editura politică, București, 1969, de Gaulle amintea că, după ce, în ianuarie 1933, Hitler a ajuns la conducerea Reichului german, s-a pus cu acuitate problema apărării Franței și a aliașilor ei din centrul și estul Europei împotriva revizionismului puterilor fasciste, agresive. Regimul nazist își proclama cu aroganță intenția de a încălca tratatele de pace din sistemul de la Versailles, de a cuceri „Lebensraum”, „spațiu vital” în răsărit, de a izola și înfringe Franța, de a domina Europa și lumea. „Pentru mine, scria Charles de Gaulle, era insuportabil să văd cum inamicul de mine

se înarmează cu mijloace necesare obținerii victoriei, în timp ce Franța era lipsită de ele”. În 1934, de Gaulle, pe atunci locotenent-colonel, care își făcuse, cu strălucire, studiile militare la Saint-Cyr și lucra la Secretariatul general al apărării naționale, a publicat cartea intitulată Spre o armată de profesie. El cerea să se creeze de urgență „o armată de manevră, de izbire și străpungere, mecanizată și blindată”.

Cartea se depărta de „doctrina oficială” a mareșalului Pétain și a generalului Weygand, șef al Marelui Stat Major încă din 1930, — doctrină care afirma că tancurile și avioanele nu modificau coordonatele războiului și că elementul principal al securității rămânea „frontul continuu, de linie, bazat pe fortificații”. Analiza lui de Gaulle avertiza, anticipînd parcă evenimentele care vor surveni în mai-iunie 1940: „Vom vedea trupele rapide avîntîndu-se adînc în spatele adversarului, lovind în punctele sale vulnerabile, dîndu-i peste cap dispozitivul”. În 1934, mareșalul Pétain era ministrul apărării naționale. Aprecierile asupra lui, că ar fi fost „salvatorul Verdunului” în primul război mondial, aureola cu care îl încoronau pe mareșal cercurile reacționare, dornice să pună mina pe putere, făceau foarte dificilă — mai ales pentru un militar subordonat — spulberarea idelilor și directivelor anacronice ale lui Pétain.

Charles de Gaulle s-a adresat în 1935 lui Paul Reynaud, om

Lectura memoriilor oamenilor politici îți aduce uneori o imagine diferită, contradictorie, despre unul și același eveniment sau moment istoric. O pledoarie pro domo sua, o apărare a cauzei proprii este, fără îndoială, și cartea de amintiri a omului politic francez Paul Reynaud (1878-1966), intitulată *Au cœur de la mêlée* (În plin vălmășag).

De ce credem că prezintă interes aceste memorii, din care revista *Magazin istoric* va reda pentru prima oară cititorului român cîteva fragmente?

Paul Reynaud a fost președinte al Consiliului de Miniștri al Franței în momentele tragice din vara anului 1940, cînd blindatele lui Hitler au spart așa-zisa inexpugnabilă linie Maginot și au ocupat Parisul, iar coaliția de defetiști și dușmani ai regimului constituțional republican, condusă de mareșalul Pétain, s-a instalat la putere pentru a capitula în fața invadatorilor și a colabora cu ei. Paul Reynaud a fost ulterior arestat de Pétain și închis în fortăreața Portalet

¹ *Magazin istoric*, nr. 4-6, 8, 9/1967, 1, 4/1968.

politic în ascensiune, deputat, fost ministru de finanțe, președinte al Centrului republican, grupare parlamentară de dreapta.

De ce lui Reynaud? Acesta era cunoscut ca un adversar acerb al cedării în fața amenințărilor lui Hitler, fiind tratat, în consecință, de către adepții concilierii cu dictaturile fasciste, drept „agent al belicștilor”. „Cu toate că se bucura deja de o mare notorietate, își amintea de Gaulle, Paul Reynaud făcea impresia unui om căruia îi era rezervat viitorul. L-am întâlnit, l-am convins și, din acel moment, am lucrat împreună cu el”.

La 15 martie 1935, continuă autorul Memoriilor de război, Reynaud a făcut în Camera deputaților o expunere strălucită. „El a arătat de ce și cum trebuiau să fie completate forțele noastre armate cu o armată mecanizată de prim rang... Timp de trei ani, Paul Reynaud își susținu poziția prin mai multe discursuri..., printr-o lucrare intitulată Problema militară franceză, prin viguroase articole și interviuri...”. Astfel, Paul Reynaud se contura, după părerea generalului de Gaulle, „ca un om de stat inovator și hotărât, care putea fi omul cel mai indicat pentru a exercita puterea în caz de grave dificultăți”.

...Martie 1940. În vest, continua „războiul ciudat”, războiul de inacțiune față de Germania nazistă agresoare. Era, de fapt, o prelungire a politicii cedării, caracterizată prin acordul din 1938, încheiat la München de către Chamberlain și Daladier cu Hitler și Mussolini. Atmosfera, la Paris, era apăsătoare, mai ales după întâlnirea dintre Führer și „Duce”, la

În p. 36: Weygand, Baudouin, Reynaud, Pétain — directive anacronice, soldate cu capitularea Franței...

...și cu lungi coloane de refugiați victime ale bombardamentelor Luftwaffe (dreapta)

Brenner, din 18 martie 1940¹, cînd oficialul fascist Giornale d'Italia afirma: „S-a sfîrșit cu ramura de măsline!“... Trei zile mai tîrziu, în Parlamentul francez, o dezbateră asupra politicii externe și a situației militare a pus guvernul condus de liderul radicalilor, Edouard Daladier, în minoritate. În acest guvern Paul Reynaud intrase încă din primăvara anului 1938, întîi ca ministru al Justiției, apoi al finanțelor. „Legat de solidaritatea ministerială“, nu a demisionat atunci cînd Daladier și-a pus semnătura pe tranzația rușinoasă de la Mînchen, care sacrifică Cehoslovacia, fără să salveze pacea. Reynaud s-a mulțumit să nu înțîmpine pe Daladier la întoarcerea acestuia, pe aeroportul Le Bourget.

Dar „proba focului“ abia urma. În ziua de 21 martie 1940, după criza cabinetului Daladier, Paul Reynaud forma noul guvern care obținea, la prezentarea în fața Camerei deputaților, o majoritate de numai un vot. Sprijinit de socialiștii lui Léon Blum (care nu aveau miniștri în guvern), Reynaud era respins de majoritatea radicalilor (care aveau totuși în guvern pe liderii lor, foștii premieri Daladier, Chautemps și Sarraut). Dreapta s-a declarat și ea împotriva lui Reynaud, considerîndu-l „belicist“. Oricum, retrogaziți și conciliatorii exercitau puterile presiuni asupra noului cabinet. Renunțînd la ideea de a aduce pe viitorul general de stat și ca secretar al Comitetului de război — tocmai atunci constituit —, Paul Reynaud a încredințat acest post unui personaj al dreptei, care dorea pace cu Hitler și înțelegea

cu Mussolini, și anume lui Paul Baudouin, director general al Băncii Indochinei. Guvernul Reynaud — cu toate intențiile premierului și ale altor miniștri ce-l sprijineau (Georges Mandel, Căzar Campinchi) — era un guvern slab, minat de tendințe predominant capitulare, așa cum aveau să dovedească, în curînd, evenimentele tragice care se pregăteau.

La 9 aprilie 1940, comandamentul hitlerist a trecut la înfăptuirea operațiunii „Weserübung“ (Exercițiul Weser) — campania pentru ocuparea Danemarcei și Norvegiei. „Armistițiul de fapt“, așa-zisul război ciudat din vest, își trăia ultimele zile. La 10 mai 1940, în timp ce comandamentul anglo-francez aștepta o repetare a strategiei clasice germane din primul război mondial „planul Schlieffen“ (atacul aripilor drepte), lovitură principală a blindatelor naziste s-a produs, prin surpriză, pe flancul stîng al înaintării germane, prin masivul împădurit al Ardennilor, declarat „greu accesibil“.

La 22 iunie 1940, generalul Huntziger, comandantul Armatei a 2-a franceze, avea să primească la Rethondes, în prezența lui Hitler, condițiile de armistițiu impuse de nazisti.

Guvernul Paul Reynaud a demisionat la Bordeaux, unde se afla în refugiu, în seara zilei de 16 iunie 1940. Mareșalul Pétain, secundat de generalul Weygand, ministru al apărării, și de amiralul Darlan, comandantul marinei, a preluat puterea. La Ministerul de externe apărea același Baudouin prieten cu Laval. Conform dispozițiilor lui Pétain, Baudouin, s-a adresat la miezul nopții lui Lequerica, ambasadorul Spa-

niei, pentru a transmite guvernului hitlerist cererea de armistițiu. În acest timp, Winston Churchill, combativul premier britanic care înlocuise pe conciliatorul Neville Chamberlain, se pregătea să-l întâlnească pe Paul Reynaud, la 17 iunie, la Concarneau, pe coasta Breitaniei, pentru a discuta din nou proiectul unui „unliu anglo-francez“ și a confirma ducerea mai departe în comun a războiului. În ultimul moment însă, Churchill a fost anunțat de ambasadorul din Franța, Campbell, să nu mai plece spre Concarneau. Reynaud cedase. „Acțiunea acestuia trebuie să fie considerată drept pripită“, aprecia Churchill.

După ce a demisionat, P. Reynaud a încercat să se refugieze în zona neocupată de armatele naziste, în localitatea St. Maxime, unde avea o vilă. În timpul călătoriei, la 28 iunie, automobilul în care se afla fostul premier, însoțit de prietena sa, contesa de Portes, a avut un accident în urma căruia aceasta a decedat.

Am ales pentru cititorii noștri fragmente din memoriile lui P. Reynaud, care ilustrează momente de răsruce — la care Magazin istoric s-a mai referit și cu alte ocazii — din istoria Franței în perioada mai-iunie 1940. Scrise — cum am mai arătat — de un om politic și de stat burghez, care a încercat să se opună hitlerismului, aceste memorii au darul de a completa informația istorică despre dramaticele evenimente din perioada amintită. Punctele de suspensie aparțin autorului, iar explicațiile din paranteze și notele redacției Magazin istoric.

24 MAI [1940]. Pétain și Weygand încep să vorbească de armistițiu

Cei doi oameni pe care conțam pentru a întări starea de spirit din țară² au dovedit în

¹ Pînă la acea vreme, Italia fascistă se declarase în stare de „nebeligeranță“. Cu prilejul acestei întîlniri Hitler a obținut de la Mussolini angajamentul de a intra în război „la momentul propus“ și de a „lupta alături de Germania“.

² La 18 mai 1940, mareșalul Philippe Pétain a intrat în guvernul condus de Paul Reynaud, primind postul de vicepreședinte. A doua zi, generalul Maximilien Weygand, fost șef al Marelui Stat Major, a fost numit comandant suprem al ansamblului teatrelor de operațiuni terestre, maritime și aeriene, înlocuindu-l în această funcție pe generalul Maurice Gamelin.

scurtă vreme că vedeau lucrurile cu totul altfel decît mine. În seara de 23 mai, situația armatelor din nord se agravase brusc. Comandantul forțelor britanice expediționare din Franța, mareșalul John Gort, părăsise Arras și se repliase către țărmul mării. Astfel, planul de bătălie al lui Weygand se năruise.

Generalul Weygand mi-a comunicat că, în cazul cînd forțele din nord și din sud [separat în urma ofensivei naziste] nu vor reuși să realizeze rapid joncțiunea, nu va putea fi evitată capitularea armatelor aliate din nord...

L-am întrebat atunci pe generalul Weygand cum vede situația, dacă s-ar ajunge la capitularea forțelor din nord. El a declarat că

toate forțele franceze vor ocupa poziții pe Somme, pe canalul Ailette și pe Aisne. Va fi însă foarte dificil să rezistăm atacului german.

La aceasta, i-am răspuns că, fie și în cazul capitulării armatelor din nord, și chiar dacă Italia va intra în război [Mussolini a declarat război Franței și Marii Britanii la 10 iunie 1940], voința mea este să luptăm până la capăt.

Weygand și Pétain au opinat însă pentru a se cere armistițiu dacă, așa cum este de temut, bătălia de pe Somme va fi pierdută. În zadar am încercat să-i conving că nu trebuia, cu nici un preț, să ne despărțim de aliații noștri, că independența Franței nu putea fi apărută decât în unire strânsă cu marile democrații, că Franța nu putea să accepte să fie singurul dintre inamicii Germaniei care să înceteze lupta, că aveam, încă intacte, imperiul de peste mări — al doilea ca mărime în lume — și a doua flotă a Europei. Că, mai presus de orice, Franța se angajase față de Marea Britanie, printr-o înțelegere garantată de onoarea națiunii noastre, de a nu încheia, separat, armistițiu¹.

29 MAI. Prima notă a lui Weygand

În 29, la ședința de dimineață, Weygand mi-a citit o notă care fusese aprobată în prealabil de Pétain. Capitulara regelui Leopold III al Belgiei [la 27 mai] va grăbi decizia în nord. Este necesar ca guvernul britanic să fie înștiințat că poate veni momentul cînd Franța se va găsi în imposibilitate de a continua lupta.

27 MAI-4 Iunie. Dunkerque

Atacate dinspre est, sud și vest, armatele franco-britanice au trebuit să treacă la defensivă, iar armata belgiană a capitulat lăsînd drumul deschis către portul Dunkerque². Singura șansă de salvare era îmbarcarea la Dunkerque și evacuarea în Anglia a militarilor, care să-și păstreze doar armamentul individual, părăsind întregul material greu, echipamentul și proviziile. Englezii au trebuit să abandoneze mii de camioane și o mie de tunuri. Amiralul Darlan, întrebat de mine în legătură cu operațiunea de la Dunkerque, mi-a răspuns categoric: „Această îmbarcare este imposibilă”. Și totuși, minunea a fost cu putință. Ea a fost adusă la îndeplinire datorită imensului efort al flotei engleze, care a folosit pînă și micile ambarcațiuni ale particularilor civili, dintre care multe au fost conduse chiar de proprietarii lor. Reușita a fost asigurată și prin acoperirea furnizată de aviația de vînătoare engleză, care s-a dovedit superioară prin calitate, deși era mai puțin

numeroasă decît cea inamică. Se poate spune că aceasta a fost prima victorie dobîndită de Royal Air Force, și care prevestea izbînda în acea „Marnă a războiului aerian”, pe care britanicii aveau să o cîștige la 15 septembrie 1940, deasupra Londrei³. La Dunkerque, Royal Air Force a provocat dușmanului pierderi de patru ori mai grele decît cele suportate de aviația britanică.

Dispozitivul armatelor era de așa natură încît, în mod normal, îmbarcarea trupelor trebuia să înceapă cu cele engleze. La Consiliul suprem aliat care s-a întrunit la 31 mai la Ministerul de război de la Paris, consiliu unde Winston Churchill reprezenta guvernul britanic, am făcut observația că, pînă la acea dată, din 220 000 englezi, fuseseră evacuați 150 000, dar din cei 200 000 francezi aflați în perimetrul de la Dunkerque fuseseră îmbarcați numai 15 000. Churchill a admis cererea mea ca această situație să fie îndreptată. Am obținut de la premierul britanic prelungirea operațiilor de evacuare, ceea ce a permis ca, în final, numărul militarilor francezi îmbarcați să ajungă la 110 000. Churchill a declarat, de asemenea, că nu dorește ca trupele franceze să-și impună noi sacrificii la Dunkerque și că va cere ca trei divizii engleze să constituie ariergarda, pentru acoperirea retragerii. Tot el a răspuns unei observații deplasate făcute de Weygand, spunînd: „să evităm orice dispută între cei care împărțesc aceeași suferință”.

5 Iunie. Remanierea cabinetului.

Bătălia pentru Franța

Generalul de Gaulle a fost numit subsecretar de stat la apărarea națională. Se comportase în mod deosebit, în luptă, în fruntea diviziei 4 de tancuri. (De Gaulle notează în *Memoriile* sale: „În cursul acestor ore dificile nu puteam să nu mă gîndesc ce ar fi fost în măsură să facă aici armata mecanizată la care visam de atîta vreme. Dacă s-ar fi aflat aici... pentru a se îndrepta de îndată spre Guise, cu siguranță că înaintarea diviziilor blindate germane ar fi fost oprită...”)

Această numire nu i-a convenit lui Pétain. Încă și mai mult, i-a displicut lui Weygand.

— Ce aveți împotriva lui? I-am întrebat pe Weygand.

— Nu-i decît un copil.

În aceeași seară, l-am întrebat pe generalul de Gaulle:

— Ce vîrstă aveți?

— Cîncizeci de ani.

Reproșul lui Weygand suna deci destul de straniu, chiar dacă, într-adevăr, generalul de Gaulle era, pe atunci, cel mai tânăr general din armata franceză.

I-am trimis lui Churchill următoarea telegramă: „Bătălia ce se va desfășura pe frontul nostru are un caracter atît de hotărîtor pen-

¹ La 28 martie 1940, guvernele Franței și Angliei au declarat că se angajează reciproc să nu accepte, separat, armistițul sau pacea cu inamicul.

² Magazin istoric, nr. 11/1981.

³ Autorul compară înfrîngerea suferită de aviația nazistă în bătălia aeriană de deasupra Angliei (iulie-octombrie 1940) cu insuccesul ofensivei germane de mari proporții în bătălia de la Marna (septembrie 1914).

tru cauza comună, încît doresc să vă atrag din nou atenția asupra necesității concursului armatei și aviației britanice... În special în ce privește aviația de vînătoare, rolul ei este decisiv, pentru că, dacă am lăsa inamicului dominația în aer, soarta bătăliei ar fi compromisă. Vă cer deci un aport încă și mai ridicat decît cel pe care aviația dv. l-a furnizat în nord”.

Nu trece o singură zi în care, chiar și de mai multe ori, să nu revin cu cererile mele pe lângă premierul Churchill pentru a obține de la el o creștere a ajutorului pe care ni-l dau forțele britanice și, mai ales, a contribuției lui Royal Air Force. Trebuie chiar să recunosc că, la un moment dat, mi-am pus întrebarea dacă insistențele mele, mereu repetate la cererea lui Weygand, nu erau excesive. Evenimentele care au urmat au dovedit, în mod concret, că *Winston Churchill ar fi comis cea mai gravă greșală dacă ar fi consumat, în bătălia din Franța, totalitatea forțelor aeriene de care dispunea* [subl. a.]. Acestea aveau să-i fie vital necesare pentru a apăra Anglia de atacul nazist, numai peste câteva săptămîni. Nu sînt sigur dacă am ținut seama, la timpul potrivit, de acest pericol, care amenința atît soarta Franței, cît și a Angliei — de fapt, însuși destînul aliaților. Iată răspunsul premierului britanic la o telegramă în care subliniam: „Datoria mea este să vă pretind ca, la fel cu noi, să vă aruncați toate forțele în bătălie”. *Churchill* (în aceeași zi): „Vă dăm întregul sprijin de care sîntem în stare în această mare bătălie, singura noastră limită fiind menținerea propriei noastre capacități de a continua războiul. Vă rog să nu uitați că pierderile aviației noastre sînt foarte grele și chiar disproporționate. Dar, vom continua”.

10 Iunie. Mesaj către președintele Statelor Unite, Franklin Roosevelt

La 10 iunie, înainte de a părăsi Parisul, i-am adresat lui Roosevelt, prin ambasadorul Statelor Unite, Bullitt¹, următorul mesaj: „Doresc, mai întîi, să vă exprim întreaga mea recunoștință pentru ajutorul generos pe care ați hotărît să ni-l acordați în domeniul aviației și armamentului. Diviziile noastre luptă fără o clipă de răgaz împotriva unei armate care dispune de o superioritate zdrobitoare în efective și în mijloace tehnice. Inamicul se află acum aproape la porțile Parisului. Ne vom bate în fața Parisului, ne vom bate dincolo de Paris, ne vom retrășa într-una din regiunile noastre din țară și, dacă vom fi scoși și de acolo, vom trece în Africa de Nord și, la nevoie, în posesiunile noastre din America”.

Mesajul către președintele Roosevelt a fost ultimul meu act înainte de a părăsi Parisul².

11-12 Iunie. Reuniunea Consiliului suprem aliat la Briare

Consiliul suprem [franco-britanic] s-a reunit la castelul Muguet, la vreo zece kilometri est de Briare, pe Loire. Churchill a declarat la consiliu că, orice s-ar întîmpla, Anglia va continua să lupte și că nimic n-o va opri să-și îndeplinească această hotărîre. El a adăugat că se poate presupune producerea unui atac german împotriva Regatului Unit, ceea ce va avea drept efect o stabilizare a frontului francez. Premierul britanic a anunțat, de asemenea, că o divizie canadiană va debarca în Franța chiar în cursul nopții. Totodată, Churchill a amintit că trebuie să păstreze un minimum de unități în Anglia, pentru a respinge o eventuală tentativă de invazie germană.

Generalul Weygand a intervenit spunînd: „Dacă teritoriul metropolei va fi ocupat, ne punem întrebarea, cum va mai putea Franța să continue războiul?” L-am întrerupt și i-am atras atenția că are calitatea să dea cel mai competent aviz pe plan militar, ca generalisim [general investit cu comanda supremă a trupelor], dar că „problema *continuării războiului* este de ordin politic și deci aparține exclusiv capacității de decizie a guvernului”. Incidentul a fost acut și l-a frapat pe Churchill, care a notat în *Memoriile* sale că Weygand a menționat posibilitatea cererii unui armistițiu și că Reynaud i-a replicat pe un ton tăios că „aceasta este o chestiune politică”.

Amiralul Darlan își amînea, la rîndul său, că Churchill, la sfîrșitul reuniunii, l-a luat deoparte ca să-i spună:

- Darlan, sper că n-o să predați flota.
- Nici vorbă, a răspuns el. Ar fi împotriva tradițiilor marinei și ale onoarei³.

mat poporul pentru a face din Paris un centru al războiului național pentru independență și libertate”. Mai mult, Pétain și Weygand amenințau cu „pericolul renașterii Comunei”. „Aceste bătrîn ostas [mareșalul Pétain] — scria în *Memorii de război* generalul de Gaulle... Inclina să considere lupta numai ca un nou război franco-german. Învinși în primul, în 1870, îl cîștigasem pe al doilea, cel din 1914-1918... Acum îl pierdeam pe al treilea... După Sédan și căderea Parisului, nu mai putea fi vorba — după părerea lui Pétain — decît de a termina războiul, de a duce tratative și, la rigoare, de a zdrobi Comuna, așa cum făcuse Thiers, odinoră... Bătrînul mareșal nu ținea seamă de caracterul mondial al conflictului, de posibilitățile pe care le ofereau teritoriile de dincolo de mare, de consecințele ideologice ale victoriei lui Hitler.

³ În momentul cererii armistițiului, adică peste numai cîteva zile, guvernul britanic — extrem de preocupat de situația flotei franceze — problemă „de viață și de moarte” pentru Anglia, a propus Franței ca marina ei militară să fie scoasă din raza de acțiune a comandamentului hitlerist, dușă în porturi britanice sau să fie sabordată. Mareșalul Pétain a refuzat cererea britanică și, în iulie 1940, atacarea flotei franceze la Mers-el-Kébir de către flota engleză a oferit pretextul pentru ruperea relațiilor diplomatice dintre regimul Pétain și Marea Britanie.

¹ Magazin istoric, nr. 9/1978.

² Guvernul Reynaud a declarat Parisul „oras deschis” și a renunțat la apărarea lui. La 14 iunie, unitățile Wehrmachtului au intrat în capitala Franței, ocupînd-o fără luptă. Autoritățile militare și civile s-au opus propunerii Partidului Comunist Francez care arăta: „Trebuie înar-

13 Iunie. Al doilea Consiliu de Miniștri de la Cange (Touraine)

Așteptînd sosirea președintelui de consiliu, miniștrii se plimbau, în grupuri mici, prin parc. Pétain și Weygand stăteau de vorbă. Apoi, Pétain a trecut de la un grup la altul ca să răspîndească un zvon: la Paris a fost format un guvern provizoriu, în frunte cu Thorez, care a preluat puterea. În această atmosferă de zvonuri provocatoare, s-a deschis ședința Consiliului. Weygand a cerut încetarea imediată a ostilităților. Obsedat de ideea „revoluției care vine”, Pétain a anunțat, pe un ton dramatic, că Maurice Thorez, liderul comunistilor, s-a instalat la Palatul Elysée și că toate comunicațiile telefonice cu Parisul sînt rupte. Afirmațiile provocatoare ale lui Pétain au fost dezmințite pe loc de Georges Mandel, în calitatea sa de ministru de interne. Cîrînd legătura neînfrizată cu Parisul, la prefectura de poliție, Mandel l-a chemat apoi pe Pétain să ia receptorul în mînă pentru a primi confirmarea că în Capitală nu a survenit nici o „lovitură” a comunistilor. Totuși, el a declarat: „Armistițiul este condiția necesară pentru perenitatea Franței eterne”. Armata trebuie folosită — a spus Pétain, — pentru „asigurarea orînduirii interne”.

16 Iunie. Consiliul de Miniștri de la Bordeaux.

Poziția lui Jeanneney și Herriot

La orele zece, președinții Senatului și Camerei deputaților, Jules Jeanneney și, respectiv, Edouard Herriot, au venit în cabinetul meu. Le-am amintit că, așa cum prevede Constituția, guvernul era obligat să ceară avizul președinților celor două adunări înainte de a deplasa sediul puterilor publice și i-am rugat să fie de acord cu trecerea în Africa de Nord. Jeanneney și Herriot mi-au dat, pe loc, avizul lor favorabil.

16 Iunie. Anglia ne propune o Uniune franco-britanică

La începutul după-amiezii, am primit de la Londra o comunicare telefonică a generalului de Gaulle. Îmi anunța intenția Angliei de a ne oferi o Uniune franco-britanică. Adevărată lovitură de teatru, această inițiativă nu putea decît să mă umple de bucurie, fiind un nou argument pentru menținerea Franței în coaliția antinazistă. Churchill mi-a telefonat și el, după aceea. I-am transmis acordul meu de principiu și, însuflețit de o nouă încredere, ne-am dat înîlțnire pentru ziua următoare, într-un port de pe coasta bretonă, Quiberon sau Concarneau. Este interesant de consemnat că Churchill, personal, nu fusese favorabil acestui proiect de uniune. El a explicat deschis acest lucru în *Memoriile* sale, unde a arătat că inițiativa proiectului nu i-a aparținut. Ideea a fost lansată de membrii misiunii economice franceze de la Londra, Jean Monnet și René Plevin, împreună cu Robert Vañsit-

tart, secretarul permanent al Foreign Office-ului, și Desmond Morton, secretarul particular al lui Churchill. Comunicată generalului de Gaulle, care tocmai sosise la Londra în zorii zilei de 16 iunie 1940, inițiativa a obținut adeziunea acestuia¹.

16 Iunie. Ultimul Consiliu de Miniștri

Georges Mandel, care s-a referit pentru prima oară în consiliu la armistițiu, și-a exprimat uimirea, în cîteva cuvinte pline de dispreț, față de atitudinea acelor miniștri care au intrat în guvernul meu știînd că aveau sarcina de a duce mai departe războiul, iar acum, ca defecțiști, atacau pe primul ministru.

Dezacordul a degenerat în ceartă. Miniștrii se calificau, unii pe alții, „capitulanți” sau „fugari”. Două tabere: cea ostilă mie avea în frunte pe mareșalul Pétain și pe „radicalul” Camille Chautemps, fost de patru ori președinte al consiliului. Pétain se aliaze și cu Weygand, sprijinit de principalii șefi ai armatei. Președintele Albert Lebrun mi-a comunicat decizia sa: se pronunță pentru cererea de armistițiu. I-am răspuns: „Dacă aceasta este politica pe care o doriți, atunci adresați-vă mareșalului Pétain”².

¹ „Proiectul era de natură să constituie pentru Paul Reynaud... un sprijin moral și un argument cu care să-l convingă pe miniștrii săi să fie mai tenaci”, scrie Charles de Gaulle în *Memorii de război*.

² „A face războiul fără a cruța nimic sau a depune armele imediat, altă alternativă nu exista, nota generalul de Gaulle. Cum domnul Paul Reynaud nu se identifica întru totul cu prima soluție, cedă locul lui Pétain, care adoptase fără rezerve pe a doua”.

Introducere și traducere de
Florin HERA

Viitorul general
de Gaulle,
pe atunci
colonelul
contestatar
al „doctrinei
oficiale”

SOCIALISMUL ARE RĂDĂCINI ISTORICE ÎN ROMÂNIA

(Urmare din p. 11)

Începusem și eu să mă îngrijorez; să nu fi reușit oamenii mei? Situația ar fi devenit cu atât mai tragică, cu cât simțeam că, afară de generalul Răscanu și de Garoflid, toți miniștrii erau să fie hotărât contra mea și a «propunerilor mele» (cum le numeau ei, în ignoranța celor ce se petreceau în acel moment). Aversescu a încercat să îngîne ceva și, așa, începuse să o scalde... În acel moment, precis, a zburat telefonul... Am luat receptorul: din partea cealaltă a firului, generalul Nicoleanu mă vestea că totul se terminase...

M-am înapoiat la masa verde. Pînă atunci, nu deschiseseam gura. «Domnilor, și cu un zîmbet m-am uitat la Aversescu, domnilor, discuțiunile dv. sînt inutile, totul s-a terminat... Pot să vă dau plăcuta asigurare că s-a terminat cu comunismul în România!».

Ideile nu pot fi distruse prin teroare

Arestarea participanților la congres stîrnește un val de proteste în toată țara. În diferite localități au loc adunări care se încheie cu mișcări, rezoluții și proteste împotriva măsurilor samavolnice ale autorităților. Presa muncitorească dar și cea burgheză de orientare democratică publică articole prin care relevă semnificația creării P.C.R. și condamnă actul guvernului de a aresta un întreg congres, care se întrunește cu toate aprobările oficiale și care se desfășura public și în liniște. Într-un articol apărut în numărul din 15 mai, ziarul *Adevărul*, de exemplu, subliniază: „Pînă în momentul de față nu s-a dat încă o explicație clară și lămurită asupra motivelor care au determinat autoritățile să aresteze în bloc pe delegații comuniști de la congresul socialist. O explicație reiese totuși din felul cum s-a făcut selecția printre congresiști. Au fost menținuți arestați toți aceia care s-au declarat comuniști... Oricum s-ar prezenta lucrurile, e limpede că procesul ce se deschide acum e un proces de opinie, căci arestarea în bloc a fost operată numai pe baza exprimării unei convingeri... Guvernul așadar, și-a pus în gînd să stîrpească comunismul la noi și în acest fel vrea să facă inofensivi pe acești oameni, ca să distrugă ideea pe care ei o reprezintă. Socotim că, procedînd așa, guvernul se află pe o cale fundamental gre-

șită. Ideile nu se pot distruge niciodată prin lovituri de forță...”

Măsurile represive luate de autorități fac și obiectul a numeroase dezbateri în cadrul Parlamentului. Și deși ele au ca obiectiv principal încălcarea legalității burgheze, în discuții apar și accente semnificative pentru înțelegerea împrejurărilor în care partidul comunist începe să-și desfășoare activitatea din primele momente ale existenței sale. În ședința din 17 mai 1921, deputatul Al. Dunăreanu ia cuvîntul în legătură cu arestarea, alături de ceilalți participanți la congres, și a cinci membri ai Parlamentului:

„D-lor deputați, cu surprindere am văzut că la sumar nu sînt trecute motivele pentru care cinci colegi ai noștri au fost arestați. După regulamentul Camerei, urma ca guvernul în prima zi de deschidere să aducă la cunoștința Adunării, prin d. președinte, motivele pentru care au fost arestați, cel puțin așa prevede regulamentul... Guvernul are datoria... să aducă la cunoștința Camerei motivele pentru care au fost arestați cei cinci colegi ai noștri... Cer să se rectifice sumarul în sensul următor: «Au fost arestați în timpul sesiunii deputații Gh. Cristescu, Al. Dobrogeanu, Stanev, Stoev și Dumitru Stoiculescu, fără ca guvernul să fi adus la cunoștința Camerei în prima zi de deschidere după vacanță».”

Deputații N.D. Cacea și dr. N. Lupu cer și ei lămuriri guvernului în aceeași chestiune: „Guvernul — declară dr. N. Lupu — a făcut, prin arestarea și mai ales prin condițiile arestării comuniștilor și a colegilor noștri, un act de nemaipomenită samavolnicie în analele parlamentare ale României, dar chiar ale omenirii...”

Le răspunde C. Argetoianu. Cinic, amenințător, încercînd să intimideze. La un moment dat, referindu-se la obiectivele pe care și le propun partidele comuniste, începe să citeze dintr-o revistă în limba franceză și conchide: „*Cucerirea puterii politice de către proletariat înseamnă nimicirea puterii politice a burgheziei...*» [subl. ns.] Iată, d-lor, ceea ce trebuie să facă un comunist...”

Argetoianu știe bine că majoritatea zdrobitoare a celor prezenți sînt — ca și el — reprezentanți ai unor forțe sociale interesate în menținerea ordinii de stat burgheze. Ca urmare, dezbaterile care au loc în Parlament sînt determinate nu de grija sau de simpatia față de partidul comunist ci, cum am mai arătat,

de faptul că arestarea celor cinci deputați reprezintă o gravă încălcare a însăși legilor și reglementărilor parlamentarismului în statul burghez, și, în același timp, o amenințare a principiilor garantate de acest stat. Este o idee căreia îi dau expresie diferiți reprezentanți ai opiniei publice, printre care C. Rădulescu-Motru: „Guvernul poate invoca oricând interesul statului în contra intereselor cetățenești și poate suprima în consecință orice garanție constituțională”.

Cit este de reală o astfel de primejdie se poate vedea și din ședința Camerei Deputaților care are loc la 19 mai și care ia din nou în discuție arestarea celor cinci deputați. Ia cuvântul deputatul *Toma Dragu*: „În discuție e scoaterea din Parlament a 5 deputați membri ai Partidului Socialist din România. (Voci: Comunist!). Și atîta vreme cît acest partid are înfipt între spete cuțitul reacțiunii guvernamentale, cu greu îi va fi aceuia care face parte din mișcarea socialistă din România să discute calm și obiectiv această problemă... Este vorba de arestarea a 5 membri ai acestei Adunări, care, adăugați la alți 4 pe care d-voastră, prin aceleași mijloace, i-ați scos din Parlament, fac 9 deputați arestați din 19 cîți avea partidul socialist, la început, în această Cameră...”

C. Argetoianu: Dacă te afiliezi și d-ta la Internaționala a III-a, seria se va face 10, chiar astă-seară!...

Toma Dragu: ... Fiindcă d. ministru de interne crede că un deputat, de orice culoare politică ar fi el, este un vâtaf de la moșia sa și-l amenință cu arestarea, eu declar că nu mai am nimic de spus și las ca rușinea să cadă pe acest regim și pe acest om care mă împiedică să-mi fac datoria de ales al muncitorimii de la această tribună...

Dr. N. Lupu: ... Ceea ce ați făcut cu comunistii, d-le ministru de interne, face parte din un întreg plan, dintr-un sistem de concepție de conducere și de dezorganizare a acestei țări... D. ministru de interne, în partea finală a discursului său, a spus că d-sa voiește să zdrobească în ou pe Lenin aici; dar ceea ce d-sa zdrobește în fașe nu este Lenin, ci sînt libertățile publice ale acestui popor... Noi, d-lor, nu ne temem de pumnul parfumat al d-lui Argetoianu, căci acest pumn cînd va încerca să izbească în popor, se va sfărîma de dinsul ca de o piatră”.

Confruntările care au loc în Parlament merită reținute și pentru că ele aduc unele date relevante pentru întregirea profilului moral al lui C. Argetoianu, principal inițiator, cum am văzut, al măsurilor îndreptate împotriva clasei muncitoare și a partidului său revoluționar. Luînd cuvîntul în ședința Camerei Deputaților din 2 iunie, N.D. Cocea creionează astfel portretul ministrului de interne de

atunci: „Cunosc pe C. Argetoianu de mult timp; îi cunosc casa, casa d-sale este ca a unui burghez, d-sa este un om care primește bine, trăiește larg... o casă cu gust, cu covoare orientale, tablouri, divanuri, vase pline de flori, casa d-lui Argetoianu nu este casa unui apostol... nici a unui patriot. Îl cunoașteți, l-ați văzut aici pe omul acesta gras și umflat omul acesta care n-are nici o convingere de nici un fel, nici reacționară, nici democratică... În orice caz, cînd d. Argetoianu vorbește de patriotism, cuvîntul acesta sună rău în gura unui om care e sceptic și care nu crede în nimic... D. Argetoianu, neavînd la îndemînă decît aceste două argumente, argumentul primejdiei pe care o constituie comuniștii și argumentul patriotismului în care d-sa nu crede, tot echilibrul acesta al argumentării și al discursului său cade de la sine. Și atunci ce rămîne din tot discursul d-lui Argetoianu? Rămîn două fapte care pentru vremea noastră democratică sînt echivalente cu două crime sociale și politice.

D. Argetoianu păcătuiește în politica d-sale și aici nu mai e vorba de comuniștii arestați, nu mai e vorba de deputați, colegii noștri care sînt ținuți de 4 săptămîni în închisoare, ci e vorba de întreaga politică a guvernului al cărui prim reprezentant e d. Argetoianu; e politica aceasta de teroare în toată țara”.

A urmat procesul din Dealul Spirii, încheiat prin amnistierea celor arestați, ceea ce a însemnat o mare înfrîngere pentru cercurile reacționare care-l pusese la cale și o afirmare în fața întregii opinii publice a dreptății pentru care se țineu Congresul din mai 1921.

La sfîrșitul secolului trecut, unii „ideologi” ai claselor dominante declarau cu emfază: „Socialismul este o plantă exotică în România!”. Patru decenii mai tîrziu, un alt reprezentant al acestor clase, C. Argetoianu, își asigura colegii din guvern că „s-a terminat cu comunismul în România!” Istoria a făcut ca lucrurile să se petreacă exact invers decît au prevăzut acești „profeți”. Socialismul s-a dovedit nu „o plantă exotică”, ci un stejar viguros, cu rădăcini adînci în solul românesc. Cît privește partidul comunist, el nu numai că n-a părăsit scena istoriei, ci, continuînd într-o nouă etapă istorică, lupta mișcării socialiste și muncitorești din România, trăgîndu-și seva din experiența și învățămintele luptei îndelungate desfășurate de poporul nostru pentru realizarea marilor sale idealuri de libertate și dreptate socială și națională, de progres și civilizație, și-a cucerit în cele peste șase decenii scurse de la Congresul din mai 1921 — prin politica și activitatea sa revoluționară, prin lupta și jertfele sale — cei mai trainici loc în inima și în istoria poporului român.

„Mileniul întunecat” — o mistificare

Prof. univ. dr. VASILE DRĂGUȚ

— Între aparițiile editoriale remarcabile ale anului 1982, lucrarea Artă românească — tipărită în două volume, în excelențe condiții grafice, de Editura Meridiane — ocupă un loc de primă însemnătate, atît prin temă tratată, cit și prin interpretarea unitară a fenomenului artistic românesc, privit de-a lungul vremurilor. Răspunzînd interesului pe care mai mulți cititori al revistei l-au manifestat față de această lucrare, ce oferă semnificative mărturii despre combaterea teoriilor privind așa-zisul „mileniu întunecat”, ne-am adresat prof. univ. dr. Vasile Drăguț, autorul primului volum al lucrării, cu rugămintea de a ne vorbi despre principalele coordonate ale creației artistice românești.

— Lucrarea a fost realizată în două volume. Primul, al cărui autor sînt, acoperă întreaga dezvoltare a artelor plastice din țara noastră, din cele mai vechi timpuri pînă în zorii secolului XIX. Cel de-al doilea volum, semnat de criticul de artă Vasile Florea, se ocupă de arta modernă și contemporană românească din sec. XIX și XX.

În ceea ce privește primul volum, trebuie să subliniez că el a fost conceput nu ca o expunere liberă a fenomenului de artă, ci ca o demonstrație perpetuă a unor realități, și anume: fenomenul de continuitate, de permanență și de originalitate în opera creatoare a poporului român. În același timp, am urmărit să demonstrez capacitatea de asimilare a poporului nostru, care, aflat la înfrîngerea marilor civilizații europene, nu a rămas niciodată străin de inovațiile acestora ci, dimpotrivă, le-a absorbit cu promptitudine, știind totodată să le dea o înfățișare originală, expresie a propriului său mesaj de frumusețe, mesaj prin care românii se așază cu cinste în istoria culturii și artei umanității.

— Esențial pentru cercetătorul fenomenului artistic este, desigur, ceea ce este original, authton, ceea ce ne exprimă pe noi și ideile-permanență ale istoriei noastre naționale.

— În această direcție, lucrarea a ținut să scoată în relief adevărul că fiecare operă de artă, de la cea mai mică pînă la cea mai mare, poartă în sine o încărcătură de informații de interes istoric și reușește, uneori, să suplinească absența documentelor scrise, a documentelor de arhivă care, așa cum se știe, pentru o lungă perioadă de timp, în țara noastră sînt reduse la număr. S-a vorbit multă vreme în istoriografia mai veche despre așa-zisul „mileniu întunecat”; dacă stăruim cu atenție în fața materialului artistic, sporit în ultima vreme cu concursul cercetărilor arheologice, constatăm că formula „mileniu întunecat” este un neadevăr. În realitate, între perioada de început a poporului nostru și perioada de afirmare în cadrul unor state independente nu există un hiatus. Dimpotrivă, întregul teritoriu al țării poartă amprenta indelebilă a actului creator, ex-

primat fie sub forma obiectelor ceramice, fie sub forma obiectelor de podoabă sau chiar a unor construcții cu caracter monumental.

— Așadar, într-o accepțiune mai largă, opera de artă poate fi un important izvor de informare istorică; ne puteți da un exemplu?

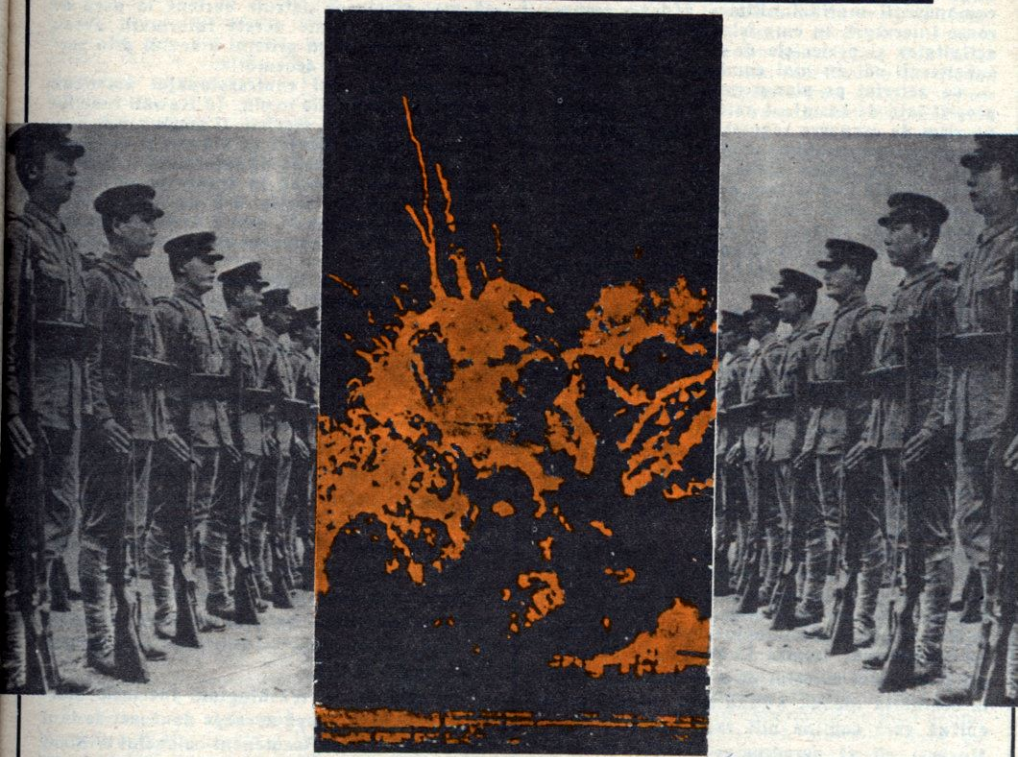
— Desigur, așa-numita ceramică de Dridu¹ nu a făcut pînă în prezent obiectul unei analize din punct de vedere al originalității, al expresiei formale; cercetată numai de arheologi care, firește, au știut să pună în evidență calitățile ei de ordin documentar, ceramica Dridu se constituie și într-un argument în planul artelor. La Strei-Sîngeorgiu² se păstrează o ctitorie străveche, datînd de la începutul sec. XII, ctitorie în care recunoaștem nu numai un act de creație, dar, înainte de toate, existența unui cadru economic, politic și social capabil să dea la iveală un monument reprezentativ, pentru că, să nu uităm, nici o operă de artă nu apare ex nihilo, ea exprimă întotdeauna o realitate complexă și trebuie să avem răbdare să descifrăm, prin intermediul operelor de artă păstrate, care este acea realitate.

Pe de altă parte, am încercat să fac dreptate și artiștilor noștri uitați. Multă vreme s-a „bătut monedă” pe ideea anonimatului absolut al măsturilor noastre de odinioară. Or acesta este un neadevăr; cunoaștem nume de meșteri români încă din sec. XIV și mi se pare că este o datorie a noastră să amintim, ori de cîte ori este prilejul, numele unor pictori ca Teofil de la Strei-Sîngeorgiu, Mihul de la Crișul Alb, Grozile de la Strei—foarte activi în sec. XIV; numele unor calligrafi și miniaturisti ca Gavril Uric ori Nicodim, autorul celebrului portret al lui Ștefan cel Mare din *Evangheliul de la Humor* și lista de nume ar putea fi continuată, demonstrînd că și la noi, ca în toate țările de mare cultură europeană, poziția artistului era recunoscută și apreciată. Prin inițiativa unor mici ctitori din mediul rural și urban al țărilor române, prin strădania nenumăraților meșteri de țară, s-a realizat o adevărată unitate a culturii noastre, confirmîndu-se și în acest fel ceea ce spunea mai de mult Nicolae Iorga, și anume că „unirea noastră din 1859 s-a dovedit a fi atît de trainică și la fel ca marea unire din 1918, tocmai pentru că ele răspundeau unui adevăr și fuseseră precedate cu secole înainte de o unitate în spirit a poporului român”, unitate pe care o putem urmări din aproape în aproape cu ajutorul operelor de artă încă din sec. XIV. Mi se pare că acesta este în fond telul cel mai important al cercetărilor noastre: acela de a evita aspectul mozaicat pe care odinioară îl îmbrăca prezentările de artă veche românească și de a releva unitatea ei de fond — o unitate profundă; temeinică și semnificativă.

Interviu realizat de
Ioan Ion DIACONU

¹⁻² Magazin istoric, nr. 2/1981; 9/1975.

DRUMUL SPRE PEARL HARBOR (IV)

Am întrerupt în numărul, trecut relatarea profesorului Gordon W. Prange. În zori, dormeam, la începutul anului 1941, când amiralul Husband E. Kimmel a fost numit comandantul-șef al flotei din Pacific, iar generalul Walter C. Short a trecut în fruntea așa-numitului „sector hawaiian” — trupele terestre din arhipelag.

Să vedem, pe scurt, cum se prezenta situația la marea bază navală americană pe frontul pe care războiul izbucnise — și în Pacific — înainte de a se trage primul foc de armă — frontul din umbră al spionajului și contraspionajului.

Principala agentură niponă de informații din Hawaii o reprezenta consulatul general japonez de la Honolulu — portul de pe insula Oahu, care era și capitala arhipelagului. Încă din mai 1940, viceconsulul general, Otojiro Okuda, transmitea — în cod, dar prin liniile obișnuite ale companiilor telegrafice comerciale —

Primejdiile Portocalei

GORDON W. PRANGE

Ministerului de externe de la Tokio toate datele referitoare la mișcările de nave americane, pe care le culegea din... presa locală. Curînd însă superiorii săi nu s-au mai mulțumit cu atât și au cerut informații mai „de primă mînă”. Atunci, Okuda l-a trimis pe casierul consulatului, Kōhichi Seki, la Pearl Harbor, care se afla doar

la vreo 11 km de sediul reprezentanței diplomatice. Evitînd cu grijă cele cîteva zone interzise din punct de vedere militar, Seki pătrundea cu un taxi în port și, fără să se dea jos din mașină, își nota mental toate navele intrate sau plecate din radă. Înapoiat la consulat, el își redacta raportul, care era apoi transcris în cod și expediat în Japonia.

Trebuie spus că măsurile de securitate, extrem de superficiale, pe care le luau americanii făceau extrem de facilă activitatea spionilor. Exact în ziua de 5 februarie 1941, cînd generalul Short a sosit în Hawaii, ziarul

Star-Bulletin, din Honolulu, publica pe prima pagină un titlu cu litere de-o șchioapă: Principale nave ale flotei au ieșit la manevre în larg. Ca și cum atât nu ar fi fost de ajuns, comandanții marinei militare dădeau numeroase interviuri, în care își expuneau pe larg activitatea și proiectele de viitor. Kimmel și subalternii săi au mai comis și un alt păcat — de neiertat pe planul proiectării secretelor proprii față de inamicul potențial: au adoptat un ritm de manevre regulat, rutinier, pe care l-au menținut neschimbat în tot cursul anului 1941. Okuda putea așadar să transmită la Tokio: „Flota iese în larg pentru o săptămână de manevre, după care se reîntoarce la Pearl Harbor, unde rămâne de asemenea o săptămână. În fiecare miercuri, navele care au stat în rădă iau locul celor care au plecat pe ocean și viceversa“.

În martie, consulatul a primit întăriri în persoana lui Takeo Yoshikawa, un agent secret special instruit, pe care îl trimisese personal căpitanul Bunjiro Yamaguchi, șeful adjunct al secției de informații din statul major al marinei nipone. Timp de patru ani, Yoshikawa învățase pe dinafară toate caracteristicile navelor de război americane, se perfecționase în limba engleză și deprinsese meșteșugurile necesare unui spion, inclusiv capacitatea de a se deghiza în așa fel încât devenea de nerecunoscut.

Activitatea noului agent nu a avut nimic spectaculos într-însa, fiind totuși de o remarcabilă eficiență. Folosind același taxi ca și Seki, el s-a împrietinit cu șoferul, un japonez născut în Hawaii și avind cetățenie americană, pe care l-a transformat treptat în complicele său. Cei doi și-au făcut obiceiul de a se duce împreună la ceainăria niponă Shundro-ro, situată pe o colină care domina atât rada portului Pearl Harbor, cât și aerodromul militar Hickam Field. Cu ajutorul unui telescop, adus acolo piesă cu piesă, Yoshikawa a putut urmări în voie, zile de-a rindul, venirea și plecarea navelor, ca și decolările și aterizările de avioane. Sub pretext că schifează peisajul, el a făcut de asemenea planuri foarte precise ale docurilor, antrepozitelor, hangarelor etc.

Pe măsură ce treceau lunile, Yoshikawa și-a extins aria de investigații. Trăvestindu-se în țăran, el a străbătut culturile de trestie de zahăr de pe dealurile Aiea, de unde avea o admirabilă vedere spre baza de submarine. De asemenea, el s-a dus la Pearl City, la nord-vest de Pearl Harbor, de unde a făcut o constatare deosebit de importantă: navele erau ancorate perechi, astfel că un atac cu torpile dinspre mare nu o putea atinge decât pe cea situată în exterior, cealaltă nefiind vulnerabilă decât unor lovituri venite pe calea aerului.

Procedind cu răbdare și meticulozitate, Yoshikawa a mai descoperit că, în a doua jumătate a anului 1941, navele au început să

se întoarcă în port simbelele și duminicile, chiar dacă asta însemna întreruperea săptămânii de manevre în larg. Și tot de prin vara lui 1941, el a observat că americanii au renunțat să mai efectueze patrule aeriene la nord de insula Oahu. Toate aceste informații aveau să-și joace rolul cu prilejul atacului prin surprindere de la 7 decembrie.

Bineînțeles, nici contraspoianul american nu stătea cu miinile în sân. În Hawaii funcționau trei asemenea servicii. O secție a F.B.I.-ului, condusă de Robert L. Shivers și alcătuită din 25 oameni; secția de informații a Districtului 14 naval, avind în frunte pe căpitanul Irving Mayfield; secția G-2 de informații a „sectorului hawaian“, deci a forțelor terestre, sub comanda locotenent-colonelului George W. Bicknell.

Cei trei șefi se întruneau în fiecare zi de marți a săptămânii, colaborând într-o armonie destul de rar întâlnită la serviciile secrete americane — „surori“, dar și rivale. Din păcate, conlucrarea lor nu a dat rezultatele scontate, deoarece a întâmpinat numeroase obstacole, de ordin mai ales birocratic. Astfel, tentativa lor de a obține copii ale mesajelor trimise de consulatul general japonez la Tokio s-a izbit de refuzul net al companiilor telegrafice: ele au invocat o lege din 1934, menită să „ocrotească interesele clientului“, împiedicind „dezvăluirea unor secrete de care ar putea să se folosească concurența“. Companiile au aplicat cu strictețe litera legii, chiar dacă, în cazul de față, „concurența“ se confunda cu apărarea națională a S.U.A.

În schimb, la Washington, lucrurile mergeau mai bine. După aproape douăzeci de luni de muncă intensă, locotenent-colonelul William F. Friedman, comandantul serviciului de informații al Corpului de transmisioniști, reușise să decrifice cel mai complicat sistem de cifru diplomatic al japonezilor — Purple („Purpura“). Prelucrarea datelor obținute astfel a căpătat numele de cod Magic. Eforturile depuse i-au provocat lui Friedman o gravă depresiune nervoasă, dar au permis americanilor să cunoască întreaga corespondență a Ministerului de externe nipon cu reprezentanțele lui diplomatice din toată lumea.

În schimb, codurile militare și, mai ales, cele navale ale japonezilor au rezistat cu mai mult succes decriptorilor de la Washington. Ordinele înalților comandanți terestri și navali de la Tokio nu erau totdeauna cunoscute de diplomații niponi, astfel că americanii au continuat să ignore planurile lui Yamamoto cu privire la Pearl Harbor.

După această scurtă incursiune pe „frontul invizibil“, să ne întoarcem, odată cu profesorul Prange, pe avanscena evenimentelor.

Temerile aviatorilor

Generalul-maior Frederick L. Martin sosise la Honolulu în ziua de 2 noiembrie 1940. Avea 58 ani, dar părea mai bătrîn, cîci se operase de un ulcer grav al stomacului. Preluînd postul de comandant al aviației militare din Hawaii, el era subordonat generalului Short, dar avea legătură directă și cu generalul H.H. Arnold, comandantul-șef al corpului aerian aparținînd armatei terestre. Să mai notăm că Martin era unul dintre cei mai încercați piloți americani ai epocii, avînd la activul său peste 2 000 ore de zbor.

Cu exact trei zile înaintea lui, la 30 octombrie 1940, venise în arhipelag omologul său pe plan naval, contraamiralul Patrick N.L. Bellinger. Acesta comanda apărarea aeriană a bazei navale de la Pearl Harbor și două regimente aeriene de patrulare pe ocean — toate avioanele respective aparținînd marinei militare¹. Bellinger era subordonat simultan unui număr de cinci superiori, dintre care doi la San Diego, pe coasta de est a Statelor Unite. În mod curent însă el depindea de contraamiralul Bloch, comandantul Districtului 14 naval.

De cum au debarcat în Hawaii, atît Martin cît și Bellinger au fost frapați de carențele pe care le prezentau grupările lor aeriene. La șase săptămîni după preluarea postului, Martin i-a scris lui Arnold pentru a-i atrage atenția asupra pericolului care pîndea cele trei aerodromuri existente pe insula Oahu, din cauza marii concentrări de avioane de pe fiecare din ele. Generalul cerea șefului său de la Washington să intervină pentru a i se permite rechiziționarea unor plantații de ananas și trestie de zahăr și transformarea lor în piste de decolare și aterizare. Solicitarea sa a rămas fără răspuns.

La rîndul lui, Bellinger s-a adresat amiralului Stark, șeful operațiilor navale, semnalfîndu-i că mijloacele pe care le avea la dispoziție erau mult

prea restrînse față de sarcinile ce-i reveneau. Cu o îndrăzneală rar întîlhită la cei de gradul său, el spunea pe sleau cîteva dureroase adevăruri celui ce conducea de fapt destinele marinei militare a Statelor Unite:

„Am constatat cu surprindere că aici, în insulele Hawaii, care constituie unul dintre cele mai importante avansposturi militare americane, dotarea este aproape nulă. Și cu cît trece vremea, cu atît vîd cît de sărăcăcioasă este această dotare... Regimentele de patrulare sînt alcătuite din avioane vechi și necorespunzătoare. Dacă Departamentul Marinei militare nu le va înlocui de urgență, va trebui să trag concluzia fie că situația din Pacific nu este atît de gravă cum mi s-a spus că ar fi, înainte de plecarea mea din țară, fie că nu se iau măsurile cele mai indicate în această direcție...”

La începutul lui martie 1941, amiralul Kimmel le-a ordonat lui Bloch, Martin și Bellinger să redacteze un plan de ripostă la un eventual atac asupra insulei Oahu și, implicit, asupra bazei de la Pearl Harbor. La conceperea planului, rolul lui Bloch s-a mărginit la unul de supervizare. Documentul a fost gata la 21 martie. El a intrat în istoria militară a S.U.A. (și este studiat și astăzi ca atare în colegiile și academiile militare americane) sub numele de „raportul Martin-Bellinger”. După cum se va vedea numaidecît, meritele lui în materie de previziune sînt cu totul ieșite din comun.

Într-un „sumar al situației”, cu care debuta raportul, cei doi comandanți de aviație remarcă:

„Un atac pe neașteptate împotriva navelor și instalațiilor navale de pe Oahu ar putea duce la blocarea capacității noastre de ofensivă în Pacificul de Vest pe o lungă durată... Portocala² are posibilitatea să trimită o grupare operativă rapidă, alcătuită din portavioane, însoțite de crucișătoare rapide... Forțele noastre aeriene, existente actualmente în Hawaii, nu sînt

capabile să susțină o patrulare adecvată..., care să ne protejeze împotriva unui raid prin surprindere, executat de escadrile decolînd de pe portavioane. Mai mult decît atît, forțele noastre aeriene nu sînt capabile nici să constate din vreme apropierea unei grupări operative venînd din Pacificul de Vest”.

În continuare, raportul lui Martin și Bellinger anticipa, cu o exactitate aproape de necrezut, modul cum s-a desfășurat atacul de la Pearl Harbor, prevăzînd chiar că el „va avea loc fără să fie precedent obligatoriu de o declarație de război”. Cei doi autori ai raportului au relevat pînă și faptul că „cel mai propice moment al zilei pentru agresori ar fi în zori, cu puțin înainte de a se lumina de ziua”. În concluzie, ei făceau o serie de recomandări, insistînd cu deosebire asupra necesității de a se spori numărul de avioane și de echipaje, astfel ca „să putem executa zilnic patrulare aeriene deasupra mării, în toate direcțiile”.

Washingtonul a primit bine raportul, elogiîndu-i pe autori. Serviciul de informații al marinei militare a adăugat un element prețios la pronosticurile lui Martin și Bellinger: „Din experiența de pînă acum, rezultă că puterile Axei își încep adesea activitatea pe un front nou în zilele de sîmbătă, duminică sau de sărbători naționale — lucru care trebuie adus la cunoștința comandanților tuturor districtelor navale”.

În ciuda acestor avertismente, americanii considerau Hawaiiul ca o fortăreață inexpugnabilă. O protejau imense întinderi de apă de jur-împrejur, o garnizoană de 25 000 soldați și avansposturi îndepărtate (Midway la 2 100 km, spre nord-vest, Wake, la aproape 1 800 km spre vest, Palmyra la 1 850 km spre sud etc.). La Pearl Harbor se aflau, în permanență, 6-8 cuirasate, 2-3 portavioane, numeroase crucișătoare grele și ușoare, zeci de distrugătoare, submarine, culegătoare de mine ș.a.m.d. Cotidianul *Honolulu Advertiser* scria, la 1 februarie 1941: „Dacă a existat vreodată o flotă gata pentru orice even-

¹ Reamintim că, la acea vreme, forțele armate ale Statelor Unite nu dispuneau de o aviație militară constituită ca armă de sine stătătoare.

² Nume de cod sub care era desemnată Japonia în limbajul militar american.

tualitate și capabilă să înfrunte orice primejdie, tot nu se poate compara cu cea de care dispune acum Unchiul Sam la Pearl Harbor!"

În cancelariile diplomatice

Pe la mijlocul lunii aprilie 1941, planul lui Yamamoto — atacul prin surprindere al bazei de la Pearl Harbor — a început să se concretizeze, devenind obiect de studiu și pregătire pentru cîteva eșaloane superioare din comandamentul japonez.

Prima măsură importantă a marcat o veritabilă revoluție în gîndirea strategică niponă: organizarea așa-numitei Flote 1 aeriene. De fapt, era vorba de aducerea, în cadrul uneia și aceleiași unități operative, a trei din cele patru escadre de portavioane — 1, 2 și 4. Se adunau astfel laolaltă cinci portavioane — Akagi, Kaga (26 900 tone fiecare), Soryu, Hiryu (20 000 tone fiecare) și Ryujo (la acesta din urmă s-a renunțat, pînă la urmă, deoarece era prea mic și prea lent) —, dispunînd de un total de 200 avioane.

Tot în aprilie, amiralul Osami Nagano a devenit șeful statului major general al marinei de război japoneze. Ca și Yamamoto, el studiasă la universitatea Harvard, vorbea fluent engleza și petrecuse cinci ani în Statele Unite. La 62 ani, era cel mai bătrîn ofițer activ din marină și pierduse

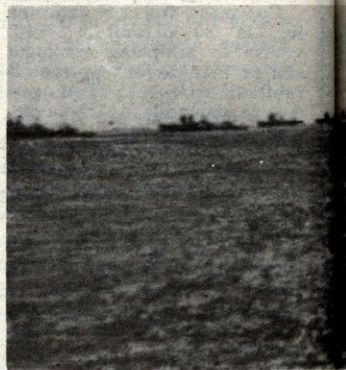

În vreme ce la Washington, diplomații niponi (pe fotoliu ambasadorul Nomura) simulează cea mai deplină cordialitate în relațiile cu omologii lor americani (stînga)... sub comanda amiralului Nagumo (sus)... navele militare nipone pornesc spre Pearl Harbor

În p. 45: pentru a-și realiza planurile militariste, Japonia mobiliza în 1941 cinci milioane oameni

problema aprovizionării cu carburant în largul mării, în care flota niponă nu avea nici o experiență. Nagumo s-a pronunțat categoric împotriva proiectului și a rămas adversarul lui pînă în ultima clipă, chiar și după ce Yamamoto a luat decizia irevocabilă de a-l traduce în practică.

În acest timp, pe frontul diplomatic, evenimentele își urmau și ele cursul. La 12 februarie 1941, amiralul în retragere Kichisaburo Nomura, noul ambasador japonez la Washington, și-a făcut vizita de prezentare la secretarul Departamentului de Stat, Cordell Hull. Cu nouă

cîte ceva din elanurile care îl caracterizaseră pînă atunci, tinzînd spre o oarecare prudență în operațiile pe care le iniția. De aceea, cel puțin la început, mulți dintre colaboratorii săi au tratat cu reticență proiectul de atac asupra bazei de la Pearl Harbor. După părerea lor, avioanele implicate în această acțiune ar fi fost mai utile pentru ofensiva împotriva „regiunilor sudice” — Hong-Kong, Singapore, Indile olandeze și Filipinele.

Totuși, încetul cu încetul, ideea a început să-și facă loc. La comanda Flotei 1 aeriene a fost numit viceamiralul Chuichi Nagumo. Cînd a aflat de planul lui Yamamoto, Nagumo a crezut mai întîi că era o glumă, apoi rodul unei minți nu tocmai întregi. Numai gîndul că va trebui să navigheze, pe o distanță și o durată atît de mari, lăra a fi detectat de americani, i se părea o nebulie. La aceasta, se adăuga

ani în urmă, asistînd la o paradă militară în Shanghaiul recent invadat, Nomura fusese grav rănit de o grenadă aruncată de un patriot chinez. Salvat cu mare dificultate, își pierduse vederea la un ochi și își schiopăta de un picior. În ciuda unei bogate cariere navale, el era un adversar hotărît al războiului. Ambasada nazistă la Tokio îl detesta și făcuse tot ce-i stătea în putință pentru a împiedica numirea lui în diplomație.

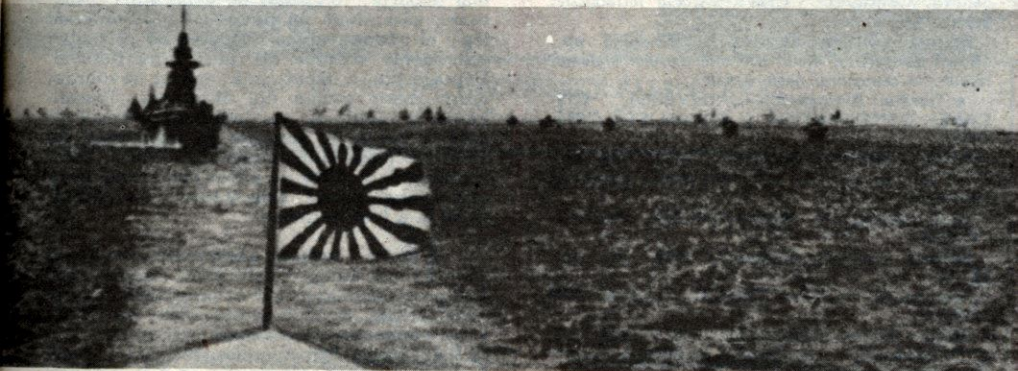
Peste două zile, Nomura și-a prezentat scrisorile de acreditare președintelui Roosevelt. Acesta l-a primit cu multă amabilitate, dar l-a prevenit că tendințele expansioniste spre sud ale Japoniei îi dădeau mari preocupări și a subliniat că „un război nu ar aduce nimic bun, ci numai daune foarte mari celor două țări”.

Există toate motivele să credem că Nomura nu a știut

nimic de planul lui Yamamoto. Militaristii de la Tokio nu își puneau diplomații la curent cu proiectele lor agresive decât atunci când aveau perfectă încredere în fanatismul lor — ceea ce nu era cazul cu Nomura. Acesta nu a știut nimic nici despre discuțiile purtate, între 27 martie și 4 aprilie, la Berlin, de ministrul de externe Matsuoka cu Hitler și Ribbentrop. Acesta din urmă a insistat ca japonezii să atace, cât mai curînd, baza britanică de la Singapore, în speranță ca deschiderea unui nou front în Extremul Orient va slăbi considerabil pozițiile Angliei în Europa și Africa

Din păcate, se pare că Nomura, care nu a fost însoțit la această întrevvedere de un translator, nu a sesizat foarte bine toate nuanțele celor spuse de Hull. În orice caz, el nu a transmis cele patru puncte la Tokio decât în ziua de 8 mai. Între timp, sesizat de agenți ai Abwehr-ului în timpul sederii sale la Berlin, Matsuoka l-a prevenit pe Nomura că „e aproape sigur că americanii descifrează mesajele noastre diplomatice în cod”. Deși alarmat, ambasadorul a răspuns, cu calm și demnitate, că ia toate măsurile de precauție necesare și că nu se simte vinovat cu nimic. Mai mult,

decryptat codul *Purple*. Nu se știe ce l-a îndrituit să ajungă la această concluzie. Dar marele mister, care a rămas neelucidat pînă în ziua de astăzi, este de ce nu și-au schimbat japonezii codul, în ciuda bănuielilor din ce în ce mai mari pe care le aveau. O posibilă explicație este că, așa cum, pe anumite planuri, americanii îi subestimau pe ei, niponii își subestimau de asemenea adversarii într-o serie de domenii, inclusiv cel al criptologiei. Fapt e că Washingtonul a continuat să le citească textele și să le cunoască intențiile, dar, paradoxal, nu s-a ales cu nici un avantaj concret

de Nord. Matsuoka a salutat ideea cu mult entuziasm aparent — ca și cum la Tokio nimeni nu s-ar fi gîndit vreodată la un lucru ca acesta —, dar s-a ferit să-și ia vreun angajament precis. La înapoiere, Matsuoka s-a oprit la Moscova, unde a semnat, la 13 aprilie, un pact de neagresiune cu U.R.S.S.

Trei zile mai tîrziu, Cordell Hull i-a oferit lui Nomura, ca bază de negocieri, patru principii care aveau să devină repede celebre de o parte și de alta a Pacificului:

1) Respectul suveranității și integrității teritoriale a tuturor statelor.

2) Neamestecul în treburile interne ale nici unei țări.

3) Egalitatea deplină între state, inclusiv în domeniul comerțului.

4) Renunțarea la agresiune ca mijloc de modificare a situației în Extremul Orient.

el a cerut să i se furnizeze exemple de mesaje deciptate, ceea ce era o formă politicoasă de a-și exprima înofensiva față de autenticitatea informației.

În schimb, americanii care lucrau la *Magic*, descifrînd codul *Purple*, au intrat în panică. Pentru a evita orice indiscreție capabilă să-i confirme pe japonezi în ideea că ar trebui să-și schimbe codurile, șefii serviciilor militare de informații au recurs la măsuri care frizau comicul. De pildă, ei au decis ca nu numai Departamentul de Stat, dar nici măcar președintele Roosevelt să nu mai primească vreun text complet al unui mesaj deciptat! Bineînțeles, interdicția a fost ridicată peste cîteva luni.

La 20 mai, Nomura a recunoscut, într-o telegramă adresată superiorilor săi de la Tokio, că s-ar putea, într-adevăr, ca americanii să fi

de pe urma acestui lucru.

La mijlocul lui mai, Matsuoka a răspuns propunerilor lui Hull. În esență, Tokio își reafirma solidaritatea cu puterile Axei, „recomandînd” Statelor Unite să pună capăt ajutorului acordat Angliei și să „coopereze cu Japonia pentru o grabnică restabilire a păcii în Europa”. În limbaj simplu, aceasta însemna omologarea tuturor cuceririlor hitleriste pe continent. Cu aceeași suavă perfidie, Matsuoka cerea ca S.U.A. să impună Chinei o pace negociată cu Japonia și „să asigure, împreună cu aceasta, independența Filipinelor”.

Era limpede că militaristii de la Tokio nu aveau nici cea mai mică dorință de a-și frîna sau măcar încetini expansionismul.

CARTI SOSITE LA REDACTIE

● **Mircea D. Matei, Emil I. Emandi — HABITATUL MEDIEVAL RURAL DIN VALEA MOLDOVEI ȘI DIN BAZINUL ȘOMUZULUI MARE.**
Editura Academiei, București, 1982, 196 pp., 27 lei: *mărturii arheologice din sec. XI-XVII.*

● **MARI FIGURI ALE DIPLOMAȚIEI ROMÂNEȘTI. NICOLAE TITULESCU** (colectiv de coordonare: Aurel Duma, Dumitru Aninoiu, Vasile Șandru, Constantin I. Turcu; studiu introductiv: Ștefan Andrei).
Editura politică, București, 1982, 308 pp., 18 lei: *culegere de studii dedicate marelui diplomat român, la centenarul nașterii sale.*

● **Tiberiu Avramescu — „ADEVERUL”, MIȘCAREA DEMOCRATICĂ ȘI SOCIALISTĂ (1895-1920).**
Editura politică, București, 1982, 428 pp., 21,50 lei: *un sfert de secol din istoria gazetăriei românești.*

● **E. Gluck, Al. Roz — ARADUL MUNCITORESC.**
Editura politică, București, 1982, 308 pp., 15 lei.

● **Mihai D. Drecin — BANCA „ALBINA” DIN SIBIU.**
Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1982, 234 pp., 22,50 lei: *istoricul unei instituții naționale a românilor transilvăneni (1871-1918).*

● **Ion Albușteu — ZONA TURISTICĂ PORTILE DE FIER.**
Editura Sport-Turism, București, 1982, 184 pp., 28 lei.

● **DRUMURI ȘI ZĂRI** (coordonator Ștefan Cazimir).
Editura Sport-Turism, București, 1982, 430 pp., 26 lei: *antologie a prozei române de călătorie cu texte, între alții, din Dinicu Golescu, M. Kogălniceanu, Nicolae Iorga, Radu D. Rosetti.*

● **Anastasia Tvetava — AMINTIRI** (în românește Ecaterina Șişmanian).
Editura Univers, București, 1982, 608 pp., 31 lei: *Rusia anilor de început ai secolului douăzeci, evocări din care revista noastră a publicat în avangardă în nr. 12/1980.*

● **Florea Firan, Alexandru Firescu — CRAIOVA.**
Editura Sport-Turism, București, 1982, 192 pp., 19,50 lei.

● **G. Mihăescu, E. Fruchter, C. Manolescu — TIRGOVIȘTE.**
Editura Sport-Turism, București, 1982, 168 pp., 16 lei: *monumente ale istoriei trecute și prezente din două străvechi așezări românești.*

● **COMMISSION INTERNATIONALE D'HISTOIRE MILITAIRE. ACTA. BUCHAREST 10-17 VIII 1980.**
București, 480 pp.: *lucrările colocviului de istorie militară, care a avut loc la București în cadrul Congresului XV internațional de științe istorice.*

1848 — O REVOLUȚIE A LIBERTĂȚII NAȚIONALE

(Urmare din p. 3)

pe voinicii pandurii, pe braviu dorobanți, cu ce bucurie, cu ce entuziasm vor să scape țara lor... Vază lumea întreagă cine este popoul român și cum știe el să fie în veci liber, când odată a spart lanțurile tiraniei și ale robiei! Dincolo de munți, rezistența armată avea să continue prin lupta neînfrăcată a moților, avându-l în frunte pe Avram Iancu, „Craiu Munților”, acela care avea să declare mai târziu că: „Unicul dor al vieții mele a fost să-mi văd națiunea fericită, pentru care, după puteri, am lucrat pînă acum”.

Marile idei ale revoluției aveau să rodească mai departe; rod cules de generațiile următoare, căci nimic nu putea înfrînge procesul legitim al istoriei, nimic nu putea aduce înapoi orînduilele strîmbe ale unei lumi desuete. Poporul, ce a făcut și a apărut revoluția, acest popor român din Muntenia, Transilvania și Moldova, va desăvîrși procesul pe care el însuși îl începuse în primăvara lui 1848, căci așa cum spunea Ion Ghica, „deșteptarea de la 1848 nu a fost opera unui grup sau a unui partid. Cugetătorul și organizatorul ei a fost națiunea”.

Istoria avea să adevărească, la foarte scurt timp, valabilitatea ideilor politice progresiste avansate în programele pașoptiste. Astfel, la 24 ianuarie 1859, istoria inscria momentul de maximă importanță istorică al Unirii Principatelor, rezultatul luptei întregului popor, act politic ce a pus bazele statului național modern român. Peste doar două decenii, prin lupta și jertfa întregii națiuni române era cucerită, pe glorioasele cîmpuri de luptă ale anului 1877, independența deplină de stat a României. Idealul unității naționale, țelul și gîndul cel mai scump al revoluționarilor de la 1848, „grandioasă frăție care să se întindă peste toate părțile României”, așa cum se dorea în proclamațiile pașoptiste, avea să se împlinească în memorabilul an 1918 prin încheierea procesului de făurire a statului național român unitar.

Încă de la începuturile ei, mișcarea muncitorească socialistă, prin militanții ei, a apucat, în întreaga măreție, revoluția pașoptistă, aportul ei fundamental la crearea unei Români unite, libere și independente.

Astăzi, pe pămîntul României socialiste, sîntem martorii împlinirii idealurilor scumpe generației pașoptiste, sîntem martorii acelei „grandioase frății care se întinde peste toate părțile României”, acum cînd întregul popor — români, maghiari, germani și de alte naționalități — traduce în viață prevederile Congresului XII și ale Conferinței Naționale a Partidului, în drumul dezvoltării multilaterale a României socialiste spre noi culmi de progres, pentru bunăstarea și fericirea întregii noastre națiuni.

ASA VĂ PLACE ISTORIA?

VIAȚA SCLAVILOR

ÎN IMPERIUL

BIZANTIN

Prof. dr. ANNA HADJINICOLAU-MARAVA,
Grecia

La 11 mai 330, împăratul Constantin I cel Mare (306-337) inaugura, cu mari festivități, noua capitală a Imperiului roman, dându-i numele său — Constantinopol. Construită pe locul unei antice colonii grecești, Byzantium, situată pe țărmul european al Bosforului, la jumătatea drumului dintre Marea Mediterană și Marea Neagră, „Noua Romă” se afla la răscrucea mai multor lumi: europeană și asiatică, antică și renescentistă, păgînă și creștină.

Încă de la întemeierea sa, Imperiul bizantin, continuator al părții răsăritene a Imperiului roman, purta în sine, ca și celelalte imperii, germele propriei sale dispariții. Bizanțul încheia înăuntrul unor granițe artificiale un conglomerat de popoare, avînd, fiecare, tradiții și aspirații ce nu au putut fi înăbușite de despotismul basileilor născuți în camera de porfir a Palatului sacru. Imensul efort financiar impus de politica de cuceriri, corupția-aparatului administrativ, inegalitățile sociale au contribuit ca, în 1453, zidurile ce rezistaseră secole de-a rîndul asalturilor date de germani, huni, avari, slavi și arabi să se prăbușească în fața artileriei moderne a turcilor otomani. Ultimul Constantin (1448-1453) a căzut apărînd „Noua Romă” înălțată de primul Constantin.

În lucrarea intitulată *Recherches sur la vie des esclaves dans le monde Byzantin*, dr. Anna Hadjinicolaou-Marava se ocupă, așa cum arată și titlul, de un aspect mai puțin investigat al vieții sociale din acest imperiu, și anume de statutul sclavilor. „Într-adevăr — scrie în prefața cărții istoricul francez Rodolphe Guiland — una din trăsăturile cele mai surprinzătoare pe care le oferă civilizația bizantină este existența sclavagismului. În acest imperiu, în care influența Bisericii a fost atât de profundă, sclavagismul a subzistat pînă în ultima zi, pînă în 1453”. În pagini dense, uneori cutremurătoare, bazate pe cercetarea migăloasă a sute și sute de texte — istorice, hagiografice, literare, juridice etc. —, autoarea pătrunde în cele mai de jos straturi ale ierarhiei sociale, unde domnesc mizeria, foamea și suferința. Așa cum se subliniază în carte „etică” creștină, deși proclama egalitatea tuturor oamenilor în fața lui Dumnezeu, s-a dovedit suficient de abilă ca să furnizeze statului argumente ideologice pentru a justifica și menține înrobirea oamenilor de către semenii lor.

Traducerea prezintă cititorilor, momente din viața sclavilor în Imperiul bizantin. Titlul și substituirile aparțin redacției.

Acel loc denumit „Valea plingerii”

În epoca de apogeu a puterii bizantine (secolele VIII-XI), războaiele, schimburile comerciale și o serie de condiții interne au contribuit la creșterea, peste măsură, a numărului celor înrobiți.

Ca urmare a războaielor câștigate, în imperiu ajungeau mii de prizonieri, dintre care, cea mai mare parte îngroșau masa sclavilor. Cîteodată, prizonierii erau atît de mulți și atît de înalpați încît bizantinii nu-i voiau nici măcar ca sclavi. Pentru împărat nu era o problemă să scape de ei. Vasile I (867-886), înapoiindu-se cu armata sa dintr-o expediție în Asia și aducînd o pradă enormă, a ordonat ca o mulțime de prizonieri kurzi să fie masacrați, deoarece „nu voia să-i mai aibă pe cap și să se tot împiedice de ei”. G. Schlumberger, în lucrarea *Un împărat bizantin*, referindu-se la Nikephor II Phocas (963-969), învingătorul arabilor în Creta, îl citează pe istoricul arab Nowairi, care nota la vremea respectivă că „bizantinii au exterminat 200 000 oameni în Creta și au luat un număr egal în captivitate, îndeosebi femei și copii”.

Prin comerț, secondat de piraterie, se importa marfă omească de pe coastele Adriaticii și ale Mării Negre. Traficul se făcea în porturile Bizanțului sau în piețele orașelor. Constantinopolul avea tirgul lui de sclavi. Împăratul Theophil (829-842) a ordonat neguțătorilor de sclavi să-și vîndă marfa într-un anume loc din Constantinopol, pe care l-a denumit „Valea plingerii”. Și, într-adevăr, într-un astfel de loc, unde se vindeau oameni, încăpea multă durere. Ne putem imagina bărbați și femei, despărțiți de rude și prieteni, departe de țara lor, îmbrăcați în zdrențe, infometați, dîrdînd de frig, expuși la cel mai mizer tratament de către cumpărători. Despre felul cum se petreceau astfel de vînzări, ni s-a păstrat o relatare ceva mai tîrzie a clericului Vincent de Paul (1581-1660), care fusese vîndut de turci

în sec. XVII: „După ce ne-au despuiat la piele, ne-au legat pe fiecare cu cîte două funii, ne-au pus cîte o cămeșoaie scurtă de in... și ne-au mînat prin orașul Thumis [Tunis]... Neguțătorii au dat buzna să ne vadă și, așa cum fac cînd cumpără un cal sau un bou, ne deschideau gura să ne cerceteze dinții, ne pipăiau coastele, ne împungeau rănilor să vadă cît sînt de adînci și ne porunceau să mergem cînd încet, cînd mai repede,

ca vagabonzii, ca sălbaticii, ei care n-au fost niciodată așa, dar care au ajuns astfel datorită mizeriei și împinși de „nevoi”.

Prin Novela LIX¹, Leon VI cel Înțelept (886-912) a anulat orice act de autovînzare a indivizilor liberi, caracterizîndu-le drept acte de nebulie și lasitate. Dar, după perioade de foamete și mizerie, în ciuda decretelor imperiale, aceste vînzări au reapărut.

În. p. 51: prizonieri de război și...

s-o luăm la fugă, apoi să ridicăm greutăți și să ne luptăm ca să-și dea seama ce tărie are fiecare și alte o mie de brutalități”.

Printre cei săraci erau mulți care, spre a-și procura cele necesare traiului, se vedeau constrînși să se vîndă pe ei înșiși și pe copiii lor. „În epoca noastră, se spune într-o scriere a Sf. Grigore de Nyssa (c.340-c. 400), vedem un mare număr de oameni lipsiți de cele necesare traiului, de vatră, de casă. Acești sărmani au doar cerul drept acoperiș. Ca veșminte poartă niște ferfenițe, hrana le stă în mila trecătorilor, băutura, la izvoarele de unde se adapă animalele. Căușul palmei le este pahar, o cută a veșmintului le servește de pungă, dacă nu e cu totul zdrențuit. Genunchii strînși drept masă, pămîntul bătătorit drept pat. Trăiesc

Uneori, oameni liberi erau vînduți prin fraudă. *Plagiatori* se cheamă cei ce se îndeletniceau cu acest trafic oribil. Promițîndu-le tot felul de lucruri, ei îi ademeneau pe tineri și pe copii.

„Născut dintr-un pintec sclav”

O practică tot atît de inumană era aceea a cămătarilor care confiscau copiii datornicilor, dacă aceștia mureau înainte de a-și fi putut achita datoriile. Clericul Vasile cel

¹ În timpul domniei lui Leon VI a apărut eddul de legi *Basilicele*, cel mai important monument juridic bizantin. Acesta rezuma legislația lui Justinian și novelele - decretelor imperiale - succesorilor lui, adaptîndu-le realităților social-economice și politico-administrative.

Mare (329-379) a fost zguduit la vederea acestor copii duși în piața de sclavi: „Am văzut, mizerabil spectacol, copii de oameni liberi tirți în tirg pentru datoriile părinților”. Un decret din 294 al lui Dioclețian (284-305), a „interzis” ca copiii datornicilor să fie dați creditorilor din cauza datoriilor făcute de tatăl lor. Dar, în ciuda acestei interdicții, practica a dăinuit, deoarece Justinian (527-565) a condamnat, din nou, sechestra-

vindă copilul, nici să-l folosească drept sclav.

Ce se întâmpla cu copiii născuți de slave? Ei reveneau de drept stăpînilor mamelor lor. Acești copii nu aveau tată legitim, deoarece între sclavi nu existau căsătorii legale, iar legea nu recunoștea nici o legătură de rudenie între servitori. Dacă mama era eliberată, copilul născut înaintea eliberării sale rămînea sclav, „deoarece fusese născut dintr-un pîntec sclav”. Copiii năs-

potrivit; i-a dat o sumă mare de bani, 30 sclavi să-l servească și o cantitate considerabilă de veșminte și de tot felul de obiecte”.

Mai tirziu, după înscăunarea lui Vasile I, Danielis „a dorit să-l vadă pe basileu și să-și bucure bătrînețele cu o mare cinstire... S-a îndreptat către Capitală escortată de numeroși servitori. Deoarece era prea grasă ca să încapă într-o calească sau să se urce pe un cal, ori, poate, din extravaganta, pentru că fiind foarte bogată putea să-și permită acest lucru, s-a întins într-o litieră și a alege din 300 sclavi tineri și zdraveni, le-a ordonat s-o poarte pe umerii lor; așa a străbătut tot drumul. Zece sclavi duceau litiera schimbîndu-se, cu rîndul, între ei. A fost întîmpinată de basileu cu mare pompă, după tipicul primirii marilor și iluștrilor șefi de state; aducea cu ea daruri sumptuoase, neegalate pînă atunci de nici unul dintre regi pîgîni care încercaseră să cîștige bunăvoința basileilor: 500 sclavi, dintre care 100 erau eunuci frumoși. Căci, această bătrînă bogată știa că eunucii sînt întotdeauna bineveniți în palate, pe unde mișună mai mulți decît muștele, primăvara, într-un grajd”.

Çiftva ani mai tirziu, Danielis a murit, lăsîndu-l ca moștenitor pe Leon VI cel Înțelept, fiul lui Vasile I. La inventarierea averii defunctei, s-au găsit atît de mulți sclavi încît, cu autorizația împăratului, 3 000 dintre ei au fost pe loc eliberați.

Legi și canoane

Societatea bizantină se cristaliza, din ce în ce mai mult, în jurul marilor proprietari laici sau ecleziastici. Istoricul Kinnamos scria că cetățenii liberi intrau pe domeniile celor mari ca animalele în grota leului bolnav din fabula lui Esop; ele pătrundeau acolo dar nu puteau să mai iasă.

Nici mănăstirile n-au ezitat să-i aservească pe sărmanii care le cădeau în curse. „Călugării se poartă ca marii seniori împînși de lux și de viața ușoară să-i disprețuiască pe cei săraci, scrie Eustathios

...bătălie navală. Detalii împodobind un manuscris bizantin din sec. XI, aflat în colecțiile Bibliotecii Marciana, din Veneția

rea copiilor: „Am aflat — spune el — că această blestemată greșeală e comisă în mai multe locuri din imperiul nostru”. Mizeria din primele secole însă a făcut ca astfel de vînzări să fie tot mai dese.

Într-o pagină memorabilă, istoricul P. Allard, în lucrarea *Sclavii creștini*, citează un document ce conține lamentările unui tată obligat să-și vîndă odrasla: „Pe care dintre copiii mei îl voi vinde primul? Pe cel mare? Dar el mi-a dat înția dată numele de tată! Pe cel mic? Dar pe el îl iubesc cu mai multă duioșie! Unul cunoaște deja suferința; e înspăimîntat: durerea lui mă sfîșie. Celălalt nu are habar de ce se întîmplă: inocența lui mă înfioară”. Mai tirziu, legea a interzis cu desăvîrșire asemenea acte, specificînd că tatăl nu are dreptul nici să-și

cuți din stăpîni și sclave erau considerați sclavi, cu excepția copiilor de slave care trăiau pe lingă stăpîn pînă la moartea lui. Acestea erau eliberate împreună cu odraslele lor și aveau drepturi la moștenirea stăpînului.

Pentru a avea o idee despre numărul și rolul sclavilor aparținînd unui mare proprietar, amintim cazul unei văduve foarte bogate, Danielis, care deținea pămînturi întinse în Peloponez, și care din veniturile ei l-a finanțat pe Vasile I, ajutîndu-l să pună mîna pe tron. Trecînd prin Peloponez, viitorul împărat a fost invitat de Danielis, care îi prevedea deja destinul glorios. Aceasta l-a acoperit cu daruri, „întîr-un mod abil și inteligent — comentează un cronicar anonim —, ca și cînd ar fi semănat pe un teren fertil sperînd să recolteze mult mai mult la timpul

din Thessalonic. Ar face orice nu numai să-i despoaie pe săracii din jur de bordeiele și de petecul de pământ pe care le au, dar și să-i înrobească.

Prelatul Theodor de Studios a redactat, între 797 și 806, un regulament al mănăstirilor care interzicea călugărilor să posedă sclavi. Interdicția a avut un oarecare răsunet în societatea secolului VIII, dar apoi a rămas literă moartă. Mănăstirile nu au consimțit să renunțe la sclavi. Și cum ar fi fost posibil să renunțe? În sec. VIII-X, domeniul unei mănăstiri nu se deosebea cu nimic de acel al unui mare feudal.

Nu este de mirare că, atrași de bunăstarea monahală, un număr din ce în ce mai mare de oameni valizi și de tineri se călugăreau. Ceea ce aducea serioase prejudicii recrutării de militari. În 964, împăratul Nikephor II Phocas a promulgat o novellă faimoasă prin care interzicea... întemeierea de noi mănăstiri. Basileul menționa că cele existente erau deajuns și că dreptcredincioșii care doreau să le ajute puteau să le ofere „sclavi, boi, turme de oi și alte animale domestice”.

În Imperiul bizantin, creștinismul era religia oficială. Or, una din tezele fundamentale ale acestei religii proclama egalitatea tuturor oamenilor în fața lui Dumnezeu. Pe de altă parte, „Noua Romă” moștenise structura socială a Imperiului roman, în care sclavii dețineau un rol important în toate sectoarele vieții particulare și publice. Admițând, în principiu, că instituția sclavagismului contravine voinței Domnului, înaltele fețe bisericești au găsit și pus în circulație pasaje din Sfânta Scriptură, care le permiteau să justifice sclavia.

Dacă ținem seama că cea mai mare parte dintre canoanele bisericești au avut la bază decretale stabilite în concilii și că acestea se țineau sub auspiciile basileului, împărat și preot în același timp, nu trebuie să ne mire că legile civile semănau foarte bine cu respectivele canoane. Adevese, canoanele veneau să întărească legile. Așa s-a întâmplat, de exemplu, cu sclavii care, fu-

gind de cruzimea stăpînilor, căutau adăpost în mănăstiri, ascunzându-se sub veșmintul de călugări. Dar chiar mai înainte ca aceste fapte să fie interzise prin lege, canoanele i-au „afurisit” pe făptuși. În sec. IV, s-a conturat o mișcare ce ar putea fi numită anti-socială. Disprețuind lumea înconjurătoare și fără să îi pese de ordinea socială, episcopul Eustathios a provocat tulburări îndemnând oamenii să abandoneze viața publică pentru a duce o viață ascetică. Sclavii, ca și alți neorocești, au întreprins o posibilitate de a-și depăși condiția și nu au pregetat să se alăture schimnicilor. Ca urmare, începând cu al doilea pătrar al sec. IV, Conciliul de la Gangres, reprezentând Biserica oficială a statului, i-a excomunicat pe episcopul Eustathios și pe discipolii săi: „Blestemat să fie acela care, sub pretextul unor îndemnuri pioase, îi sfătuiește pe sclavi să-și abandoneze stăpînii și să nu-i mai slujească cu respect și bunăvoință”.

Nu este lipsit de interes nici acest extras din *Acta Sanctorum*: „Un sfânt din sec. IV, Teodor, avea puterea miraculoasă de a înălța sclavii cu legături invizibile, care făceau imposibilă orice fugă. Dacă în ciuda acestei precauții, conștind din rugăciuni, un stăpîn își pierdea totuși sclavul, îi rămânea posibilitatea de a se duce să doarmă o noapte pe mormîntul sfîntului. Acesta îi apărea în vis și îi arăta locul unde se ascunsese sclavul”. Fără doar și poate, dintre stăpîni și sclavi, Sf. Teodor îi prefera pe primii.

Data de 29 mai 1453, cînd Constantinopolul a fost cucerit de sultanul Mahomed II (1451-1481) a însemnat sfîrșitul Imperiului bizantin dar nu și sfîrșitul sclavagismului. Această practică odioasă a continuat să dăinuie, atît în Imperiul otoman cît și în alte părți ale lumii, pînă în a doua jumătate a sec. XIX. Abolirea sclaviei a marcat o cotitură esențială în relațiile interumane, dovedind, la nivelul istoriei, că numai în puterea oamenilor înșiși stă făurirea unor societăți mai drepte și mai bune.

Introducere și traducere
Ana Maria ȘERBĂNESCU

CLIO ANUNTA

Transilvania în 1594-1595

În colecția Bibliotecii Regale din Copenhaga se găsește un manuscris redactat în limba italiană, intitulat *Relazione della Transilvania*, avînd 17 pagini. El provine din vechia colecție de manuscrise regale.

Autorul a omis să dateze lucrarea, dar din context rezultă că este vorba de sfîrșitul anului 1594 sau începutul celui următor, întrucît relatările vizează desfășurările politice din Transilvania care au pregătit participarea acestei țări la luptele antitomane purtate de țările românești în 1595.

Se pare că avem de-a face cu originalul sau copia unui material care a servit pentru informarea curții daneze în aceste momente de răscruce ale politicii europene. Autorul definește cu aproximație așezarea Transilvaniei, apoi enumeră bogățiile țării, elogînd producția ei de cereale, abundența viilor și livezilor. Face, de asemenea, mențiuni despre salină, mine de aur și argint, precum și de alte metale. Notează că Mureșul reprezintă un curs de apă năvligabil.

Lucrarea amintește orașele Oradea și Cluj, iar despre Alba Iulia se spune că nu este un oraș prea mare. Cel mai frumos oraș este considerat Brașovul. Nu sînt uitate nici Sighișoara și Mediasul, subliniindu-se, totodată, mulțimea castelor și cetăților.

Referindu-se la locuitorii țării, autorul arată că cei mai numeroși sînt românii, care locuiesc în satele principelui și ale nobililor. Sînt poameni, de asemenea, secui, maghiari și sași. Despre români se mai arată că sînt urmașii romanilor, aparținînd credinței ortodoxe și vorbesc o limbă latină coruptă.

Din cuprinsul relatării rezultă că autorul textului avea informații și despre relațiile dintre feudali și lăbogi și răspîndirea Reformei în Transilvania.

O parte considerabilă a expunerii este dedicată situației politice. Din manuscris reiese că domnitorii Țării Românești și ai Moldovei, împreună cu principele Transilvaniei, erau aliați împotriva otomanilor.

Deosebit de interesante sînt referirile la răscoala antitomană din 1594 din Banat. Autorul știa că o delegație a răscoalărilor venise la Alba Iulia și ceruse un bun căpitan să munșii. Tînta lor principală era eliberarea Timișoarei, considerată ca avînd o deosebită importanță. De asemenea, documentul oferă date despre discuțiile purtate în consiliul principelui transilvan în legătură cu aceste probleme, fără să se fi luat însă hotărîri importante.

După cum se știe din alte surse, numai Mihai Viteazul le-a oferit bănășilor ajutor.

E. G.

¹ Magazin istoric, nr. 8/1976.

Un manuscris grecesc înedit din secolul XVII

GEOGRAFIA lui Teofil Coridaleu despre țările române

Printre recentele achiziții ale Filialei Călărași a Arhivelor statului se remarcă și un manuscris inedit, datînd de la mijlocul sec. XVII. Este redactat în grecește, pe hîrtie filigranată. După conținutul textului și filigran l-am datat, cu aproximație, ca fiind scris, cel mai tîrziu, la 1645.

Autorul manuscrisului este Teofil Coridaleu (1570-1646), unul dintre cei mai de seamă filozofi greci de factură neoaristoteliană. Născut la Atena, a învățat mai tîrziu la colegiul grecesc „St. Atanase” din Roma, ulterior fiind student la Universitatea din Padova, unde l-a avut profesor pe celebrul Cesare Cremonini. După susținerea doctoratului în științe la Padova, s-a întors în orașul natal, dedicîndu-se activității didactice în cadrul Universității ateniene, al cărei ctitor a fost. Aici și-a elaborat opera, concretizată în numeroase lucrări din cele mai diverse domenii. În jurul anului 1640, Teofil Coridaleu a tipărit Tratatul de geografie sau pămîntul și părțile sale, operă cunoscută și sub numele de Astrologia.

Lucrare de incontestabilă autenticitate, tratatul cuprinde opt capitole: 1) Despre axe și poli; 2) Paralele și sferile universului; 3) Cercuri care nu sînt paralele; 4) Zonele pămîntului; 5) Despre diferența dintre zi și noapte—climatul în emisfera nordică; 6) Considerații speciale asupra geografiei; 7) Răspunsuri către aceia care au întrebă despre vînturi; 8) Locul planetelor pe cercul zodiacului.

Datorită faptului că numărul volumelor tipărite a fost insuficient, lucrarea a fost copiată în mai multe exemplare pentru școlile grecești din Balcani. Cu certitudine, acest manual a fost răsîndit și pe teritoriul Țării Românești, fiind folosit la Colegiul de la Tîrgoviște și la Academia domnească de la București. Dovada o constituie copiile existente în colecția de manuscrise grecești aflată la Biblioteca Academiei R. S. România, datînd de la sfîrșitul sec. XVII și începutul

sec. XVIII. O altă copie, executată la 1681, s-a aflat în biblioteca stolnicului Constantin Cantacuzino; în prezent, ea se găsește la Biblioteca națională din Viena.

Manuscrisul achiziționat de arhivele din Călărași constituie, după părerea noastră, un unicat, provenind direct de la autor, după cum reiese din dedicația de pe prima pagină: „Către Scarlat, bărbatul prea renumit și învățat. Teofil Coridaleu”. Este foarte probabil ca două din textele de la Biblioteca Academiei (cele cu nr. 576 și 493) să fi fost copiate după acest manuscris, întrucît primul reproduce identic dedicația menționată, iar pe al doilea se face următoarea mențiune: „Scrisoare a lui Teofil Coridaleu către prea nobilul și cinstitul arhon, domnul Scarlat”.

Recenta achiziție este importantă și pentru faptul că ea cuprinde o scurtă prezentare a tuturor țărilor din Europa, Asia, Africa și America, cunoscute la acea vreme, prezentare care la celelalte copii lipsește. În această parte (prima secțiune a lucrării este comună cu textele aflate la Biblioteca Academiei), găsim unele informații și despre țările române, Transilvania, Țara Românească și Moldova. Despre Transilvania aflăm că este un principat cu reședința la Cluj. Centrul religios pentru creștinii ortodocși (românii) de aici este Alba Iulia. Sînt amintite numeroase orașe, printre care Sibiu, numit Cibinium, Sighisoara, Mediaș, Brașov. Despre Țara Românească, denumită Valahia, se spune între altele că este locuită de „vlahi ortodocși”, capitala și reședința mitropoliei fiind la București. Este condusă de un principe ortodox. Dintre riurile țării sînt enumerate: Dunărea, Oltul, Dimbovița, Ialomița și Buzăul. Moldova este denumită în manuscris „Moldavia sau Bogdania”. Țara este locuită de „moldoveni sau bogdani ortodocși”, avînd capitala și mitropolia la Iași. Este condusă de un principe creștin ortodox. Riurile cele mai importante sînt: Dunărea, Siretul, Prutul, Nistrul ș.a.

În imagine: facsimil din manuscrisul Geografiei lui Teofil Coridaleu, aflat în fondurile Arhivelor statului din Călărași.

Constantin TUDOR
Arhivele statului, Călărași

mai
1933

ÎN BUCUREȘTI, ACUM 50 ANI

Cronică mărunță

● Mare fierbere la teatrul Cărbuș, în vederea deschiderii stagiunii de vară. Reparațiile sînt pe sfîrșite. Încep repetițiile de ansamblu. Trupa este compusă din 200 persoane. Repertoriul va fi semnat de N. Kirilșescu, N. Vlădolanu și N. Constantinescu. (1 mai)

● Academia din Atena a ales în rândurile sale, pentru prima oară, cum precizează zărele, mai mulți membri străini. Printre șefia se află și profesorul Nicolae Iorga, alături de Painlevé, Ed. Herriot, E. Picard, A. Einstein, Ch. Diehl. (4 mai)

● România la parte anul acesta cu un pavilion propriu la marele târg internațional din Milano. Succesul moral și material este îmbucurător, căci vinzările au atins cifra de 400.000 lire. Între cele trei secții ale Pavilionului românesc este și cea turistică, ce se prezintă admirabil datorită fotografiilor frumos înramate și cu gust distribuite.

● N. Titulescu, ministrul afacerilor străine, primește următoarea telegramă din Cluj: „Plugărima românească din Ardeal, care dorește să muncească în pace pe moșia strămoșască și în frățietate cu minoritățile de care o leagă soarta comună, vă roagă să primiți din partea ei, cît și în numele copiilor ce-l crește acestei țări, primul celei mai adînc simțite recunoștințe pentru luminatul patriotism, bărbătesc stăruință și generos devotament deșus întru apărarea intereselor superioare ale păcii și civilizației”. (5 mai)

● La Paris se află actualmente un trimis al sovietelor — eltim în Dimineața — însărelnat să regăsească bicicleta cu care Lenin străbătea, pe vremuri, orașul. Regăsirea vehiculului în haosul Parisului nu e lucru ușor. Se știe, însă, că Lenin a pregătit căderea imperiului țarist într-o mică lo-

Mai 1933. Lună de primăvară flerbinte și la propriu și la figurat. La propriu, pentru că la 4 mai termometrele înregistrează plus 27 grade la umbră și 35 grade la soare. La figurat, fiindcă anotimpul debutează cu înăsprirea măsurilor prin care guvernanta României burgheze încearcă să înăbușe lupta maselor, în fruntea cărora se situează P.C.R., pentru o viață mai bună, pentru drepturi și libertăți sociale.

Continuînd — cu ajutorul presei vremii — incursiunea noastră în viața Capitalei de acum cinci decenii să consemnăm mai întîi faptul că, la 1 mai 1933, proletariatul de pretutindeni sărbătorește, pentru a 43-a oară, ziua solidarității internaționale a tuturor celor ce muncesc. În condițiile în care întreaga lume capitalistă este zgduidă de puternica criză economică, sărbătorirea zilei muncii își dezvăluie și mai larg semnificațiile ei revoluționare. „Dacă suferințele clasei muncitoare sînt aceleași sau chiar duble — scrie revista *Lumea nouă* în numărul consacrat zilei de 1 Mai — speranțele ei într-o lume nouă sînt de o mie de ori mai mari. Socialismul apare de acum din ce în ce mai evident ca singura formă de organizare a societății omenești și de dezrobire a proletariatului de sub regimul de clasă al capitalismului privat”¹.

Cu același prilej, ziarul *Dimineața* din 1 mai reia un articol al lui Constantin Dobrogeanu-Gherea din 1903, în care gînditorul și militantul socialist, subliniind semnificațiile zilei înfrățirii în luptă a muncitorilor de pretutindeni, își exprima credința în triumful cauzei lor. „Miine, cînd luptele de azi vor fi încoronate de izbîndă, cînd emanciparea se va desăvîrși — serbarea de întîi Mai va fi o serbare de victorie, de aducere aminte a luptelor trecute, serbare de amintire pentru luptătorii ce au adus izbînde pentru nenumăratele și anonimele gloate proletare”.

La rîndul său, *Lumea nouă* publică o evocare semnată de scriitorul Ion Pas despre sărbătorirea zilei de 1 Mai în anul 1920. Iată coloana de manifestanți trecînd pe străzile Capitalei: „Începu aranjarea convoiului. Operație grea. Dar, în cele din urmă, puhoiul se urni. O gardă biciclistă. Pe urmă corul. Apoi, steagul partidului. Apoi, frunțașii. În urmă, syndicatele cu drapele și cu pancarte. Carul alegoric era la mijloc: *Munca* în veșmînt alb — lucrătoare la tricotate. Zimbea stingherită, în faldurile togei, cu eșarfă purpurie și cu nimb de carton. Alături de ea, *Plugarul*, încruntat, marțial și, în partea de dinapoi, un lucrător mînjit pe nas, bondoc și jovial, cu mînele bluzei suflecate, bătînd într-o nicovală, de

¹Pentru a ușura lectura, nu am mai marcat cu puncte de suspensie intreruperile de text în extrasele preluate din zărele respective. Precizăm, de asemenea, că în redarea acestor extrase am păstrat, cu unele excepții cerute de normele ortografice actuale, scrierea din original.

Adunarea
antirevizionistă
de la
statuia
lui Mihai Viteazul

George Enescu,
ales între
membrii
Academiei
române

zor, cîntînd și țopăind foarte înveselit. Iar în urma carului alte sindicate și, după ele, mulțime felurită, alt cor format din tineri, alți lucrători, alte drapele. Cînd credeai cortegiul terminat, apăreau grupuri noi, tot de cîte patru în rînd, tot în rînduri aliniate. Veneau, veneau”.

In București, în vederea lui 1 Mai 1933, autoritățile au luat severe măsuri de intimidare a muncitorimii care se ridicase cu fermitate revoluționară în ianuarie-februarie împotriva exploatării, represiunilor și a fascismului. Astfel, *Universul* din 1 mai consemnează că în cursul nopții de 29 aprilie „s-a făcut în întreaga Capitală o mare razie. Au luat parte toți ofițerii și agenții de poliție de la comisariate, comisarii și agenții de la serviciul poliției judiciare și un batalion de jandarmi pedestri. Cu acest prilej au fost arestați și aduși la poliție peste 500 suspecți”.

Totuși proletariatul român și-a sărbătorit ziua atât în București cît și în țară. „În toate centrele mari din provincie — scrie *Adevărul* din 3 mai — ziua de 1 Mai a fost serbată conform tradiției obișnuite. Nicăieri nu s-au semnalat incidente”.

Totodată, zările bucureștene relatează despre sărbătorirea zilei de 1 Mai la Paris, Belgrad, Bruxelles, Varșovia, Madrid, Viena etc. „Ziua de 1 Mai a fost serbată cu mare pompă la Moscova — scrie *Universul* din 3 mai — sub participarea întregii populații. Orașul era frumos pavoazat, iar seara a fost iluminat cu mare fast. Pe piețele principale au fost așezate modele în lemn sau carton ale fabricilor mari din Rusia, precum și portretele uriașe ale lui Marx, Engels, Lenin și Stalin. A fost și o mare paradă militară, unde oratori cunoscuți au ținut discursuri”.

Acest 1 Mai 1933 găsește întemnițați mulți militanți ai clasei muncitoare, luptători pentru transformarea revoluționară a societății. Între ei, și muncitori participanți la luptele greviste din februarie 1933 ale ceferiștilor și petroliștilor, pe care autoritățile îi supun unui regim de închisoare deosebit de aspru, cum rezultă și din memoriul adresat decanului baroului Ilfov și apărut, cu titlul *Protest legitim*, în ziarul *Dimineața* din 11 mai: „Subsemnații avocați vă aducem la cunoștință următoarele: fiind angajați ca apărători ai muncitorilor arestați cu prilejul grevelor de la atelierele C.F.R., sîntem în mod sistematic împiedicați de a lua contact cu deținuții de la Jilava, în vederea apărării reclamate de situația lor. Parchetul militar, fără nici un motiv legal, ne refuză eliberarea de permise pentru a putea vedea pe clienții noștri, încălcînd astfel în mod flagrant dreptul de apărare.

Semnează avocații St. Nițulescu, Lucrețiu Pătrășcanu, P. Moscovici, C. Gheorghian, E. Herșcovici, C. Vicol.

Cronică măruntă

cîntă din Montparnasse și acolo și-a întreprins cercetările trimisul sovietic. Actuala locatară a apartamentului unde a locuit Lenin e o doamnă Labat, care declară: „De aș vrea să uit amintirea lui Lenin, n-aș putea s-o fac, căci nu e săpămîni în care să-mi bată la ușa un rus venit ca într-un fel de pelerinaj la locuința mea”. (6 mai)

● 4 850 000 de cumpărători!, într-un sfert de veac, de la Droghda Zaharia, din str. Lîpșcani 87 (Piața St. Gheorghe). Aceasta înseamnă, cum scrie *Dimineața*, că întreaga populație a Bucureștilor de astăzi a intrat în acest magazin de șapte ori! (7 mai)

● S-a stins din viață contesa Anna de Noailles, născută Brîncoveanu, anunță *Adevărul*, din 3 mai: „A murit o femeie pe care firea o înzestrase cu îndolul sceptor al talentului și al frumuseții. În peisajul atât de variat al poeziei franceze contemporane, d-na Anna de Noailles a adus o notă de netăgăduită originalitate”.

Cîteva zile mai tîrziu, același ziar reproduce un comentariu apărut în ziarul francez *Le Populaire* și semnat de Léon Blum, directorul ziarului și șeful Partidului Socialist Francez, care scrie că roagă pe cititorii săi să-și lerte ființă ulită pentru o zi actualitatea politică și socială ca să jertfească cîteva rînduri contesei Anna de Noailles: „Nu cred să fi înținit flintă umană, afară de Jaurès și de Einstein, în care peceata genului să fi fost mai vădită. Nu cred să mai fi cunoscut încă o singură ființă din care să fi ținut un așa torent de energie vitală. De ce plîngeți, întreabă odată un învîțat în agonie; oare nu știți că sînt muritor! Pentru contesa de Noailles, în adevăr,

mai
1933

Demonstrație
a invalizilor
de război
pentru drepturile
lor

Cronică mărunță

nu se știa aceasta. Ea posedă aflată putere de viață și o încredere altă de mare în această putere, înclină parea sustrasă legilor naturale, cel puțin așa a fost în zilele triumfătoare ale tinerilor sale. Dar rind pe rind a văzut disparând pe acei pe care i-a admirat și iubit mai mult: Jaurès, Rostand, France, Proust, Barrès și alții. Nu se va uita că această poetă lirică a fost o combatantă, un fel de amazoană veșnic gata să se arunce cu persoana ei împotriva răului, a nedreptății, contra tuturor formelor discordiei umane". (10 mai)

● Revistele de modă din Paris recomandă, pentru anul 1933, genul bluzelor românești, confecționate în forme moderne, în culori și desene variate. Cîtăm dintr-o cronică pariziană: "Bluzele moderne sînt din voal, unele cu mâneci lungi, altele cu mâneci scurte, imitînd ca formă și broderie bluzele și lile românești".

● Din ziarul *Dimineața*: un cercetător instalează într-o localitate din Africa un telefon, în dorința de a studia reacțiile localnicilor în fața acestei invenții moderne. Dar spre surprinderea lui, aceștia nu au manifestat nici un fel de admirație. Savantul le explică încă o dată, pe înțelesul lor, rostul telefonului: "Dacă unchiul tău se îmbolnăvește și e totmal în al treilea sat, departe de tine, cu ajutorul acestui aparat o afli nimaldeci!". Frantașul negru clatină din cap și spune: "Pentru asta n-am nevoie de sîrma ta fermecată. Cînd unchiul meu e bolnav, o simt nimaldeci!". (11 mai)

● Culoarele pe care le capătă Olimpigiul în luna mai prilejuiesc prof. I. Simionescu o entuziasată descriere într-un articol apărut în *Universul* despre această grădina care „nu este întrecută de prea multe grădini din marile centre europene. Este o minune

între evenimentele politice interne, care rețin atenția presei bucureștene de acum cinci decenii, se află și noua retragere a lui Iuliu Maniu de la șefia Partidului Național-Tărănist și înlocuirea sa cu Al. Vaida-Voevod. Demisia constituie, de fapt, actul final al unor îndelungate disensiuni existente în sinul P.N.T., disensiuni alimentate și de izbucnirea scandalului generat de „afacerea Skoda”. Comentînd faptele, *Universul* din 8 mai, de exemplu, notează: „Oricare ar fi aparențele, cît de convingătoare ar fi argumentele și cît de concludente ar fi scrisorile și telegramele, un fapt rămîne indiscutabil: d. Maniu a fost nevoit să plece de la șefie, d. Iuliu Maniu a fost — în termen mai propriu — *debarcat*". Referindu-se la disensiunile dintre conducătorii național-tărăniști, revista *Lumea nouă*, din 14 mai, amintește de plecarea lui Iuliu Maniu din fruntea guvernului în ianuarie 1933 (episod relatat de revista noastră în nr. 2/1983). „A plecat și bine a făcut. Dar plecînd a cerut partidului să-l urmeze în opoziție. Partidul s-a opus; prietenii din conducere l-au trădat; s-a format guvernul Vaida; *fripturismul a triumfat*. Prietenul [Vaida] și partidul său au preferat să rămînă la friptură — cu orice risc. Și ca urmare, d. Iuliu Maniu, încăpățînat cum este, a tras el consecințele, refuzînd să mai prezideze un partid cu care se află în dezacord de principii”.

La 28 mai, la București, Praga și Belgrad, capitalele celor trei state ce alcătuiesc Mica Înțelegere, au loc puternice manifestații împotriva politicii revizioniste promovate de Italia și Germania. În fiecare loc participă și reprezentanți din celelalte două țări. În capitala României, de exemplu, alături de marile numără de bucureșteni și reprezentanți ai vieții politice, sînt de față și delegați din partea Cehoslovaciei (Juraj Slavice, fost ministru de interne și de agricultură) și Iugoslaviei (Vasa Iovanovici, fost ministru al comunicațiilor), state semnate, alături de România, ale Pactului Micii Înțelegeri. Și în fiecare loc, cum remarcă presa bucureșteană a timpului, adunările respective se transformă în puternice tribune de afirmare a voinței maselor de a frîna acțiunile revizioniste: „Adunările de ieri — consemnează *Neamul românesc* din 30 mai — ținute în toate centrele celor trei țări constituie cea mai puternică demonstrație pacifică, în care se vădește voința dîră de a menține neatinat actualul statut european garantat de tratatele în vigoare”. *Lupta*, din aceeași zi, scrie: „Peste 50 milioane de suflete s-au ridicat ieri într-un legămint solemn în tustrele statele Micii Înțelegeri, spre a declara că a se atinge de fruntăriile lor înseamnă nu numai a viola tratatele, ci a provoca cu bună știință războiul. Cîtă vreme se va agita revizuirea frontierelor, liniștea nu va fi posibilă în lume și toate conferințele devin zadarnice”.

La rîndul său *Viitorul*, oficiul Partidului Național-Liberal, notează: „La Arenele Romane, reprezentanții cei mai autorizați

KULTUR

Inovație
în poliția
londoneză:
înfățișarea
unui serviciu
de poliție
feminină

Caricatură
antinasistă
apărută
în Adevărul

ai opiniei publice românești, în unire cu reprezentanții țărilor din Mica Înțelegere au arătat lumii că mai presus de orice tendință revizionistă stă voința statelor libere și întregite în granițele lor firești de a apăra ceea ce au obținut cu prețul jertfelor fără număr”.

In numele adevărului, combatând campaniile șovine, revizioniste se pronunță și reprezentanții ai naționalităților conlotoare. Astfel, scriitorul svab Victor Orendi Hommenau publică în limba germană lucrarea *Gestern und Heute* (Ieri și azi) referitoare la situația șvabilor din Banat pe vremea monarhiei austro-ungare și după unirea din 1918. Autorul își motivează astfel scrierea cărții: „De câteva luni se vorbește în lume iarăși despre revizuire. Este deci de la sine înțeles că și germanii din România, care au găsit aici o a doua patrie și o libertate cum nu au avut-o de pildă șvabii niciodată, să protesteze cu toată energia împotriva nebuniei unei revizurii”.

În lucrare sînt cuprinse date statistice privind viața socială, politică și culturală a șvabilor bănățeni, înainte și după 1918. „Am publicat aceste date — scrie autorul — deoarece am constatat că o anumită presă, mai ales străină, se folosește de orice prilej, spre a denatura faptele. Eu însă nu mă sfiesc să spun adevărul și să mărturisesc sincer și cinstit că, în ceea ce privește învățămîntul nostru german — fără a mai vorbi de teatrul german, de uniunea cîntăreților germani, de numeroasele societăți sportive, de organizațiile tineretului și de celelalte instituții de cultură germană — există între ieri și azi o deosebire atît de mare ca, de pildă, între o instituție corecțională și o grădină plină cu flori”.

Concluzia la care ajunge autorul: „Pentru noi se impune ca o logică de fier ca să susținem din tot sufletul patria noastră română în calea ei spre consolidare”.

Evenimentele din Germania hitleristă rețin în continuare atenția presei bucureștene. *Universul* din 13 mai, de exemplu, reproduce o corespondență din Berlin, după ziarul *Echo de Paris*, în care se relatează între altele: „Berlinul a asistat aseară la un spectacol pe care nu i-a fost dat să-l vadă de peste 150 ani. În piața Operei, în fața Universității, a fost ridicat un rug ale cărui flăcări au distrus, ca pe timpul Inchiziției, cărțile considerate «contrarii spiritului german». În continuare, în corespondență se arată că, de peste o săptămînă, au fost făcute razii prin bibliotecile publice și prin librării: „Toate operele care figurau pe lista neagră și pe lângă acestea, bineînțeles, și altele au fost încărcate în camioane și transportate la Casa studenților. Coșuri pline cu cărți erau deșertate în pivnițele acestei case”. Printre volumele epurate se numără cărțile lui Karl Marx, Lion Feuchtwanger, Heinrich Mann,

Cronică măruntă

de artă grădinarască. Mai ales acum, în luna mai, cînd de la o zi la alta decorul se schimbă, Cizmigiu provoacă vibrații estetice, nu mai puțin intense decît acelea avute în fața oricărei manifestări artistice. Cuprinde o bogăție de culori ce te amețește: înțelimesc un nolan de forme care te ulmește la tot pasul. Cizmigiu a păstrat încă un aer de rusticitate, ca fond: zăvoaia natural din jurul vechii grile n-a dispărut cu totul. Așa îți explici sălcile pletoase, din care spînzură draperii străvezii la marginea lacului: ulmii și arșarii înțelimi în vole șoptese ceva din taina pădurii. Pe asemenea fond nativ, frate cu cel de la Snagov și Căldărușani, aria mestecăgă a omului a jecut variație nelătească de culori, pe care le schimbă după vole și sezon”. (13 mai)

● Se inaugurează tunelul de la Timișul de Sus, care a fost reparat, în regie, de administrația C.F.R. Acest tunel a-a construit în anul 1878/9, odată cu linia Brașov-Frădeal. Are o lungime de 938 m și a fost executat din cărămidă și piatră, avînd jumătate de traseu în curbă de 270 m rază. (16 mai)

● În marea sală de concerte „Gaveau” din Paris, are loc un concert de gală susținut de Pia Igroșanu, primadonna la Opera română din București, cu concursul orchestrei simfonice din cap la Franței. Interesant este faptul că artista română consacră, cum menționează ziarul, programul său în întregime compozitorilor din „Mica Înțelegere” (români, cehoslovaci și iugoslavi), cîntînd în limbile respective, „cu o splendidă interpretare, bogăție de nuanțe și stil, care i-au adus aplauze nesfîrșite”. (19 mai)

● Are loc săptămîna cărții românești, din inițiativa prot.

mai
1933

Gandhi —
luptătorul
pentru dezrobirea
Indiei
de sub dominația
colonială;
fotografie
publicată
de revista
Realitatea
ilustrată,
din mai 1933

Cronică-măruntă

Gusti, ministrul Instrucțiunii, și a unui comitet de intelectuali. În această săptămână vor avea loc numeroase expoziții de cărți. În afară de vitrinele librărilor organizate în vederea premierii de către o comisie formată din d-nii Corneliu Moldovan, președintele societății scriitorilor români, arhitect Duiliu Marcu și prof. Al. Rosetti — instituțiile bibliotecare din București aranjează expoziții de cărți vechi și colecții rare pentru biblioteci: Academia română, Așezământul bibliotecar I.L.C. Brătianu, Arhivele statului. Librăria Pavel Suru (Calea Victoriei). Societatea scriitorilor români organizează în fațada Teatrului Național un stand de cărți unde autorii vor da autografe cumpărătorilor, iar cărțile se vor vinde cu 20 la sută rabat. (21 mai)

● Relevant pentru modul în care presa bucuresteană privește realitățile din Germania hitleristă este și următorul portret pe care Universul îl face unuia „din cei mai războinici nemți, Papen — în traducere Papălapie — care din cancelar în luptă cu Hitler a primit să fie aghiotantul acestuia, ca să nu rămână pe drumuri. Vrînd să fie original, într-un interviu recent afirma — fiindcă știe că miniștrii rămân la mil de kilometri înapoi de frontul: Germania veche ne învață că germanii nu mor în pat! Adică, ei ar muri numai pe front, căci nu credem că a înțeles sub pat.

De astădată, Papălapie a brodit-o. Să-l ajute Dumnezeu să vadă murind pe front pe toți acei care vor să provoace războiul”. (21 mai)

● Adevărul rememorează fapte și întâmplări din timpul domniei lui Cuza Vodă, consemnând între altele:

E.M. Remarque, F. Lasalle, K. Liebnicht, A. Bebel, L. Renn, E. Ludwig, Stephan Zweig. „Astă seară, peste 20 mii volume erau adunate ca să fie arse”.

Spiritul pe rug. Conștiința românească în unanimitatea ei politică și culturală înflorează metodele medievale ale Germaniei hilteliste. Sub acest titlu, *Dimineața* publică în numerele din 19, 20 și 28 mai o suită de articole semnate de oameni politici, oameni de știință, literați și artiști români prin care aceștia — dînd glas sentimentelor opiniei publice din țară — condamnă sălbatica dezlănțuire a hitleristilor împotriva a tot ceea ce înseamnă cultură progresistă, democratică. Printre aceștia se numără I. Bianu, directorul Bibliotecii Academiei române, Mihail Sadoveanu, Liviu Rebreanu, prof. dr. Dragomir Hurmuzescu. „Flăcările acestor uriașe ruguri medievale — subliniază, de exemplu, Liviu Rebreanu — au aruncat o lumină dureroasă asupra exaltării spirituale în care a ajuns un popor cu o mare cultură. Oricite ruguri s-ar aprinde, operele de valoare nu se vor distruge. Focul nu poate mistui ideile. O atitudine spirituală nu se impune decât prin mijloace spirituale”.

Prof. dr. Dragomir Hurmuzescu: „Autodafeurile păreau manifestatii violente ale timpurilor trecute, de ignoranță și de fanatism. Distrugerea [unei cărți] totală nu mai e posibilă, cum nu e posibilă stăvilirea valului progresiv al ideilor, căci ce înseamnă, de pildă, distrugerea în Germania a operelor lui Einstein și ale lui Sommerfeld, cînd lucrările și teoriile acestor învățați se găsesc în laboratoarele de fizică de pretutindeni. Gestul Germaniei rămîne deci numai ca gest simbolic: gest de ură și răzbunare”.

Exprimînd oroarea poporului nostru față de metodele hitleriste ca și avertismentul împotriva încercărilor de infiltrare a propagandei hitleriste în țara noastră, ziarul *Dreptatea*, oficiosul guvernului, scrie în numărul său din 12 mai: „Hitlerismul n-are ce căuta la noi! Cuvîntul ca și programul pe care-l exprimă sînt lucruri de import. Mărfuri străine”.

Presa bucuresteană de acum cinci decenii consemnează și un moment deosebit în istoria vieții academice românești: primirea lui George Enescu în rîndurile membrilor activi ai Academiei române, în locul rămas vacant prin decesul lui Iacob Negruzzi. Primirea are loc în ședința solemnă de la 22 mai 1933. Asistă, după cum notează *Universul* din 24 mai, suveranul, D. Gusti, ministrul Instrucțiunii, Oct. Goga, M. Jora, D. Pompei, A. Maniu, G. Fotino, A. Alessandrescu, precum și toți membrii Academiei.

L. Mrazek, președintele înaltului for științific: „Alegerea ca membru activ a colegului George Enescu, pe care dealtfel Academia română îl număra deja de 16 ani printre membrii săi de onoare, este un omagiu pe care ea a vrut să-l aducă geniului românesc,

Americani
au trecut la...
regimul uimed,
prin
desființarea
prohibiției

manifestat într-un mod așa de strălucit în persoana noului ales. Ea deschide larg porțile acestui lăcaș rezervat pînă acum numai cultului literelor, istoriei și științelor exacte, primind în ședința solemnă de azi pe solul artelor, căruia Euterpe i-a încununat de mult fruntea cu lauri”.

Ziarele bucureștene își informează cititorii și despre acordarea drapelului de luptă unității de pompieri a Capitalei, aceștia intrînd astfel în rândurile armatei combatante. Evocînd istoricul pompierilor bucureșteni, cei care în 1848 au luptat vitejește în Dealul Spirii pentru apărarea revoluției, *Universul* din 13 mai notează: „Primul drapel a fost dat batalionului de pompieri de către domnitorul Alexandru Cuza în anul 1863. În anul 1874, regele Carol I i-a dat un nou drapel, pe care l-a avut pînă în 1876, cînd batalionul a fost desființat, trecînd la Regimentul 2 artilerie”.

Cu același prilej, *Dimineața* din 15 mai publică evocarea *Arde foc în București*, în care sînt amintite cîteva incendii ce au pustiit Capitala în sec. XVI-XIX. Între cauzele care facilitau apariția și extinderea focului se înscrisă, în primul rînd, faptul că majoritatea construcțiilor erau din birne, acoperite cu șindrilă, ca și îngustimea străzilor. „Lărgimea ulicioarelor — scrie ziarul amintit — se măsura după cîți oameni puteau merge în front. Astfel, în 1774, ulița Abagiilor, din spațele Curții domnești [era] «mare de trei oameni»”.

Printre instrucțiunile privind prevenirea incendiilor în Capitala de odinioară — consemnează același ziar — se aflau și următoarele: „Fiecare negustor trebuia să aibă, vara-iarna, cîte un butoi cu apă în fața prăvăliei sale. Să nu se țină care cu fin prin oraș. Să se dărîme tarabele de scinduri din fața prăvăliilor. În prăvălii, «nimeni nu avea voie să tragă din ciubuc, iar pe ulițe era oprit să se bea tutun din pipă». «Acasă — adaugă un pitac citat de V.A. Urechiiă — pot să fumeze fiecare neopriți». «Coșurile se vor curăța cît mai des, iar pe maidane nu era voie de făcut mămăligă...» spune alt pitac”.

În fine, ziarul amintit, evocă și... foisoarele de foc, prezențe obișnuite în București de odinioară. «Acum vreo treizeci de ani, mai străjuia o santinelă în virful Foișorului de foc, din str. Traian, colț cu bulevardul Pake Protopopescu. Santinela avea rolul ca să anunțe unde s-ar ivi vreun incendiu. Acest turn avea și un rezervoriu mare de apă, dar care nu s-a umplut niciodată. Un inginer specialist a spus că dacă s-ar fi încercat aceasta, foișorul s-ar fi dărîmat”.

Rubrică de:
Cristian POPIȘTEANU, Valeriu BUDURU,
Ioana URSU, Ioan LĂCUSTĂ
Selecția fotografiilor: **Radu Ion POPESCU**

Cronică măruntă

— Costache Negri este decorat cu o medalie de aur pentru serviciile aduse țării în calitate de agent diplomatic al României la Constantinopol.

— D. Bolintineanu, ministrul Instrucției, institue un premiu de două sute de galbeni, din fondul Evanghelle Zapa, pentru cea mai bună gramatică română, și un altul de 300 galbeni, din același fond, pentru compunerea unui dicționar român, publicînd concursul în Monitorul Oficial, nr. 18 din 5 februarie 1864.

— Titu Maiorescu, rectorul Universității din Iași, organizează aniversarea tricentenarului lui Galileo Galilei și o comemorare a lui Shakespeare. (24 mai)

● Presa relatează că în Statele Unite, ca urmare a desființării prohibiției, s-au închis 6 000 săli de cinematograf, deoarece nu mai rentau. Dar, s-au găsit foarte mulți amatori pentru a le transforma în berării. „Regimul uimed” a făcut ca cele existente să nu mai facă față solicitărilor. (25 mai)

● După ultima statistică americană, cîreulă astăzi în lumea întreagă 35,2 milioane de automobile. (28 mai)

● Regele George V al Angliei [1910-1936] are o mare pasiune pentru colecțiile de ceasornice, tabachere și timbre postale. Astăzi, colecția de ceasornice a regelui Angliei este cea mai prețioasă, mai bogată și mai mare de pe întregul glob. Ea numără peste o mie de ceasornice, de toate proveniențele și de toate vîrstele, unele vechi de cîteva secole. Colecția regală dă de lucru, o dată pe an, la 12 dintre cei mai renumiți ceasornicari englezi, însărcinați să controleze și să repare eventualele stricăciuni. (31 mai)

POSTA MAGAZIN ISTORIC

- Cititorii noștri ne pot scrie fie pe adresa indicată, fie la Căsuța poștală nr. 1-702, București.
- Atragem din nou atenția tuturor celor care ne scriu că manuscritele și documentele anexe nu se înapoiază. În consecință, corespondenții noștri sînt rugați să-și păstreze copile corespunzătoare. De asemenea, ne vedem siliți să subliniem pentru cei care ne scriu de mină, adesea cu creionul și foarte necetăț ca le vom răspunde mult mai puțin prompt decît corespondenților care nu ne pun probleme de descifrare a scrisului lor.
- Unii cititori ne adresează — în aceeași scrisoare — zeci de întrebări de amănunt din istoria națională și universală. A le răspunde la fel de amănunțit ar însemna a redacta în fiecare lună încă cel puțin o revistă. Rugăm a ni se scrie mai concis și a ni se adresa eventualele întrebări numai pe marginea articolelor publicate.
- Cititorii care doresc să primească răspuns în scris la întrebările adresate redacției sînt rugați să includă în scrisorile lor un plic timbrat, pe care să-și scrie adresa completă.

PENTRU TRIUMFUL DREPTĂȚII

MIHAIL N. POPILIAN, avocat, din București: Am citit cu vie și adîncă emoție articolul Petre Pandrea — o coafțință antifascistă, în revista de fînciar prestigiu care este Magazin Istoric, nr. 3 (192) martie, 1983, p. 22.

În articol s-a făcut mențiune că avocatul Petre Pandrea a pledat „el însuși ca avocat în numeroase procese cauza antifasciștilor și comunistilor”. Referindu-mă la această mențiune imi iau îndăgînă să vă fac cunoscute următoarele:

Petre Marcu Pandrea a fost un jurist emerit și un avocat de mare talent, cu o pregătire profesională de excepție și un curaj deosebit, calități pe care le-a folosit cu totală dăruire în lupta sa pentru triumful dreptății împotriva legilor și orînduirilor nedrepte din România interbelică.

L-am cunoscut la Craiova în vara anului 1934 cînd s-a aflat printre apărătorii muncitorilor ciferiști petroliști, „acuzăți” din marelui proces al Grevei de la Grivița 1933 judecat de fostul Consiliu de Război al fostului Corp I de Armată-Craiova, apoi ne-am revăzut la Chișinău, în anii 1935 și 1936, ca apărători în procesul înscenat luptătorului antifascist, profesorul universitar, — academician după 1944 — Petre Constantinescu-Iași, care s-a judecat de fostul Consiliu de Război din Chișinău, iar în 1936 ne-am reîntîlnit în procesul „Celor 19 antifasciști” care s-a judecat de același fost Consiliu de Război din Craiova. În aceeași ani ca și sub dictatura regală și apoi sub jugul dictaturii militar-fasciste Petre Pandrea a pledat în peste 50 de procese înscenate antifasciștilor și membrilor P.C.R. aflați în ilegalitate care s-au judecat în fața instanțelor militare din București, Ploiești (Curtea Marțială), Constanța, Iași (procesul uteciștilor) și Cluj.

Încă de la înființarea „Grupului avocaților democrați”, la Tg. Mureș în august-septembrie 1935, Petre Pandrea a făcut parte din această organizație îndrumată de P.C.R.

Juristul Petre Pandrea a îmbogățit literatura juridică românească cu lucrările: Psihanaliza juridică — 1934, Procedura Penală — 1938, Doctrina modernă a pedepsei — 1941, Aur și sabotej — 1943 și Criminologia dialectică — 1945. Analiza acestor din urmă lucrări a făcut obiectul unei comunicări prezentată la Simpozionul „Petre Pandrea” ale cărui lucrări s-au desfășurat în ziua de 4 octombrie 1979 în cadrul Cenaclului „Titu Maiorescu” al Asociației juriștilor din R.S.R. — organizația București.

CASE PE SANIE

FLORIAN PANĂ, chimist, din Ploiești, ne scrie pe marginea articolului De două ori Rovine (nr. 6/1982): În legătură cu localizarea bălăii din anul 1394 se citează și „Tupești (pe Ialomița, în apropiere de Pitești)”. Ca unul care am copilat pe acele locuri, precizez că localitatea Tupești se află pe rîul Dimbovnic și nu Ialomița. Cîmpul numit de localnici Rovine se află între Tupești și orașul Costești (pe un platou cuprins între Valea Dimbovnicului și valea Teleormanului). Pe acest cîmp a existat, pînă prin anul 1950, o pădure de stejar, cunoscută sub numele de Tufeie roșii. De asemenea mi s-a relatat

că pe valea Teleormanului mai existau în urmă cu 40-50 ani case de lemn construite pe sanie, care la vremuri de restriște erau trase cu mai multe perechi de boi în pădure. Aceasta nu arată desigur că trupele lui Balazid au trecut pe acolo, dar este probabil că unul din traseele invaziilor otomane, venind de la Dunăre, trecea și pe acele locuri.

BĂILE HERCULANE

Prof. MIU STRĂIN, din com. Comorîște, jud. Caraș-Severin: Stampa de pe coperta nr. 11/1981 a revistei este o reproducere din albumul Donau-Ansichten, apărut la Viena, în anul 1822 și reprezintă „stabilitățile de la Mehadia”, adică actuala stațiune Băile Herculanee.

Pînă în anul 1918, potrivit organizării administrative teritoriale a Imperiului austro-ungar, Băile Herculanee au aparținut administrativ de localitatea Mehadia (actual, comună în jud. Caraș-Severin), la 14 km distanță de băi.

Stațiunea Băile Herculanee este una dintre cele mai vechi stațiuni balneo-climaterice din țara noastră. Izvoarele din valea Cernei au fost descoperite și folosite și de către romani.

În sec. XVIII, Băile Herculanee erau cunoscute sub numele de „Băile Mehadiel” (Mehadiker Bäder), iar din 1817 sub acela de „Băile lui Hercule”, „Băile Herculanee” (Herculesbad, Herculesfurdo). Denumirea modernă a localității amintește de faptul că, aici, au fost descoperite mai multe monumente închinăte lui Hercule.

PĂSTRĂTOR AL RENUMELUI STRĂMOȘESC

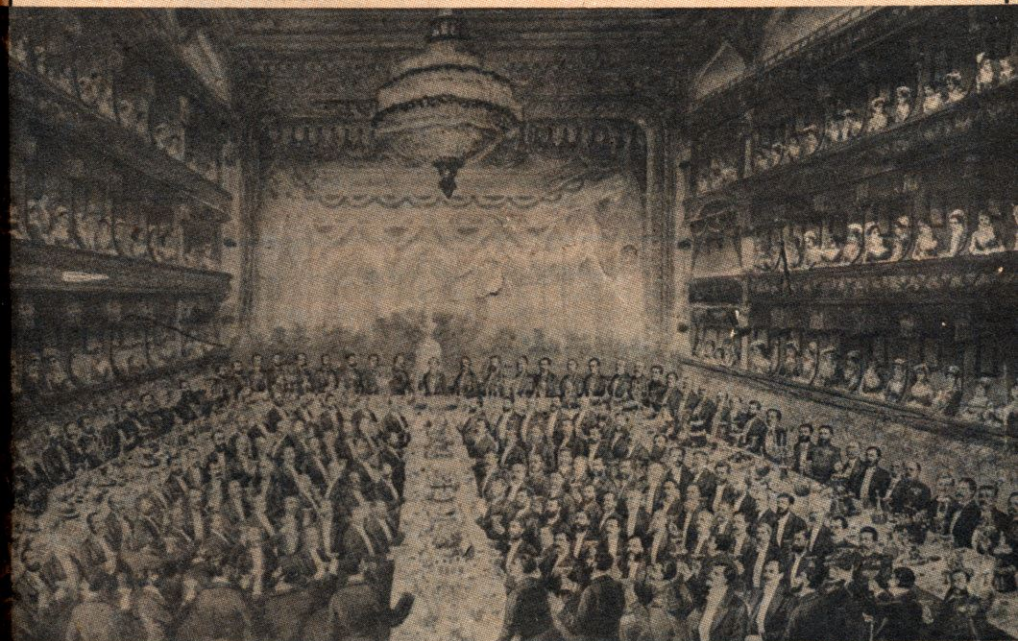
Prof. AUREL A. CERNEA, din Ploiești, ne semnează un articol apărut în 1921 în revista franceză Le Monde nouveau, datorat publicistului Léo Claretie și intitulat Țăranul român „Poporul român — arată autorul francez — este un demn păstrător al renumelui strămoșilor săi... și năvălirile străine n-au schimbat și n-au atins niciodată blocul rezistent al naționalității sale daco-română”. Autorul menționează că „țăranul român este artist din instinct”, în toate „casele țărănești se găsesc motive decorative minunate” și „un puternic instinct artistic animă sufletul țărănesc”. Referindu-se la creațiile folclorului românesc, autorul arată că „în ele trebuie să căutăm sufletul țăranului atît de blînd, atît de delicat, atît de mlădru, de nobil și de sensibil, mișcat de sentimentul acesta complex, dorul, un cuvînt aproape imposibil de tradus, atît de numeroase sînt nuanțele de regret, tristețe, dragoste, devotament pe care le exprimă”.

DIN 1919

VALERIU CHIȘU, din Oradea: Tatăl meu, Pavel Chișu, octogenar, mi-a povestit un eveniment deosebit din satul său natal, Homorog, jud. Bihor. Era în aprilie 1919, avea 12 ani și a fost martor la intrarea armatei române în satul său. Toți sătenii așteptau otașii români cu flori și masă mare pregătită. Cînd au văzut tricolorul românesc, l-au sărutat.

După ce au luat masa, soldații și ofițerii au invitat la joc fetele din sat, făcînd o mare horă. A fost un mare entuziasm în satul nostru.

POSTA MAGAZIN ISTORIC

BANCHET 1888

Inginer **BOGDAN GOILAY**, din București, ne trimite reproducerea unei fotografii din colecția familiei D.D. Tănăsescu: banchetul dat în 1888 în sala Teatrului Național din București în cinstea lui I.C. Brătianu.

SALA OGLINZILOR

IOANA PREDESCU, din București, dorește să afle unele date suplimentare referitoare la Sala oglinzilor (nr. 2/1983).

Sala oglinzilor sau (Galeria oglinzilor) din Palatul Versailles a fost construită între 1678 și 1684 de arhitectul Mansart. Măsoară 76 m lungime și 10,40 m lățime și face legătura între „salonul Războiului” și „salonul Păcii”. Are 17 ferestre care dau spre grădinile Palatului. Pe peretele opus se află 17 arcade cu mari oglinzi. În nișe, pe un perete și pe altul, se află statui antice. Decorația sumptuoasă a sălii este datorată pictorului Le Brun. Acesta, împreună cu echipa sa, au împodobit tavanul sălii cu picturi în care sînt zugrăvite faptele glorioase ale regiilor Franței.

În Sala oglinzilor a fost proclamat, la 18 ianuarie 1871 (în urma războiului franco-prusac din 1870-1871) Imperiul Federal german, Wilhelm I încoronindu-se ca împărat. Totuși, la 28 iunie 1919, a fost semnat Tratatul de pace între puterile învingătoare în primul război mondial (27 state, între care și România) și Germania.

CONCURENȚĂ

IORGA ROXANA, elevă din orașul Gheorghe Gheorghiu-Dej, jud. Bacău, ne mărturisește: Faptul că am câștigat la Concursul 15 din 45 m-a bucurat, mai ales că am primit revista cu o zi înainte de olimpiada de istorie pe județ. M-am bucurat mai ales pentru că am reușit să răspund corect la toate întrebările concursului.

Am câștigat și olimpiada de istorie pe județ și mă voi strădui să reprezint cu cinste liceul și județul nostru la faza finală pe țară.

Aștept cu nerăbdare noul concurs (a cărui primă serie de întrebări a apărut în nr. 4/1983 — n.r.) care va constitui, sînt sigură, un nou prilej de a-mi revizui și spori cunoștințele dobîndite prin intermediul revistei Magazin Istoric.

Cristian POPIȘTEANU

ABONAMENTE

Pentru cititorii **ION STRATULĂT**, din Pașcani, **VASILE MATEESCU**, din București, **TEODOR STOIAN**, din Galați, precum și pentru toți cei care ne-au cerut informații privind abonamentele la Magazin Istoric, precizăm: abonamentele la revista noastră se pot face, în fiecare lună, la toate oficiile P.T.T.R., la toți factorii poștali și difuzorii din întreprinderi, instituții, școli etc., de la orașe și de la sate.

Prețul unui număr este de 6 lei. Abonamentul pe 3 luni — 18 lei; pe 6 luni — 36 lei; pe un an — 72 lei. La aceste sume se adaugă taxa poștală de remitere la domiciliu. Această taxă nu se percepe în cazul în care abonatul primește revista la locul de muncă.

CONCURS

magazin istoric

2 TALON

DE PARTICIPARE EDIȚIA 1983

CONTENTS (Romanian History) M. MUȘAT 1848—135 Years • I. DIACONIDE I Have Known Dobrogeanu-Gherea • M. ȘTEFAN, V. BUDURU Socialism Has Historic Roots in Romania • L. and A. BĂTRÎNA A Moldo-Tartarian Alliance During the Reign of Bogdan I (1359-1365) • Ș.S. GOROVEI The Moldavian Cantacuzinos (II) • Ș. BURDA The Hodîș Treasure • P. TURLEA Gh.I. Brătianu to N. Iorga • C. POPIȘTEANU Historians of 19 Countries in Dialogue • V. DRĂGUT „The Dark Millennium” — a Mystification • C. TUDOR The Greek Scholar Teofil Coridaleu on the Romanian Principalities • In Bucharest, 50 Years Ago

SOMMAIRE (Histoire roumaine) M. MUȘAT 1848—135 années • I. DIACONIDE J'ai connu Dobrogeanu-Gherea • M. ȘTEFAN, V. BUDURU Le socialisme a des racines historiques en Roumanie • L. et A. BĂTRÎNA Une alliance moldo-tartare au temps de Bogdan I-er (1359-1365) • Ș.S. GOROVEI Les Cantacuzènes Moldaves (II) • Ș. BURDA Le Trésor de Hodîș • P. TURLEA Gh.I. Brătianu à N. Iorga • C. POPIȘTEANU Des historiens de 19 pays en dialogue • V. DRĂGUT „Le Millénaire sombre” — une mystification • C. TUDOR L'érudit grec Théophile Coridaleu sur les Principautés Roumaines • À Bucarest, il y a 50 ans

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) М. МУШАТ 1848 — 135 летие • И. ДИЯКОНИДЕ Я был знакомым с Доброджану-Герей • М. ШТЕФАН, В. БУДУРУ В Румынии социализм имеет исторические корни • Л. и А. БЭТРИНА Молдо-татарский союз во время Богдана I (1359-1365) • Ш.С. ГОРОВЕЙ Молдавские Кантакузины (II) • Ш. БУРДА Сокровище в Ходише • П. ЦУРЛЯ Г.И. Брэтяну к Н. Йорге • К. ПОПИШТЯНУ Историки 19 стран в диалоге • В. ДРЭГУЦ „Тёмное тысячелетие” — мистификация • Греческий учёный Теофил Коридалеу о Румынских княжествах • В Бухаресте, 50 лет тому назад

INHALT (Rumänische Geschichte) M. MUȘAT 1848 — 135 Jahre • I. DIACONIDE Ich habe den Dobrogeanu-Gherea gakannt • M. ȘTEFAN, V. BUDURU In Rumänien hat der Sozialismus historische Wurzeln • L. und A. BĂTRÎNA Ein Moldau-Tatares Verbündnis zur Zeit Bogdans I. (1359-1365) • Ș.S. GOROVEI Die Moldauer Cantacuzinen (II) • Ș. BURDA Der Schatz von Hodîș • P. TURLEA Gh.I. Brătianu an N. Iorga • C. POPIȘTEANU Die Gesch'chtlicher aus 19 Ländern in Zwiesgespräch • V. DRĂGUT Das „Dunkle Milenium” — eine Fälschung • C. TUDOR Der griechische Gelehrte Teofil Coridaleu über die Rumänischen Fürstentümer • In Bukarest, vor 50 Jahren

SUMARIO (Historia romana) M. MUȘAT 1848 — 135 años • I. DIACONIDE He conocio a Dobrogeanu-Gherea • M. ȘTEFAN, V. BUDURU El socialismo tiene raices históricas en Rumania • L. y A. BĂTRÎNA Una alianza moldavio-tártara en la época de Rogdan I (1359-1365) • Ș.S. GOROVEI Los Cantacuzinos de Moldavia (II) • Ș. BURDA El tesoro de Hodîș • P. TURLEA Gh.I. Brătianu hacia N. Iorga • C. POPIȘTEANU Historiadores de 19 paises dialogan • V. DRĂGUT „El milenio oscuro” — una mistificación • C. TUDOR El sabio griego Teofil Coridaleu sobre los Principados Rumanos • En Bucarest, hace 50 años

ABONNEMENTS : ILEXIM — Departamentul export-import presă, București, strada
13 Decembrie, nr. 3, P.O.B. 136—137, telex : 11226

magazin istoric

București, Intrarea Ministerului, nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poștal nr. 1, Căsuța poștală 1-702, Cod 70 100.

REDACTORI : Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Lăcustă, Ioana Ursu-Năstășel, Ana Maria Șerbănescu, Marian Ștefan

SECRETAR RESPONSABIL DE REDACȚIE : Valeriu Buduru

PREZENTAREA ARTISTICĂ : Radu Ion Popescu

TEHNOREDACTOR : Anton Tănase

CORECTURA : Georgeta Apreotesel, Constanța Avram

Apare lunar, se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poștali și difuzorii din întreprinderi, instituții, școli etc., de la orașe și de la sate. Prețul unui număr — 6 lei, abonamentul pe 6 luni — 36 lei, pe un an — 72 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scintei” — București

42 427

